25091

[illegible]

శ్రీ

కావ్యాలంకారచూడామణి.

ప్ర థ మో ల్లా స ము.

శ్రీవాగాస్పదయోః పరస్పరయుజోః శ్రుత్యుత్సవశ్లాఘయోః
రాగాలాపనిరూఢయో ర్యతిగణవ్యాపారపారీణయోః
సారస్య ద్గిరిజేశయో రివ సదా సంగీతసాహిత్యయో
ర్విద్వద్విశ్రమహేతుకం విహరతాం చాళుక్యవిశ్వప్రభౌ. ౧.

ఉ. పంకజమున్ దొఱంగి తదుపాంతచరన్మధుపప్రసక్తికిన్
గొంకి ఝషాదిరూపములకున్ జనునాథునివింతయక్కునం
గింకిరి గాఁగ లచ్చి తిలకించి యజస్రము నుండుఁగాత ని
శ్శంకఁ జళుక్యవిశ్వమనుజప్రభుపుణ్యకటాక్షదృష్టులన్. ౨.

చ. వరచతురాననప్రతిభ వాసికి నెక్కఁ బదక్రమంబులన్
దిరుగుచు నంగవిభ్రమము ధీముకురంబులఁ గానిపించుచున్
సరసవచస్స్వవిత్రి యగుచామ యలంకృతులన్ దనర్చి సు
స్థిరతఁ జళుక్యవిశ్వనృపుచిత్తమునన్ బొలుపారుచుండెడున్. 3.

మ. శ్రీకంఠచూడాగ్రశృంగారకరణ మే రాజున కన్వయారంభగురుఁడు
చాళుక్యవంశభూషణము శ్రీవిష్ణువర్ధనుఁ డేమహీశుతాతలకుఁ దాత
భ్రాతకుమారారామభీముండు చాళుక్య భీముఁ డేనృపకులాబ్ధికి విధుండు
రాజమహేంద్రపురస్థాత రాజనరేంద్రుఁ డెక్కువతాత యేవిభునకు

తే. నంధ్రదళదానవోపేంద్రుఁ డగునుపేంద్ర
ధరణివల్లభుఁ డేరాజుతండ్రితండ్రి
ఘనుఁ డుపేంద్రాఖ్యుఁ డెవ్వనిఁ గన్నతండ్రి
యతఁడు విశ్వేశ్వరుఁడు లక్కమాంబసుతుఁడు. ౪.

శా. సర్వశ్రీఁ దనపేరివాఁ డగుటచే సంతుష్టచేతస్కుఁడై
సర్వజ్ఞత్వము రాజశేఖరతయున్ శంభుత్వము న్విశ్వనా
థోర్వీభర్తకు విశ్వనాథుఁడు శివుం డోజించెఁ గా కున్న నీ
దుర్వారప్రతిభాతిభాగ్యశుభదస్తుత్యత్వముల్ గల్గునే. ౫.

ఉ. అశ్రుతవైరివర్గుఁడు సమాశ్రితభర్గుఁడు దివ్యవాహినీ
విశ్రుతకీర్తి పుణ్యగుణవేషవిభూషితమూర్తి మానసో
న్మిశ్రితరాజనీతి యధరీకృతభూవరభూతి సర్వలో
కాశ్రయచక్రవర్తి సమవారిదమూసమవర్తి శూరతన్. ౬

సీ. లక్ష్మీధరిత్ర్యుపలాలనప్రౌఢిమ రాజనారాయణప్రభ వహించి
హవ్యకవ్యార్థనిత్యప్రదానవ్యాప్తి సర్వలోకాశ్రయక్షమతఁ జెంది
త్రస్తశస్త్రాఖిలోద్ధరణక్రియాసిద్ధి ధరణీవరాహశబ్దమునఁ బేర్చి
గర్వితారాతివిఖండనోదారతఁ గరవాలభైరవఖ్యాతి వడసి
తే. కదనభీతులఁ బులు మేపి కాచి రాయ
గండగోపాలబిరుదసంగతిఁ దనర్చి
యవనిఁ బొగ డొందు బహువిజయప్రవర్తి
చారుచాళుక్యవిశ్వేశ చక్రవర్తి. ౭

ఉ. ఎందుఁ జళుక్యవిశ్వధరణీశ్వరురాయకఠారిసాళువ
స్పందన మొప్పఁ జెప్ప బహుపక్షబలంబునఁ గ్రందుఁ జెంది మి
న్నందినరాజహంసనివహంబులఁ బట్టి వధించి సన్నతిన్
బొందినధార్తరాష్ట్రకులపూగములన్ గరుణించు నాజులన్. ౮

వ. మఱియును.

సీ. వేదశాస్త్రరహస్య విధు లెల్లఁ బరికించి సవిఁ జతుర్వర్గప్రశస్తి నొంది
రాజవిద్యాతంత్రరక్తిసంభావించి వర్ణక్రమంబుల వల నెఱింగి
జ్యోతిషాయుర్వేదసంగతి నెగ డొంది సంగీతసాహిత్యసరణి నేర్చి
తురగేభరోహణాదుల విశ్రుతికి నెక్కి యాయుధవిద్యల నతిశయిల్లి
తే. యచట నచ్చట నున్నకావ్యాగమములఁ
జెలఁగి సత్కవిసౌకర్యసిద్ధకొఱకు
నొక్కచోటనె యొడఁగూర్ప నుత్సహించి
సత్కళావర్తి విశ్వేశచక్రవర్తి. ౯

మ. ననుఁ గావ్యక్రమవేది నర్చితబుధానందాదగాలోకితున్
మనితశ్రీగిరిజేశపాదయుగళున్ మాన్యున్ గళాకౌశలున్
వినుతున్ గౌశికగోత్రుఁ బెద్దనసుధీవిఖ్యాతు రావించి స
ద్వినయం బొప్పఁగ నాదరించి తగ నావిశ్వేశ్వరుం డిట్లనున్.— ౧౦

ఉ. భావరసప్రపంచమున బర్వ్వనలంకృతిలక్షణంబు, ఛం
దోవిచిత్రప్రచారము, గుతూహలదస్ఫురదంధ్రదేశభా

సాపడి భ్రసంగముల చందము, నందముగా నొనర్చి వి
ద్యావిధి గానిపించుటగదా చతురత్వ మనంగ మేదినిన్.— ౧౧.

క. అను నవ్విశ్వేశ్వరవిభు ననుమతి యనునూత్న పోత మాధారముగా
ఘనరసరత్నాకరమునఁ గనుఁగొని యొడఁగూర్చి యిత్తు కబ్బపుమణులన్. ౧౨.

షష్ఠ్యంతములు.

క. లక్ష్మీపుత్త్రునకు నుపేంద్రత్మావరనందనునకు ధర్మజ్ఞునకున్
లక్ష్మవిభేదనలాఘవ లక్ష్మణునకు సర్వశాస్త్రలంపటమతికిన్. ౧౩.

క. సింధురసత్త్వునకు మరు త్సింధు రస క్రీడ దహిత తృప్తికరునకున్
బంధురశుభానుభవునకు బంధురమావృద్ధికరణబహువిభవునకున్. ౧౪.

క. చాళుక్యవిశ్వధరణీ పాలునకు నమన్నృపాలపరిపాలునకున్
శ్రీలునకు సమరవిజయ శ్రీలలనాశ్లేషసౌఖ్యశీలున కెపుడున్. ౧౫.

వ. అభ్యుదయపరంపరల కకంపితస్థితియావహిల్లునట్టుగా మద్వచోరచనియగు కావ్యాలంకారచూడామణి యను నలంకార లక్షణంబునకుఁ బ్రథమావతారం బెట్టిదనిన.

చ. సరళవిరాజదుచ్చరణశస్తము వర్ణము, వర్ణపంక్తివి
స్తరము పదంబు, తత్పదవితానము వాక్యము, వాక్యభేదసుం
దరతర మర్థ, మర్థఘనతత్త్వవిబుద్ధము భావ, మట్టిభా
వరుచిరసుప్రసన్నవిభవంబు రసం బొడఁగూర్ప నేర్చినన్. ౧౬.

భావము.

క. బహిరర్థాలంబనమై విహరించు మనోవికారవిలసితము సుమీ
విహిత మగు భావ మన; నది మహి విజ్ఞానంబు నా సుమతులం బల్కన్. ౧౭.

క. ఘనవిజ్ఞానం బాత్మకు మనసున నే గలుగు నట్టిమనసున కెల్లన్
కనదింద్రియములచేతన్ వినఁగా వీనులకు నొదవు విషయస్రాప్తిన్. ౧౮.

భావభేదములు.

తే. అట్టి విజ్ఞానకలిత మై యమరుభావ
మాత్మఁ బ్రవ్యక్త మై విభావానుభావ
సాత్త్వికవ్యభిచారి సంజ్ఞ లఁ దనర్చు
నాల్గుతెఱఁగుల రసనిదానంబు గాఁగ. ౨౦.

క. నవరసవిస్ఫుటకరణ ప్రవణము లగు నుచితరుచివిభావము లెల్లన్
వివిధస్త్రీపురుషులయం దవి [illegible] ౨౧.

విభావములు.

ఆ. అవ్విభావ మొప్పు నాలంబనంబు ను
ద్దీపనంబు నాఁగ ద్వివిధ మగుచు
నిఖిల రస విబోధ నిర్మాణ కరణంబు
లిత్తెఱంగు లెల్ల నెఱుఁగ వలయు. ౨౨.

ఆలంబనవిభావము.

క. ఆలంబనంబు నాఁగ ర సాలంబన మైనరూపయౌవనకాంతి
శ్రీలావణ్యాదిక. మది మూలము తద్వ్యక్తికిఁ బ్రమోదప్రద మై. ౨౩.

ఉదాహరణము.

చ. నెలవుల నిండుచన్నుఁగవ నిక్కును, గామునితూపుకైవడిన్
వెలిఁగెడు రూపవిభ్రమము, విద్యుదుదారతఁ దేజరిల్లుఁ జూ
పులజిగి, సొంపు వెట్టనివిభూషణ మై మెయి నంతకంతకున్
బలియుఁ, జళుక్యవిశ్వజనపాలునిమన్ననఁ గన్నయింతికిన్. ౨౪.

ఉద్దీపనవిభావము.

క. చలియింపక రస మింపుల నొలయుచు నెవ్వానిచేత నుద్దీపించున్
గలఁగొన బుధులకు నవి యి మ్ముల నుద్దీపనవిభావములు నాఁ బరఁగున్. ౨౫.

క. ఆలంబనోక్తగుణములు నాలంబనచేష్టితములు హారాలంకా
రాళియు నుత్సవలీలలు నోలిన్ జతురాహ్వయంబు లుద్దీపనముల్. ౨౬.

సీ. రూప లావణ్య తారుణ్యాది శారీర గుణము లాలంబనగుణము లరయ,
నంగ నోచిత భావ హావ హేలాది వింశతియుఁ జేష్టితము లై సంచరించు,
హార కేయూర మంజీర కంకణ కంఠికాదు లలంకరణాఖ్యఁ జెందు,
నుపవన జల చంద్రి కోత్స వార్తవ లీల లాత్మవిహారంబు లనఁగఁ బరఁగు,
తే. నిట్టి యుద్దీపన విభావ హిత వినోద
విభవములఁ బొందుఁ జాళుక్యవిశ్వవిభుఁడు
అలరువిల్తునిభంగి జయంతులీల
భద్రుచందమున నలకూబరునిపగిది. ౨౭.

అనుభావములు.

శా. భ్రూ తా రానన రాగ దృ గ్విలసనంబుల్ పాణిపాదాంగవా
క్చాతుర్యంబును నోష్ఠకంపనము నాఁగం జేర్చు చేష్టాసము

ఖ్యాతం బై యనుభూత మై రసము సొంపున్ జెందుటన్ జేసి వి
ఖ్యాతం బై యనుభావ మొప్పు లలితవ్యక్తాకృతిన్ దోఁచుచున్. ౨౮.

చ. వదనవికాసమున్, బొలయు వాలికచూపులు, లేఁతనిగ్గుతోఁ
బొదలెడితారకల్, బొమల పొల్పగుపోకలు, మోవికెంపుపైఁ
గదలెడిచిన్నినవ్వు, చెలికత్తెల కందము సేయుమాటలున్,
సుదతి చళుక్యవిశ్వనృపసుందరుఁ జెందుటఁ జెప్ప నొప్పగున్. ౨౯.

సాత్త్వికభావములు.

తే. సత్త్వ మన మనోవృత్తి, తజ్జంబు లైన
భావములు సాత్త్వికము లష్టభావితములు,
స్తంభ రోమాంచ బాష్ప వైస్వర్య కంప
విలయ వైవర్ణ్య ఘర్మ సంజ్ఞ లఁ దనర్చు. ౩౦.

స్తంభము.

క. మే నెఱుఁగ కున్నయునికిన నానాభయహర్షదర్శనశ్రవణములన్
భ్రమనుపడి యునికి చేష్టా హీన స్తంభంబు నాఁగ నెఱుఁగఁగ వలయున్. ౩౧.

క. చాళుక్యవిభునిఖేలత్కేలధ్వజపటముఁ జూచి క్రొవ్వాఁటి, యని ను
త్తాల స్తంభస్థితికి న్పాలుపడున్ బగఱ సాలభంజిక వోలెన్. ౩౨.

రోమాంచము.

క. ఆనందాతిశయంబునఁ గానఁ బడుట రోమహర్షకల్పనము సుమీ
మానితరోమాంచం బనఁ గా నిష్టస్పర్శన ప్రకాశనవిధులన్. ౩౩.

క. మనమున విశ్వేశ్వరు నిడి కౌఁగి గాఢాలింగనములఁ గొఱలెడిచోటన్
దనువునఁ బొడమెడిపులకలు వనితకు రాగాంకురములవడువున నొప్పున్. ౩౪.

అశ్రువు.

క. అతిదుఃఖహర్షణాదులఁ బ్రతిపాదిత మైన నేత్రపాథఃకణసం
హతి యశ్రు వండ్రు, నఖముఖ కృతమార్జనవిధులు దానిక్రియ లరయంగన్. ౩౫.

క. ఆలములో విశ్వేశనృపాలునికరవాలు మెఱయఁ బరనృపవనితా
లోలనయనాంబుదంబులు వాలాయము గురియు నశ్రువర్షం బోలిన్. ౩౬.

వైస్వర్యము.

క. భయరోషహర్షణాదుల నియతం బగుగద్గదధ్వనిత్వం బది ని
శ్చయముగ వైస్వర్యం బగు రయవాగుచ్చరణసరణిగభసం బగుటన్. ౩౭.

క. రాగమున నలుక జేసెఁగ నాగతుఁ డగువిశ్వవిభునియాలోకముచే
రాగాలాపక్రమము వి రాగాలాపక్రమముగ రమణి కలంగెన్. ౩౮.

కంపము.

క. ఆకస్మికభయ దయితాలోకన హర్షాది రుజలు లో నగుదానన్
జేకూఱుఁ గంప మంగ వ్యాకులచలనాది నెఱుఁగవచ్చు న్దెలియన్. ౩౯.
క. మృదులతరచంద్రహాసము గదలించుచళుక్యవిభునిఁ గని భీరువులై
మదవిమతులు వడవడ వణఁకుదు రాలఁ డుపేంద్రపుత్త్రికుఁడు గానఁ జుమీ.

ప్రళయము.

క. ప్రళయము నా సుఖదుఃఖా దుల నింద్రియమూర్ఛనంబు దోఁచుఁగుట, దానిన్
దెలియునది భూమిపతన స్ఖలితాకారములచేతఁ గనుఁగొని చతురుల్. ౪౧.
క. ఇమ్మహి నుపేంద్రపుత్త్రుఁడు సమ్మోహనమూర్తి యగుట సత్యం, బతనిన్
నెమ్మిఁ గనుఁగొన్నయింతికి నెమ్మది మూర్ఛిల్లి మేను నిలువక పడెలున్. ౪౨.

వైవర్ణ్యము.

క. మద రోష విషా దాదులఁ గదరెడుసహజాంగరుచివికల్పమునకుఁ బే
రొదవును వైవర్ణ్యం బన, నది వర్ణవ్యత్యయమున నగుఁ దెలియంగన్.
క. సారమతి విశ్వనృపతిని గోరిన సమకూఱు పన్ని కోర్కులు ధరణిన్?
గౌరయశస్స్మరణంబున సారూప్యపదంబు గలిగెఁ జామకు నోడలన్. ౪౪.

స్వేదము.

క. దయితాలింగనసురత ప్రయాసకలనములఁ జెమరు వాటిల్లు మిథః
ప్రియదంపతులకు, నది గా త్రయుతార్ద్రత్వమునఁ దెలియఁ దగుఁ జతురులకున్.
క. ఇల విశ్వనృపతిచంద్రుని లలితకరస్పర్శనములఁ లలన గరంగెన్,
దలపోయ దీనియొడలి మ్ముల నలవిధి చంద్రకాంతమునఁ జేసెఁ జుమీ. ౪౬.

సంచారిభావములు.

తే. స్థాయిభావంబునందు నిత్యత్వ ముడిగి
వ్యభిచరించుచు నబ్ధిభంగాళివోలె
నోలిఁ బొడముచు నడఁగుచు నుంటఁజేసి
యొనఁగు సంచారిభావంబు లెఱుఁగవలయు. ౪౭.
సీ. గ్లాని నిర్వేద శంకా మదాసూయలు నాలస్య దైన్య శ్రమాహ్వయములు
స్మృతి మోహ చపలతా చింతలును విషాద సుప్తి విబోధ కౌత్సుక్యములును

సావేగ గర్వ హర్షామర్ష నిద్రలు మత్యపస్మారకోన్మాదములును
త్రాసోగ్రతా జడతా వితర్కంబులు నవహిత్థ ధృతి మరణాభిధములు
తే. వ్యాధియును వ్రీడయును నన వరుసఁ గృతుల
సొగసు ముప్పదిమూఁడు సంచారిభావ
చయము వాని నెఱుంగక జరుగ దంద్రు
రసవివేచనచాతుర్యరంజనంబు. ౪౮.

గ్లాని.

క. మానస మెరియఁగ మేనికి నానాదౌర్బల్యకారణం బై యొంటన్
మాననిపశ్చాత్తాపము గ్లాని యనఁగఁ బరఁగు సుకవికల్పనవిధులన్. ౪౯.
క. శ్రీకరుఁ డగువిశ్వేశ్వరు భీకర ధరణీవరాహ బిరుద భరాత్మున్
జేకొని మది ధరియించిన యీకోమలి క్లేశ ముడుప నింతులతరమే. ౫౦.

శంక.

క. ఇదియును నదియును నట్లయి యొదవెడునో కో యనఁగఁ బొడము నూహాపోహా
స్పద మై చనునను మానము మది శంక యనంగ బుద్ధిమంతుల కెక్కున్. ౫౧.
క. స్తనితము శత్రుప్రతినినదము విని ధాటీపటహనాదవిభ్రాంతి మెయిన్
వెనుకను ముందటిదెసకును జన శంకింపుదురు విశ్వజనపతిశత్రుల్. ౫౨.

నిర్వేదము.

క. దుర్విఫలత నీర్ష్యాదుల దుర్వారప్రతిభ గలిగి తోఁపమి మొదలై
పర్విడుచిత్తవ్యథచే నిర్వేదం బొదవు సోష్ణనిశ్వసనంబై ౫౩.
క. ఈనోములేల నోమఁగ? నీ నవశిశిరోపచార మేటికి? నెలఁతన్
మానుప విశ్వేశ్వరుఁడే; నానాఁటికి మనుప రాజనారాయణుఁడే. ౫౪.

మదము.

క. మదిరాకృతమోహము సంపదుదితహర్షము గళాదిపాటవమును స
మ్మదమున కుదయింపఁగ నా స్పదములు, దెలియంగవలయు భావజ్ఞు లిలన్. ౫౫.
క. కించిత్కంప దవి ద్యోదంచిత మదిరా మదావిలాత్ముల నేర్పుల్
మించుఁ బెఱరాచకొలువుల, నించునె విశ్వేశమేదినీశ్వరుసభలోన్? ౫౬.

అసూయ.

క. పరబలమదవిద్యాసుందరతలకు సహింపలేక తఱచు జగుదోషా
చరణము గల్పించుట పేరరయ నసూయాభిధాన మై నెగడొందున్ ౫౭.
క. ఈమహి విశ్వేశ్వరుచే శ్రీమహిమన్ గన్న కవిగరిష్ఠు లసూయల్
నేమఱు భావింతురు చింతామణి సురధేను కల్పతరువులతోడన్. ౫౮

ఆలస్యము.

క. పొందుగ నిజకృత్యంబుల మందోద్యోగంబు చేసి మసలుటయు కదా
యెందును నాలస్యం, బీ చందం బతిప్రీతి నెఱుఁగ జనుఁ జతురులకున్. ౫౯.
క. చాళుక్యవిశ్వవిభుతో నాలమునకుఁ గడఁగువిమతు లలసు లగుటయున్;
చాలఁగ వన్నెలు వెట్టక యాలస్యము చేసి రచట నమరాంగనలున్. ౬౦.

దైన్యము.

క. విపదాప్తి విత్తహరణ స్వపతినిరాకృతుల నుద్భవంబయ్యెడు త
త్కృపణత్వము దైన్యం బగుఁ గృప కాస్పదమగుచుఁ జూడఁ గృతపుణ్యులచేన్. ౬౧.
క. పరగండభైరవునియు ద్ధురధాటీపటుత యెట్టిదో రిపుభూభృ
త్పురమాపురంధ్రిముఖముల సరి నొక్కట దైన్య మందు జను లరయంగన్. ౬౨.

శ్రమము.

క. సురతక్లేశాయాసా తురనిర్గమనాదికములఁ దోతెంచు శ్రమం;
బరసి తెలియంగవలయును దరశ్వాసాది ఘర్మతనువిదళనలన్. ౬౩.
క. అడవులకై యద్రులకై యడుగడుగున సలఁత వొడమ నడలుచుఁ జని రీ
పడఁతుకలు పతులు మనుగడ నడరఁగ గరవాలభైరవాగ్నులు సేయన్. ౬౪.

స్మృతి.

క. అమరఁ బురాకృతసుఖదుఃఖములం దలపోసి పోసి కనుఁగొనుటకు నై
నమితోన్నమితాననముగ నెమకుట సంస్మృతి యనంగ నెలకొనుఁ దలఁపన్. ౬౫.
ఉ. "ఈసురచాపదీప్తులకు నీడు సుమీ మన సాలరత్నవి
న్యాసము, లీతటిల్లతలయచ్చు గదా మన లాసికాతనూ
ల్లాసము, లీఘనోపలములం దెగడున్ మన మౌక్తికావళీ
భాసము," లంచు విశ్వజనపాలవిరోధి దలంచుఁ గానలన్. ౬౬.

మోహము.

క. భయదుఃఖావేశమహా మయచింతనవిధుల మెఱయ మలఁగొను మూర్ఛో
దయ మది మోహం బనఁ జను, నయుక్త మవివేకసరణి నగుఁ దెలియంగన్. ౬౭.
ఉ. అద్దముఁ జూచి బిట్టులుకు, నానతిఁ జేసినసంచలించు, న
మ్ముద్దియ విశ్వనాథుపయి ముచ్చట చేసినయంతనుండి; యి
క్కద్ది నెఱింగి చందురునిఁ గానఁగ నీరు, పికంబు గూయ న
న్నిద్దపుఁబ్రోఁత మాన్పుదురు, నెచ్చెలు లిచ్చ నెఱింగి నిచ్చలున్. ౬౮.

చపలత.

క. రాగద్వేషాదులచే సాగెడు చంచలత పేరు చపలత, నిజనా
థాగోవిస్ఫురితవికారాగతి నెఱుఁగంగవలయు సంద్రుము రసజ్ఞుల్. ౧౯.

ఉ. నెయ్యపుబోటి మున్ను చెవి నించినవార్తఁ లెఱుంగ కున్న యీ
౧ తొయ్యలి విశ్వభూవిభుని దూరమునం గని రాగసక్తయై
తియ్యపుసవ్వ వాతెఱఁ దెచ్చె, వడి స్తనమండలంబుపైఁ
బయ్యెద చక్కఁ జేర్చెఁ, బొలపంబు నమర్చెఁ గటాక్షవీక్షలన్. ౨౦.

చింత.

క. [illegible] మనం బాసగు తలపోఁత పేరు వో చింత యనన్;
మనసున నెలకొనుదానిన్ గనునది సంతాపహేతుకధ్యానమునన్. ౨౧.

చ. తిరముగ విశ్వభూవిభుఁడు దేర్చినఁ దేరక త్రోచి పిమ్మటన్
దరుణి తదీశుతో వెస ముదంబునఁ జన్నమనంబుఁ ద్రిప్పఁగా
నెం వటె చింతనొందు, పృథివీతల మూరక వ్రాయు, బోటులన్
బరువడిఁ జూచి సిగ్గుపడుఁ, బాయనిధీరత దూరు బుద్ధిలోన్. ౨౨.

విషాదము.

క. అబ్బఁ దగులాభ మని మది నుబ్బెడుచో నంతరాయ మొనఁగూడుటయున్
బ్రబ్బికొను వెఱగుపాటది నిబ్బరపువిషాద మనఁగ నెగడుం జూడన్. ౨౩.

క. 'ఇనుఁ డరిగెఁ, దిమిర మదె కను కని పర్వెడు, విశ్వనాథుకడ కేఁగెద నే'
నని యొకమానిని దలఁపఁగ ఘనకరములు నిగుడ ధవళకరుఁ డుదయించెన్. ౨౪.

సుప్తి.

క. లీనేంద్రియమై విషయధ్యానంబునఁ గొఱలునంతరంగములోన
న్గానఁబడు కలల కెల్ల నిదానం బగు సుప్తి, దానిఁ దగఁ దెలియంగన్. ౨౫.

క. సత్యచరితవిశ్వేశ్వర కృత్యము సంకల్పసుప్రకీర్ణము నగుసా
హిత్యమును మరగి సుప్తికి నిత్యత్వము గలుగఁ గోరు నెలఁతుక యెపుడున్. ౨౬.

బోధము.

క. ఇంద్రియములు చిత్తమునక తంద్రత లో నగుటఁ జెప్పఁ దగు బోధముగా,
రుంద్రవికారవిలోచన సాంద్రవికారముల నెఱుఁగఁ జనుఁ దజ్జ్ఞులకున్. ౨౭.

క. విశ్వేశ్వరుండు పాలిత విశ్వంభరుఁ డనుచు బుధులు వేదప్రముఖా
నశ్వరవిద్యలయందున్ శశ్వత్పరిబోధసిద్ధిఁ జాటిరి [illegible] లెన్. ౨౮.

ఔత్సుక్యము.

క. గురుబంధు ప్రియ ధరణీ వర వని తాలోకనాది వాంఛలచేతన్
బరు వగు నౌత్సుక్యము, త త్త్వరత విలంబమునఁ గాన వచ్చున్ దెలియన్. ౭౯.

క. ధరణీవరాహలక్ష్మణుఁ దరిలక్ష్మి వహింప వచ్చునప్పుడు నగరీ
తరుణులు తొడవులు వీడ్వడఁ బొరిఁదొడిగెడుకౌతుకంబు పొల్పగుఁ జూడన్. ౮౦.

ఆ వే గ ము.

క. అమితవిచిత్రాలోచన సమయంబుల సంభ్రమించుసంభ్రమ మావే
గము నాఁబడు; ననుచిత నిర్గమనస్ఖలనాదికములఁ గనుఁగొనవలయున్. ౮౧.

క. సొబగారువిశ్వభూవరు ప్రబలజయశ్రీలఁ జూడఁ బఱతెంచు తతిన్
గబరీకుచజఘనంబుల నిబిడత నసియాడేఁ బురము నెలఁతలనడుముల్. ౮౨.

గర్వము.

క. రిపుతర్జనవాచాటము విఫలాత్మోత్కర్షకథనవికటము రణలో
లుపమును నగుభుజదర్పము నిపుణులు గర్వం బనంగ నెగడుచునుండున్. ౮౩.

క. బాణకళాగర్వమునఁ గృపాణాహంకారగరిమఁ బొటియె సమర
శ్రేణీవిహరణవికట క్షోణీశులు రాయగండ గోపాలునకున్. ౮౪.

హ ర్ష ము.

క. దయితాలోకన విభవో దయ కదన స్తుతులవలనఁ దగ నుదయించున్
బ్రయుతముదము హర్షం బం గయుతప్రస్వేదపులకకలితం బగుచున్. ౮౫.

క. కరవాలభైరవాంకుని కరవాలభుజంగి పోరఁ గడు హర్షించున్
బరువడిఁ బరభూపాలక సరసప్రాణానిలముల సరిఁ జవిఁ గొనుచున్. ౮౬.

అమర్షము.

క. అపరాధులపై మనమునఁ గుపితాత్మున కుద్భవించుకోప మమర్షం
బుపగతమత్సరపాప వ్యపదేశంబులను నెఱుఁగ నగుఁ జతురులకున్. ౮౭.

క. పరబలములఁ గనుఁగొని జము కరణిం గనుఁగొనల నగ్నికణము లురులు నీ
వరగండభైరవునిభటవరుల యమర్షంబు పొగడవశమే పోరన్! ౮౮.

ని ద్ర.

క. అలవున నలసత సురతా కులతన్ బ్రణయోపపన్నకోపాదులచే
నలవడు నిద్దుర, యది యి మ్ములు ముకుళితతనయనమాత్రమున నెఱుఁగఁబడున్. ౮౯.

చ. చెలువ చళుక్య విశ్వనృపుచే మరుతూపుల నెల్ల గెల్చి యొ
ప్పుల సుఖనిద్ర సేయుతఱి బోటులచూపుల కిం పొనర్చె న

య్యాలికముమీఁదఁ గ్రాలునలకాళియుఁ దిన్ననియూర్పుతావికిన్
జెలఁగొను తేంట్లనన్ జెలిమి సేయుచుఁ గొంకొక సేపు శయ్యపై. ౬౦.

మతి.

క. సహజార్థన్ తత్త్వసంశయ మహితవినిర్వహణశక్తి మతి యనఁ బరఁగున్
మహినుద్భూతప్రతిభా విహరణమున నెఱుఁగఁ దగు వివేకప్రౌఢిన్. ౬౧.

ఉ. పాయక కొల్చువారల సుపర్వులఁ జేయుట, వైరులం బలో
పాయసుదర్శనాంచలవిభగ్నులఁ జేయుట, నుర్వి రాజనా
రాయణుఁ డంట, నిశ్చయము యంచు సుధీంద్రులు విశ్వమేదినీ
నాయకు సత్ప్రభావకథనంబు మహిన్ బచరింతు రెప్పుడున్. ౬౨.

అపస్మారము.

క. భూతావేశక్లమమో హాతురవిక్రృతులఁ దనర్చి యాత్మలయం దు
ద్భూత మగు నపస్మారము, చేతోగతి నెఱుఁగవలయు చేష్టాదులచేన్. ౬౩

క. భేరీరావంబులు విని వైరులు కరవాలభైరవభ్రాంతి నప
స్మారులగతిఁ బొరలుచుఁ దల చీర లెఱుంగరు భయోపచితి యెట్టిదయో! ౬౪.

ఉన్మాదము.

క. చిత్తప్రియవనితాహృతిఁ బిత్తోద్రేకమునఁ గలుగఁ బృథులోన్మాదం
బిత్తెఱఁ గెఱుఁగుఁడు తుల్య యత్తాచేతన సచేతనాదులయందున్. ౬౫.

మ. హరిణశ్రేణిఁ దురంగమప్రతతిగా నర్చించి మేఘంబులన్
గరులన్ జేసి ద్రుమంబులన్ భటులఁగా గల్పించి పోరాటకున్
దిరుగన్ జూతురు భ్రాంతులై తెఱువ ధాత్రీపాలు రున్మాదకా
తరమిద్ధిన్ బరగండభైరవునితోఁ దత్తత్ప్రదేశంబులన్. ౬౬.

త్రాసము.

క. చిత్తమున నున్నయులికిని హత్తెడుభయకలన త్రాస మనఁ జనుఁ, గ్రూరో
ద్వృత్త నృప దర్శనాదినిమిత్తంబులఁ బుట్టు నెఱిఁగి మెలఁగఁగవలయున్. ౬౭.

క. ధరణీవరాహుభేరీ విరావ మాలించి వైరివీరులు విక్రృతా
తురులై సాగర గిరి సరి దరణ్యదుర్గస్థలముల కరుగుదు రోలిన్. ౬౮.

ఉగ్రత.

క. దండింపుచోట నుండెడు చండతపే యుగ్రతాఖ్యఁ జనుఁ దెలియంగా
ఖండన తాడన తర్జన తుండనములచేత నెఱుఁగుదురు భావజ్ఞుల్. ౬౯.

క. మ్రొక్కుచుఁ బిరువము లుడిగియు మ్రక్కిం డాఁగు సేయఁ గన్న మనుజపతుల కా
యక్కజ మగుఁ బశ్వైశ్వరు వ్రక్కలలఁ గమరిపోక ద్రిమ్మఁగ వశమే. ౧౦౦.

జడత.

క. జడత యది కడు ముదంబునఁ బహునిష్టానిష్టకర్మభంజనములచో
నడరెడుభయమోహాదులు దొడరెడు నెడఁ బనులవరుసఁ దోఁపింపనిదై. ౧౦౧.

క. ప్రణయమున రాజనారాయణుఁ డతిశౌర్యముగఁ జేయు నాదరణ శుభ
క్షణతృప్తి నఖిలనృపతులు ప్రణతిప్రణుతులకుఁ జొరరు పరమోత్సుకులై. ౧౦౨.

వితర్కము.

క. గుణగణవిగుణోత్కర్షణ గణన వితర్కంబు; దానిఁ గనుఁగొనఁ దగు నై
పుణమునఁ జతురులు తత్కారణకార్యవిభేదబుద్ధిరసికతచేతన్. ౧౦౩.

క. శ్రీవిశ్వవిభుఁడు చేసిన యీవెరగుల కలుగవలయు నలిగినపిదపన్ .
భావింప నతఁడు ధీరుఁడు వావిరి ననుఁ దేర్పఁ డతనువడిఁ బడవలయున్. ౧౦౪.

అ వ హి త్థ.

క. కడు హర్షంబున మదిలో నడరెడు ననురాగ మొప్పు నణఁచెడు వెరవ
ప్పుడఁతికి నవహిత్థ యనం బడు నాత్మవిచేష్టితములు పరికింపంగన్. ౧౦౫.

క. అవిరళముగ విశ్వమహీధవుగుణములు పొగడుచోటఁ దద్గతమతి యై
చెవిఁ బెట్టుచు నొకముద్దియ చవిగదుపులు గఱపెఁ గీరశాబంబులకున్. ౧౦౬.

ధృతి.

క. ఎట్టిపదార్థము లబ్బిన నొట్టిడిన ట్లుంటి నోప నొల్లక మదిలో
గట్టి యగు దిట్టతన మది యిట్టలముగ ధృతి యనంగ నెందును బరఁగున్. ౧౦౭.

క. చాళుక్యవిశ్వవిభుచే శ్రీలన్ దనరారుబుధులు చేకొన రవనీ
పాలానీతపటీరదుకూలాగురుచంద్రగంధకోటుల నైనన్. ౧౦౮.

మ ర ణ ము.

క. గర శౌనల రో గాయుధ విరహాదులవలన నగు వివేకింపంగా
మరణము, నయననిమీలన విరళశ్వాసాంగవర్ణవిధిఁ దెలియ నగున్. ౧౦౯.

క. కరవాలభైరవుని యని నరి చావక చచ్చినట్లి యటు పడి యుండెన్
పౌరి నూర్పు లణఁచి రెప్పలు మరలింపక గాజువాటి ప్రాన్పడ భీతిన్. ౧౧౦.

వ్యాధి.

క. జ్వరమున నైనను విరహజ్వరమున నైనను దనచర్మసంతాపము వి
స్ఫురితవ్యాధి యనంబడు; శరీరసాదాదివిధులఁ జను దెలియంగన్. ౧౧౧.

క. కేలెరియు నోడలు దడివిన, గోలంబము లూర్పు తేశిఖుల మండిపడుఁ,
చాళుక్యవిభునిఁ జూచిన బాలికపరితాప మెన్నఁ బని లే దింకన్. ౧౧౩.

వ్రీడ.

క. మెయిచెలువులు పరికించుచు దయితునిఁ గట్టెదురఁ జూచి తల వంచినము
గ్ధియసొబగు వ్రీడ యెఱుఁగుఁడు నయనచ్ఛదలీనదర్శనప్రసరములన్.
ఉ. వేడుకవిశ్వనాథపృథివీవరసుందరుఁ బిట్టు చూచి తో
డ్తోడన సిగ్గు డగ్గుఱుడుఁ దొంగలిఱెప్పలకప్పులోనఁ జి
ట్టాడెడుచూడ్కు లొప్పెఁ గుసుమాయుధతూణముఖంబునందు నా
టాడెడుపువ్వుఁదూపు లన నంగనకుం దరళింపుఁజాయలన్. ౧౧౪.

స్థాయిభావములు.

తే. ఆత్మసంభావితవిభావకానుభావ
సాత్త్వికవ్యభిచారి సంజ్ఞలఁ దనర్చు
భావములచేత సువ్యక్తభంగు లైన
వాని రసికులు స్థాయిభావంబు లండ్రు. ౧౧౫.
క. రతి హాస శోక రోషము లతులోత్సాహంబు భయసమాఖ్య జుగుప్సా
కృతి విస్మయ శమములు నా సతతరసస్థాయిభావసంపద నొందున్. ౧౧౬.

రతి.

క. సంభోగావాప్తికృతా రంభస్పృహసొంపు పేరు రతి యనఁ బరఁగున్
సంభృతచేతఃకుతుకవిజృంభణమున నెఱుఁగఁ దగు రసికముఖ్యులకున్. ౧౧౭.
క. మంగళరూపవిలాసజితాంగజుఁ డగువిశ్వనాథునందు మెలఁగు నీ
యంగనకోరిక సతతము శృంగారస్థానజాతచేష్టాంగక మై. ౧౧౮.

హాసము.

క. అతివికృతదర్శనాభాషితచేష్టాగతులచేతఁ జేపడుహాస
ప్రతిపాదన; మెఱుఁగం దగుఁ జతురులు చేతోవికారసరసతచేతన్. ౧౨౦.
క. చాళుక్యవిభునిఁ దలఁచిన హేలలు నీనుదుటిచేత నెఱిఁగితి మనుమున్
లీలాహాసమునకు నావాలము గావించె నింతి వదనోదరమున్. ౧౨౧.

శోకము.

క. శోకం బనఁగను మదిలో నాకస్మికవిపదవాప్తి నడరెడుదుఃఖ
వ్యాకులత, దాని నెఱుఁగుఁడు ఛేకొని రసభేదసిద్ధి చేరుటకొఱకున్. ౧౨౨.

క. ఈశోల్లధ్వజు నని పెను బోకులచే నట్టుఁ గడుపుఁ బొలిసినయరినా
రీకులము సేయ శోకం బాకారము దాల్చినట్ల యంగంబులతోన్. ౧౨౩.

రో ష ము.

క. పరకృతధిక్కారాదుల నరు దగుకలుషంబు రోష మనఁగాఁ బేర్చున్
పొరిఁబొరిఁ గనలుచునుండెడు పరుసున నెఱుఁగంగవలయు భావజ్ఞు లకున్.

క. ఏపోరిలోన నైనను నేపారుచళుక్యవిభుని యెసకపురూపా
టోపము దీపించుఁ గడున్ రూపింపఁగఁ గల్పసమయరుద్రాకృతి నై. ౧౨౫.

ఉ త్సా హ ము.

క. మత్సరమర్దనమును ద్విజ గత్సంకీర్తితము నైనకడిమి నడరు నా
సత్సాహసప్రయత్నం బుత్సాహం బనఁగఁ బరఁగు నురుతేజమునన్. ౧౨౬.

క. శంకింపక సురవనితా శంకరు లగువిశ్వవిభునిసమదభటులకున్
బింకముగ మేను లుబ్బినఁ గంకణములు విరిసె శౌర్యగరిమోత్పత్తిన్. ౧౨౭.

భ య ము.

క. భయ మనఁగఁ బూరుషత్వ వ్యయకరణం బగుచు నంతరంగమునందున్
క్షయమునకు వెఱచువెఱ పది నియతం బగుచుండుఁ బ్రాణినికరంబులకున్.

క. కరవాలభైరవునికర కరవాలప్రభలసొబగు గలుగుటనె కదా
పరికింపఁగ నెచ్చటఁ బర ధరణీశతమోగుణంబు తలచూప దిలన్. ౧౨౯.

జు గు ప్స.

క. హేయోపాదకవస్తుని కాయశ్రవణావలోకకథనంబులచే
నాయత మగురోఁత సుమీ యేయెడలఁ జుగుప్స యనఁగ నింపులఁ జెలుచున్.

క. బిరుదములు వెట్టుకొని తుది బిరుదార్థము నిలుప లేనిబిరుసున్నపులకున్
బరికించి రోయు ననిమొన నరు దగుపరగండభైరవాంకుఁడు లీలన్. ౧౩౧.

వి స్మ య ము.

క. శ్రవణాలోకాపూర్వ ప్రవరచమత్కార మైనబంధురకృత్యం
బవని నగు విస్మయం బనఁ బ్రవీణు లెఱుఁగంగవలయుఁ బ్రచురప్రతిభన్.

క. అసముఁ డగువిశ్వభూవిభు నసిధారాపీతజలము లరినారీదృ
గ్విసరములఁ దొరుఁగుచున్నవి కసుగందక విస్మయంబు గాదె తలంపన్.

శ మ ము.

క. దూరీకృతసంసారవి కారము శమ మనఁగ నిగమసారం బై పెం
పారు నది గలిగెనేని విచారము గడు నొప్పు నెపుడు చతురుల కెల్లన్.

క. చాళుక్యవిశ్వవిభుఁడు మహీలలనాపాలమున నెసక మెసఁగుచో
నోలి యతీంద్రులు మనముల నాలవపురుషార్థసరణి ననిచిరి మిగులన్. ౧౩౫.

మ. ఇది నానావిధభావబోధపద మిం దేరాజు రాజత్కళా
సదనం బై విహరించు నాతఁడుగదా సంగీతసాహిత్యసం
పదత్రోవం జనఁ జాలుఁ, జాలిన భవాపాయంబుఁ దూలించు స
మ్మదలీలన్ గృతకృత్యుఁడై నెగడు సమ్యగ్రాజతేజోనిధీ. ౧౩౬.
ఉ. సోమకులాబ్ధిచంద్రుఁడు యశోధవళీకృతదిగ్గజేంద్రుఁ డు
ర్వీమహిలాభిరాముఁడు నవీనభుజాబలరాముఁ డంగనా
రామవసంతుఁ డున్నమితరాజజయంతుఁడు వైరిఘోరసం
గ్రామధనంజయుండు రిపుకాననదావధనంజయుం డిలన్. ౧౩౭.
క. కంఠీరవశూరుఁడు శ్రీకంఠపద స్మరణవిగత కల్మషుఁ డసుహృ
త్కంఠగ్రహఖడ్గుఁడు వైకుంఠపరాక్రముఁడు కదనకోవిదుఁ డెపుడున్. ౧౩౮.

మాలిని.

అతులవిభవశక్రుం డర్థసంపన్నచక్రుం
డతిసుగుణగరిష్ఠుం డాత్మవిద్యావరిష్ఠుం
డతనుతనువిలాసుం డంగనాళీవికాసుం
డితరనృపతిపూజ్యుం డిద్ధరాజ్యుండు నీతిన్. ౧౩౯.

గద్యము.

ఇతిశ్రీమదుమారమణ చరణారవిందవందన గోవిందామాత్యనందన వివిధబుధవిధేయ విన్నకోట పెద్దయనామధేయవిరచితం బైన కావ్యాలంకారచూడామణి యను నలంకారశాస్త్రంబున భావప్రపంచప్రకటనసముద్దేశ్యం బనఁ బ్రథమోల్లాసము.

ద్వితీయోల్లాసము.

క. శ్రీలుఁడు ప్రణతావనిపతి మౌళిమణిద్యుతిసమేతమంజీరుఁడు తే
జోలంకారుఁడు ధృతిసుర శైలుఁడు చాళుక్యవిశ్వజనపాలుఁ డిలన్. ౧.

శా. శ్రీ నిండారఁగ లోకరక్షకొఱకై సిద్ధించుటంజేసి ల
క్ష్మీనాథుం డగునయ్యుపేంద్రుఁ డటు లేఁగన్ గాన నీనూతన
క్ష్మానాథుం డగు విశ్వనాథునకు శృంగారాధినాథత్వ మెం
తే నొప్పం బ్రణుతింప నంచుఁ గవు లుత్ప్రేక్షింతు రెల్లప్పుడున్. ౨.

క. కావున నుపేంద్రునకు లక్ష్మీవనితయు తనయుఁ డైన శ్రీవిశ్వేశ
క్ష్మావరునకుఁ బ్రియకరముగ భావితశృంగారరసముఁ బ్రణుతింతుఁ దగన్. ౩.

క. ఉక్తవిభావాదులచే భక్తనవస్థాయిరూపభావంబులు సు
వ్యక్తములై నిజగుణసంసక్తములై రసము లన రసత్వము నొందున్. ౪.

తే. స్థాయిభావంబులకు ననుసారులైన
తద్విభావాదులను రసత్వంబు గలుగఁ
బరఁగ వెన్నకుఁ బాకసంప్రాప్తిఁ జేసి
తగుఘృతత్వంబు గలుగు చందమున నెపుడు. ౫.

క. వినువారికిఁ గనువారికిఁ దనరువిభావానుభావ దర్శనచయముల్
ఘనరసపోషకములు నాఁ జనుఁ గవితానాట్యములఁ బ్రసన్నాకృతులై. ౬.

తే. ప్రౌఢలకుఁ గావ్యములయందుఁ బొందు రసము,
ద్రష్టలకు నాట్యములయందుఁ దనరు రసము,
స్ఫుటవిభావానుభావసంఘటనచేత
సాత్త్వికవ్యభిచారిసంసక్తిచేత. ౭.

క. రస మారోప్యం బగుటన్ బొసఁగదు నాట్యములయందుఁ, బొల్పగుఁ దత్త
త్ప్రతిసరస్మరణముచేతన్ వెస సామాజికులయందు వేద్యమై నెలవై. ౮.

శృంగారరసము.

క. అతులానందాత్మిక యగు రతియె విభావాదిభావరంజనముల సం
వృత యై శృంగారరసా కృతిఁ జెందు మనోనురాగకేలితగతులన్.

క. ద్వివిధం బగు శృంగారం బవిరళసంభోగసంభవాత్మకమును నై
తవవిప్రలంభజము నన యువతిప్రియజనులవలన నుదితం బగుచున్.

సంభోగశృంగారము.

క. అనులా పాలింగన దర్శన చుంబన మోదన ప్రసాధన విధులన్
వనితలుఁ బతులున్ దమలోఁ జెనయుట సంభోగజనితశృంగార మగున్.

మ. లలితస్విన్నకపోల మాననము, హేలాలోల మాలోకనా
వలనం, బుల్లసదంగ ముత్పులకసంవాసంబు, వృత్తస్తన
స్థలి మాల్యావృత, రంజితాధరము లజ్జాహాసభావంబు, నె
చ్చెలి కీసొంపు చెలుక్యవిశ్వపిభుఁ డిచ్చెన్ జూచితే నిచ్చలున్. ౧౨.

తే. పంచవిధభావకలితప్రపంచ మెల్లఁ
గలసి శృంగారరసపోషకంబ యండ్రు;
క్రమముతోడఁ బ్రయోగసంగతి యెఱింగి
కావ్యనాటకములఁ గూర్పఁ గనుట యొప్పు. ౧౩.

తే. ఇందు శృంగారరసమును నెసఁగఁ జేయు
వివిధభావాదిక్రియావింశతియును
నెఱుఁగఁబడు భావకుల మది కేర్పడంగఁ
గవిత లక్షణలక్ష్యప్రకారములను. ౧౪.

క. అంగనలకు యౌవనగుణ శృంగారరసోపపన్న చేష్టలు నానా
భంగులయి యొప్పు నిరువది, యింగితములఁ దత్ప్రకార మెఱుఁగఁగ వలయున్. ౧౫.

క. ఆవింశతిలో భావము హావము హేలాభిధయును ననియెడు మూఁడున్
భావింప నంగజాతము, లావిధ మెఱుఁగంగవలయు నయ్యాయి గతులన్. ౧౬.

తే. అలర శోభయుఁ గాంతి దీప్తులును మధుర
తయుఁ బ్రగల్భత్వమును సదోదారతయును
ధీరతయు నాఁగఁ బేర్కొను తెఱఁగు లేడు
పరఁగు సతుల కయత్నసంభవము లగుచు. ౧౭.

తే. చెలఁగు లీలా విలాస విచ్ఛిత్తి విభ్ర
మాహ్వయంబులు గిలకించితాభిధంబుఁ

గొరలు మొట్టాయితంబులు గుట్టమితము
నెసఁగు బిబ్బోక లలిత విహృతులు వరుస. ౧౮.

క. పదియును నైసర్గికములు; విదితము లన్నియునుగూడి వింశతి యయ్యెన్;
వదలక తల్లక్షణములఁ దదుదాహరణములు నెఱుఁగఁ దగుఁ దజ్ఞులకున్. ౧౯.

భావము.

క. అతినిర్వికారచేతో గతవృత్తివిశేష మరయఁగా సత్త్వము, త
త్ప్రతిపాద్యక్రియ భావము, సతతాలంకారకారి, చనుఁ దెలియంగన్. ౨౦.

ఉ. ఆళిజనోపభోగవచనార్థములం జెవిఁ బెట్టి, సిగ్గుతోఁ
గ్రాలెడువింతచూపు కడగన్నులయం దిడి, మున్నువోలె వై
మాళిపుటాటకున్ జొరదు మారుఁడు గల్గుట లో నెఱింగి, యీ
బాల చళుక్యవిశ్వజనపాలునిఁ జూచుట నిక్కువంబ పో. ౨౧.

హావము.

క. భావమ యించుక వదన వ్యావళితవికాస మైన హావము, శృంగా
రావిర్భావనివాసము; భ్రూవల్లీమందచలనమున నెఱుఁగఁబడున్. ౨౨.

చ. అరవిరితమ్మిలో వెడలునమ్మనుపమ్ములఁ గ్రేణి సేయుచున్
గరము విలోచనాంతములఁ గ్రాలెడుచూడ్కుల దండడించున
మ్మరుఁ డెడకాఁడుగా నొకతె మక్కువఁ గన్గొనె సిగ్గు ముందఱన్
దిరుగఁ జళుక్యవిశ్వనృపతిన్ జెలిచాటుననుండి వేడుకన్. ౨౩.

హేల.

క. హావము సువ్యక్త విలాసావహ మగునేని హేల యనఁగాఁ బరఁగున్
భావింపఁగ శృంగారము దైవాఱుచు నారఁబారఁ దనరుటచేతన్. ౨౪.

శా. భ్రూతారావళినంబు ఘర్మ పులకాభోగంబు రాగంబునున్
జేతోజాతుఁడు తన్ను జోకుటఁ బ్రశంసింపన్ బ్రసన్నోదిత
ప్రీతిన్ జూచెఁ బయోజనేత్ర కుతుకశ్రీపుష్టదృష్టిక్రియా
చాతుర్యంబులు చంద్రికన్ దెగడఁగాఁ జాళుక్యవిశ్వేశ్వరున్. ౨౫.

ఈమూఁడును అంగసముద్భవములు.

శోభ.

తే. రూప యౌవన లావణ్య రూఢిసొబగు
సుందరుల కెల్ల రసికులు శోభ యండ్రు;

దనరు నన్యోన్యతుల్యగాత్రములయందుఁ
గడఁగి పెట్టని తొడవయి కానఁబడుచు. ౨౬.

ఉ. కోరి చళుక్యనాథుకడకుం జనునింతికి రత్నకాంచనా
కారము లైనభూషణనికాయములం దడవంగ నేల; యీ
సూరెలఁ గ్రాలునంగములసోయగ మెంతకు లేదు చూడుఁడా
మారునిపూవుఁదూపులకు మాఱటరూప మనంగ నొప్పెడుం. ౨౭.

కాంతి.

క. ఆశోభయ రంజనగుణ పేశలమై మించుగలిగి బెరసిన విద్యా
కౌశలులు కాంతి యండ్రు ప్రకాశప్రతిభాప్తి నెఱుఁగఁగాఁ దగుబుద్ధిం. ౨౮.

చ. కలపపుఁబూఁతలోన వెలిఁ గ్రమ్ముచుఁ బయ్యెదచీరమీఁద ను
జ్జ్వల యగునంగకాంతి గరువంపునడం బొలుపారెఁ జూచితే
పొలఁతి కుపేంద్రపుత్త్రిపరిభోగమతిం జనుచోట నెంతయుం
బలుచనివారిదంబు వెలిఁబర్వు శశిప్రభతోడ సాటియై. ౨౯

దీప్తి.

క. శస్త మగుకాంతికల్పిత విస్తారము దీప్తి యనఁగ విలసిల్లు శరీ
రస్తుత గభస్తివిభవ నిరస్తాలంకారకరణ యగు సతి కొప్పుం. ౩౦.

మ. బలవద్విశ్వనరేంద్రుధాటి మదిలో భావించి యుగ్రాచలా
చలితధ్వాంతగుహాంతరంబులఁ బ్రవేశం బొప్పఁ గావింతు ర
స్ఖలితాంఘ్రిప్రసరంబులం బ్రియవధూశారీరభూరిప్రభా
వలనంబుల్ కరదీపికావళులుగా వైరిక్ష్మావల్లభుల్. ౩౧.

మాధుర్యము.

క. ఘాగ డొందనివస్తువుతోఁ దగిలియుఁ గడు హృద్య మగుటఁ దా మాధుర్యం
బగు నప్రసిద్ధమండన లగనంబున నెఱుఁగఁ దగు విలాసకరం బై. ౩౨.

ఉ. లాలితసిందువారముకుళంబులపేరులు కర్ణకీలితా
లోలశిరీషపుష్పములు లోధ్రరజంబును మేనఁ జెంది సు
శ్రీల దనర్పఁ గ్రొవ్విరులఁ జేసినకానుక యిచ్చి సొంపుతో
బాల చళుక్యవిశ్వజనపాలుని మ్రోల వెలింగె సిగ్గునం. ౩౩.

ప్రాగల్భ్యము.

క. వ్రీడోదితభయముం దగ వీడుట ప్రాగల్భ్య మనఁగ వెలఁదుల కొనరుం
బ్రౌడతనం బై విద్యా మ్రేడితసంక్రీడనముల మెలఁగెడు నెడలం. ౩౪.

మ. ఇల విశ్వేశ్వరచక్రవర్తిసభలో నీముగ్ధ భావింప ని
శ్చలలజ్జావతి యయ్యునుం దగ నెడన్ సంగీతసాహిత్యవి
ద్యల విద్వన్నుతి కెక్కినట్టిదిగదా తర్కింప నత్యాశ్రయ
స్థలదత్యాతతసిద్ధులన్ విధిక శౌచాతుర్య మొప్పం జుమీ. ౩౫.

ఔదార్యము.

క. లలి సురతాయాసాదుల నలసియు విలసిల్లు కణఁక యౌదార్య మగున్
లలనకుఁ దగ మగుడనివే డ్కల నొసఁగున్ దయితకౌతుకప్రదచేష్టన్. ౩౬.

ఉ. కన్నులచెన్ను హల్లకవికాసముతోఁ బురణింప, బింకపున్
జన్నులమీఁది పెంజెమరు సాలమి నెన్న, మృదుప్రచార ము
త్పన్న పునోలముం దెలుప, భామకు లోఁ దమకం బొకింతయున్
సన్నము గాక విశ్వనరనాథునిపైఁ దగులంబు చూపెడున్. ౩౭.

ఈయాలునొకటియు అయత్నసంభవములు.

ధైర్యము.

క. రూపింపఁ జిత్తసంభృత చాపల్యముచేత పుష్పచాపాదులచే
నేపటుక యుండుతాలిమి చూపట్టును ధైర్య మనఁగ సుస్థిరబుద్ధిన్. ౩౮.

మ. పతి విశ్వేశుఁడు నాకు; నవ్విభుఁడు చెప్పన్ సర్వలోకాశ్రయుం;
డతఁ డేలాగు దలంచినన్ దలఁప నీ; ప్రాణంబు నిత్యంబె? మా
రుత మాకంద మనోజ మాధవ మహారోషంబు సైరింప సం
స్తుతి సామాన్యమె? మాన మాభరణ మై శోభిల్లదే యెల్లెడన్? ౩౯.

లీల.

క. గతి వచ నాలోకన మిశ్రితచేష్టలఁ బ్రియుని ననుకరించుటయ కదా
మతిఁ దలఁప లీల యనఁ జను సతతమనోరంజన ప్రసాదం బగుచున్. ౪౦.

ఉ. చేరి చళుక్యవల్లభుని చెప్పినయట్లన సేయు నుత్తమ
శ్రీరమణీసరస్వతులచేఁతలు చిత్రము; లన్నరేంద్రుఁ డె
వ్వారికి నేపదార్థము లవారిగ నిమ్మను నట్ల యిత్తు; ర
న్నారులకున్ బ్రియానుకరణం బురుధర్మము కాదె యెప్పుడున్. ౪౧.

విలాసము.

క. బిట్టు నిజప్రియు నంగన కట్టెదురన్ జూచి యంగకంబులమీఁదన్
బుట్టించినయొయ్యారము చిట్టాడుట యది విలాసచిహ్నం బగయున్. ౪౨.

ఉ. పయ్యెదఁ జక్కఁ దీర్చు కరపల్లవముం, గడచూడ్కిలోన నిం
పయ్యెడు సిగ్గుఁ, గుంతలము లల్లన వీనులపొంతఁ జేర్చు న

త్తియ్యపుఁజెయ్యు, మన్మథునితేజపుబీజము లై తనర్పఁగాఁ,
దొయ్యలి చూచెఁ గోరికలు దొట్రిల విశ్వనరేంద్రచంద్రునిన్. ౪౩.

విచ్ఛిత్తి.

క. సురతాదులయెడ నల్పాభరణం బై మెఱయుచున్న భావము తగ సుం
దరులకు విచ్ఛిత్తి యనం బరఁగు నిజప్రథమరసవిభాసక మగుచున్. ౪౪.

ఉ. మంచివిభూషణావళులు మాని నవారుణశాటకంబునుం
గొంచెపుహారముల్ చెలువుఁ గోరి ధరించినయింతి కామినీ
పంచశరాంకు విశ్వజనపాలునిఁ జూచి తనర్చెఁ జూడ్కికిన్
బంచపపల్లవప్రసవభాసిని యయ్యెడు తీఁగచాడ్పునన్. ౪౫.

విభ్రమము.

క. కదుఁ గౌతుకాతిశయమునఁ దొడవులుఁ బూఁతలును దప్పఁ దొడుగుటచే న
య్యెడు సంభ్రమంబు విభ్రమ మడరుం బ్రియదర్శనాదులం దెల్లపుడున్. ౪౬.

మ. ఒకనేత్రంబునఁ గజ్జలంబు నిడి వేఱొక్కంట నర్పింప నొ
ల్లక యొక్కర్తు జయాంగనాపరిణయాలంకారవిశ్వేశుమా
పకునిం జూచె విలోచనప్రభలు విభ్రాజిల్ల నిద్దంబులై
వికచేందీవరపద్మతోరణగతిన్ విప్పారి యొప్పారుచున్. ౪౭.

కిలకించితము.

క. లలనునిదెసఁ బ్రియ కబ్బెడు నలుకయు నెలనగవు గద్గదాలాపములున్
గలరుదితము ననియెడునివి కిలకించిత మనఁగఁ బరఁగుఁ గేళిగతులన్. ౪౮.

చ. అలుగు, విలోకనాంతముల నశ్రువులం బరఁగించు, చిన్నిన
వ్వులు చిలికించి చేరి చనవుం దగవుం దళుకొత్త గద్గదో
క్తులు నిగిడించు, నిక్కమునకుం బులకించుఁ జెమర్చుఁ, జూడుఁ డ
న్నెలఁతకు విశ్వనాథుపయి నెక్కొనుకూరిమిచంద మెట్టిదో! ౪౯

మోట్టాయితము.

క. పతికిం దనపైఁ దలఁప ద్భుత మని విని వనితమేను పొంగుట మోట్టా
యిత మండ్రు భావసూచనగతులం దెలియంగవలయుఁ గాముకు లెల్లన్. ౫౦.

మ. ప్రమదం బారఁ జళుక్యవిశ్వవిభుశుంభద్దానధారాజలౌ
ఘముచేఁ బొంగుచు నంబరాభరణరంగత్కీర్తులం దాల్చుచున్
సుమనోవిస్ఫురదుత్తమాంగరుచులం జూపట్టు భూదేవి ని
త్యము నాథుం డభిగామి యైన ఫలదా తత్తద్విజృంభక్రియల్. ౫౧

కుట్టమితము.

క. పరిరంభణాధరక్షత పరిపీడాదులసుఖంబు పటుదుఃఖముగా
దుగపిల్లుట కుట్టమితం; బరయఁగ నుపచారవిధుల నగుఁ దెలియంగన్. ౫౨.
మ. వనితా నేఁడు చళుక్యనాథుని మరున్ వారించుటన్ బీవర
స్తనకుంభాధరబింబమధ్యమున నా సౌగంధిక శ్రేణిచేఁ
జన నర్చించెదు నీకు నీసుభగతాసంధాత విశ్వేశ్వరుం
డనియో కాక యుపేంద్రపుత్త్రుఁ డనియో యా చందముం జెప్పుమా. ౫౩.

బిబ్బోకము.

క. రాగమున నొండె, గర్వా భోగంబున నొండె, మొఱఁగిపోవుట నొండేన్,
వేగాదరణము పతిపై సాగమి బిబ్బోక మనఁగఁ జను నంగనకున్. ౫౪.
ఉ. బుద్ధిమహీరమాసతులపొత్తున నుండక సత్ప్రతాపసం
బద్ధసఖిత్వ మొప్పఁ జని భాసురకీర్తి దిగంతరంబులన్
వృద్ధగుణానురక్తుఁ డని విశ్వనృపాలు నుతించు నెప్పుడున్
శుద్ధపతివ్రతాత్మికల సోఁకునె యెందు ననాదరక్రియల్. ౫౫.

లలితము.

క. వికసితవర్తనమున నే వకవర్తనమునను రచితవచనములయెడన్
సుకుమారాంగన్యాసము ప్రకటితముగ లలిత మండ్రు భావజ్ఞు లిలన్. ౫౬.
చ. కనుఁగొన నొప్పుకంఠమునఁ గానముఁ, బాణులఁ మంజులార్థక
ల్పనమును, దృగ్విశేషమున భావములుం, జరణక్రమంబులన్
దనరు లయప్రపూర్ణ మగుతాళముఁ, గ్రాలఁగఁ బాత్ర యోర్తు రం
జనముగ నాడె నింపు వెదచల్లుచు విశ్వనృపాలుసన్నిధిన్. ౫౭.

విహృతి.

క. చెప్పఁ దగుమాట సిగ్గునఁ జెప్పక వెడ గప్పిపుచ్చు చేష్టాదులచే
నొప్పునది విహృతి, రసికుల కప్పుడు తగుఁ దెలియ నింగితాకారములన్. ౫౮.
ఉ. డెందము విన్న నయ్యె, నొకడిల్లఁదనం బొడఁగూడె మోముపై,
ముందటిలాగు గాఁ దొడలు, ముచ్చటమాటల కాస చేసె, దీ
చందముఁ జెప్పు మన్న వెడసన్నపుసిగ్గున మ్రొగ్గుచూడ్కిచే
సుందరి చెప్పె విశ్వవిభుఁ జూచినకాముఁడు తన్ను సోఁకుటల్. ౫౯.

ఈపదియును నైసర్గికములు.

విప్రలంభశృంగారము.

క. లలితశ్రవణాలోకన కల హాసూయా ప్రవాసకలనల చేతన్
గలిగెడు దశావిశేషము చెలువారఁగ విప్రలంభశృంగార మగున్. ౬౦.

సీ. అదియుఁ జక్షుఃప్రీతి యన, నంతజిత్తసంగంబు నా, మఱియు సంకల్ప మనఁగ,
నటఁ బ్రలాపంబు నా, నవల జాగర మన, నటుమీఁదఁ గార్శ్య సమాఖ్య మనఁగ,
వెండియు విషయవిద్వేషంబు నాఁ, ద్రపాసంత్యక్త మనఁగ, సంజ్వర మనంగ,
నున్మాద మనఁగ, మూర్ఛాపగమం బన, మరణంబు నా, నిట్లు మానినులకు
తే. ననుగతద్వాదశావస్థమై తనర్చు;
బదియు దశలంద్రు కొందఱు ప్రౌఢజనులు;
పరఁగు లక్షణములు నుదాహరణములును
వరుసఁ జెప్పుదుఁ దెలియంగ వలయు నిందు. ౬౧.

చక్షుఃప్రీతి.

క. చక్షుఃప్రీతి యనం జను నక్షీణ విలాసగుణసమగ్రునిఁ బ్రీతిన్
వీక్షించుకుతుక; మది మరు నిక్షుధనుర్దండమునకు నెక్కెక్కించున్. ౬౨.

ఉ. ఉల్లముఁ జూపుచూపు, లన నొల్లనియుగ్గులు, విచ్చుసిగ్గులున్
బెల్లుగఁ జేరుకోరికలుఁ, బెక్కులు మక్కువచక్కడంబులున్,
మెల్లనె జాఱుపయ్యెదయు, మిం చొలయం బులకించుమేను, రం
జిల్లఁ జళుక్యవిశ్వనృపశేఖరుఁ గన్గొనుపువ్వుఁబోఁడికిన్. ౬౩.

చిత్తసంగము.

క. చిత్తాసంగం బన నా యత్తం బగుఁ బ్రతికృతి ప్రయత్నాదిసుఖో
త్పత్తికి నెల వగుచింతన, మత్తెఱఁగు మనోవికీర్ణమై విలసిల్లున్. ౬౪.

ఉ. మానినిచూపులం దొరలి మానుగ విశ్వనృపాలుఁ డేపుతో
నానఁగ గారుకొన్న మనమా మన మాదట నాదరింప మిం
పూన నుపేంద్రపుత్త్రిఁ డత డున్నపదం బని కాదె యక్కనన్
సూనపటీరపంకములు సోం పలరారెడు సారెసారెకున్. ౬౫.

సంకల్పము.

క. చిత్తములో ననిశంబును మొత్తము లగుతలఁపుఁగూటములఁ బొందెడిచో
జొత్తిల్లు చెమరుపులకల యొత్తుడు సంకల్పదశకు నొసరినచిన్నెల్. ౬౬.

చ. అకట తలంచి చొక్కఁదగ దక్కలయిక్కల నున్న నున్నగా
లికి నెల పైనపువ్వుఁబోదలే పొద లే పులకింప నేల మి
న్నక యెలనాగ నాగరజనప్రియుఁ డయ్యెడువిశ్వనాథు శ ౬౭.
య్యకుఁ జనవచ్చు వచ్చుమరునమ్ములు వమ్ములు చేసె దంతటన్.

ప్రలాపము.

క. ఇంతికిఁ బ్రలాప మనఁగాఁ గాంతగుణాలాపకథనకల్పన; యదియున్
సంతసము చేయు నుచితా ర్థాంతరరచనావిశేషణాదులచేతన్. ౬౮.

ఉ. ఈగతిఁ జూతురే! తగులరే తగులే తగులేమ లీధరన్?
రాగదుఁ దైనవిశ్వనృపురాకయ పో తగురాక నాకు, లో
లో గమిగొన్నచూపుఁదొగలున్ దొగ లై విలసిల్లు; దానిచే
సాగెడు నన్న రేంద్రునకు సద్ద్విజరాజకళాధరత్వమున్. ౬౯.

జాగరము.

క. వల్లభుఁ డెట్లును నబ్బమి మొల్లం బగుచింతఁ గన్ను మోడ్పక మదిలో
నల్లల నుడుకుచునుండెడు తల్లడ మది జాగరాభిధానం బయ్యెన్. ౭౦.

చ. నెలగలమేలురేలు చెలినిద్దురకుం బగ లయ్యెఁ, బెల్లువె
ల్లులఁ గొనువేడ్కలీనుపగలుం బగ లయ్యెను, దాన దీనికిం
గలువలు కన్ను లంటయును గైవడి విశ్వనృపాలచంద్రు నిం
పలరఁగఁ జూచుటం గువలయప్రియుఁ డంటయు నిక్క మిక్కడన్. ౭౧.

తనుకార్శ్యము.

క. అంగనకు నెట్లు ప్రియుఁడెస సంగతి యరు దైనఁ గామసంతాపముచే
నంగములు డస్సిపోయిన భంగి తనుత్వంబు నాఁగఁ బరగున్ జూడన్. ౭౨.

చ. అటుమట మేల; యేలికొను మంగన; నంగదభంగు లయ్యె న
క్కట కటకంబు లింతి! కెడకత్తెలు నీకడనాడి పాడిరే
విటతతివింటదూపడనువింటఁ దొరంగుట నీగుణంబు లిం
తటఁ జల మేది మేదినిఁ బొదల్పుము విశ్వనృపాలమన్మథా! ౭౩.

విషయద్వేషము.

క. సద్వస్తువు లొల్లక విల సద్విద్యావిహారణంబు చాలించి వివే
కద్వారము గానమి విష యద్వేషము తెలియవలయు సప్రీతి మెయిన్. ౭౪.

ఉ. గీరనురాగ ముప్పతిలఁ గీరమణీ రమణీజయంతుపైఁ
గూరిమి గూరి మిక్కుటపుఁగోరిక లీరిక లెత్తఁ బల్కె తిం
పార నపారధీరగుణుఁ డారయ నాపతి విశ్వనాథుఁ డా
మారుఁడు మారుతంబు నెలమావియుఁ గ్రించులు మించు లేటికిన్. ౨౫.

త్రపానాశము.

క. పొలఁతుక నిజదయితునికై కలమానధనంబు చాల గజిబిజి గాఁ డా
నిలువడియును గులగతియును దలఁపమియ త్రపావినాశదశ యనఁ బరఁగున్. ౨౬.

ఉ. క్రొన్ననగొన్న సిగ్గుదలగొన్న తలంపు నలంపకున్న నీ
నన్నుఁ జళుక్యవిశ్వ నరరాథుఁడు మన్ననలం బొదల్చు నీ
పన్నెడఁగూడినం జెలుల పాటొడఁబాటటుగాక యెట్లు నే
వెన్నెల నిల్తు గెల్తు ననవిల్తు నదల్తుఁ బికాదిసేనలన్. ౨౭.

సంజ్వరము.

క. శీతకరమదనకృతమును శీతలకగణోపచారజృంభితమును నై
యేతెంచుతాపభర మది నాతికి సంజ్వర మనంగ నలు వెడలించున్. ౨౮.

ఉ. వే చని విశ్వనాథు గుణవిశ్రుతుఁ దోకొని వత్తు మంచు ము
న్నీ చెలు లెల్ల నన్న పలు కెల్లగఁ జూచితి నో మి దేల నా
కీచలిమందు లేమిటికి నీవల నావలఁ దావలంబులై
త్రోచి మొగంబుపైఁ దిరుగుతుమ్మెద లూరడుఁగాక యింతటన్. ౨౯.

మోహము.

క. విరహవశవికలచేత శ్చరితోన్మాదంబు మోహసంజ్ఞం బరయన్,
సారిది నచేతనచేతన పరిచితి సరి యగుట నెఱుఁగఁబడుఁ జతురులకున్. ౩౦.

ఉ. ఆతురపాటుతో నిలువుటద్దముదీప్తులు మాటుసేయుచో
నాతరుణీలలామ మనయాసలు గన్గొని 'వట్టిజాలి యీ
గోతుల కేల కేలఁ గొని క్రొన్నెల వెన్నెల మాయు టొప్పనే
యీతటి' నన్నచిన్నిపలు కెన్నరు విశ్వనృపాలుసన్నిధిన్. ౩౧.

మూర్ఛ.

క. అనయము నెమ్మనమునఁ బాయనిసొమ్మలపేరు మూర్ఛ యనఁగాఁ బరఁగున్,
దనరెడు నింద్రియగుణవర్తన వైకల్యమున నెఱుఁగఁ దగుఁ దజ్జ్ఞులకున్. ౩౨.

చ. మృదులత నెన్ని యన్నమును మెచ్చఁడు విశ్వనరేంద్రశేఖరుం
డదె యొకతేఁటిబోఁటి నడయాడెడు నింతియ యింతిమోమునన్
వదలక నోమి నోమి యదనం గడగానఁగ లేమ లేమకై ౮౩.
మదిఁ బడదే కదే కరుణ మారుఁడు మారుఁడు కాఁడె యెప్పుడున్.

ద్వాదశదశ.

క. ద్వాదశదశయుం గలుగుఁ ద లోదరికిం బ్రియుఁడు బహువిధోపాయములన్
సాదరుఁడు గాక తక్కిన నాదశ యున్నట్లు చెప్పి రార్యులు కృతులన్.
చ. తలిరులు తమ్ములుం గలువదండలు మాటికిఁ బాటి సేసె నా
వల వలరాజుతూపు లనవచ్చుట యొచ్చటఁ దోఁప దక్కటన్
జిలికిన చందనద్రవము చిక్కఁగ నిక్కడ కేఁగుదెంచితిన్ ౮౪
జలముల మేల మేల సతిచక్కటి విశ్వనృపాల యిత్తతిన్.
చ. పొలఁతుక చూచురా యబలపోకులు లేకులు విచ్చి, చన్నుఁగ్రే
వలఁ బలుమాఱు గప్పెడు, నవస్మిత మొప్పఁగ దర్పణంబులోఁ
బొలుచులలాటరేఖ గని బొట్టిడి సోలెడుఁ, గ్రాలువాలుఁజూ ౮౫.
పుల మరుతూపులం దెగడఁ బూనెడు విశ్వనృపాలుఁ బ్రాపునన్.

ఇది విప్రలంభశృంగారద్వాదశకము.

క. ఇప్పుడు చెప్పిన వన్నియు నొప్పగు శృంగారరసదుపకరణము లై
చెప్పఁబడుచుండుఁ బలుకుల చొప్పున భావములు గవితఁ జొనుపఁగవలయున్.

న వ ర స ము లు.

క. క్రమమున శృంగారము హాస్యముఁ గరుణము రౌద్ర వీర సంజ్ఞంబులు ఘో
రము బీభత్సము నద్భుత సమాఖ్య శాంతములు ననఁగఁ జను నవరసముల్.
తే. అందు శృంగారరసవిశేషాంతరములు
వితతములు గాఁగ మున్నె భాషితము లయ్యె
నింక హాస్యాదిరసముల నెనిమిదింటి ౮౬.
వరుసఁ జెప్పుదుఁ దెలియంగవలయుఁ గవులు.

హాస్యము.

క. దృష్టవిభావాదులచేఁ బుష్టం బగుహాస మందముగ హాస్య మగున్
శిష్టాలంబన మరయ వి శిష్టవిదూషకజనాదిచేష్టిత మగుచున్.
ఉ. కల్పకుజంబులం దెగడుఁ, గామగవిం బ్రహసించు, వట్టిసం
కల్పఫలాయి నవ్వు, శిబి కర్ణులచాగము నేవగించు, న

ప్స్వల్పవదాన్యవిశ్వజనవల్లభుచే సిరి నొందుయత్కురా ౯౧.
ట్కల్పవిదూషకప్రతతి గర్వితరాజసభాంతరంబులన్.

తే. రూపభాషితవికృతు లుద్దీపనములు
ముఖవికాసాదు లనుభావములు దలంప
నశ్రువైవర్ణ్య విస్వరతాదికములు ౯౨.
సాత్త్వికంబులు నాఁగ హాస్యమున కమరు.

తే. అశ్రుసంపాత చపలతా హర్ష ణాదు
లడరు సంచారిభావంబు లనుసరించి;

హాస్యభేదములు

హాస్య మాఱుప్రకారంబు లై తనర్చు;
తత్స్వరూపంబు లెఱిఁగింతుఁ దగ నెఱుంగ.

క. స్మితమును హసితము నను నీ ద్వితయము నుత్తమము నాఁగ దీపించుఁ దగన్;
స్మితము వికాసికపోలము, మితదర్శితరదన మైన మెఱయు హసిత మై.

క. విహసితమును బ్రహసితము న్మహి రెంటను మధ్యమములు మదిఁ బరికింపన్;
విహసితము మృదులనినదము, ప్రహసితము శిరఃప్రకంపపరిమిత మరయన్.

క. అపహసితము నతిహసితము నెపుడును నధమంబు లనఁగ నేపారు; శిర
శ్చపలము నశ్రుయుతంబును నపహసితము, మేను గదల నతిహసిత మగున్.

కరుణము.

క. శోకము విభావముఖభావాకలనము చేఁ గరుణ మను రస మయ్యెన్;
జేకూఱిన యతులితవిప దాకులితాలంబభావ మనఁగాఁ బరఁగున్.

మ. తనరం బుత్త్రకళత్రమిత్రమిళితార్థస్వాంతుఁ డై శాత్రవుం
డేని భక్తిన్ బ్రణమిల్లినన్ బ్రకటరాజ్యశ్రీలు ప్రాపించుఁ జ
క్కని విశ్వేశ్వరచక్రవర్తికరుణం; గాకున్న నవైరి మా ౯౩.
త్సర్యనిచందంబునఁ బాండ్యభంగి ద్రవిడక్షోణీశుభావంబునన్
జను దీనుం డయి హీనుఁ డై కృపణుఁ డై సంతప్తుఁ డై లుప్తుఁ డై.

తే. అనిశకృతఖేదపర్యటనాదికములు
వరుస నుద్దీపనవిభావపరికరములు;
రూఢ పరిదేవన శ్వాస రోదనములు ౯౪.
పరఁగు ననుభావములు గాఁగఁ గరుణమునకు.

తే. స్తంభ వైస్వర్య బాష్పము ల్సాత్త్వికములు;
మరణ సంభ్రమ దీనతో న్మాదములును

జాడ్యచింతాదులును నపస్మారగతియుఁ
బఱువిషాదంబు సంచారిభావదశలు. ౧౦౦.

రౌద్రము.

క. క్రోధము రౌద్రరసం బగు సాధువిభావాదికముల సంపుష్టం బై;
ద్వైధం బగు మాత్సర్య వి రోధంబులఁ; దెలియఁ దగు నిరూపణవిధులన్. ౧౦౧.

మాత్సర్యరౌద్రము.

మ. అని రోషించిన వీరభద్రుకరణి న్వ్యాపించుఁ, బ్రాపించి చ
య్యన రుద్రోద్ధతిఁ జెందుఁ, జెంది వికటోగ్రాటోపమున్ జూపుఁ, జూ
పి నటత్త్రింబకులీలఁ బేర్చుఁ, బిదపన్ భీమాకృతిన్ జేకొనున్;
జను నే మార్గానన మత్సరాహితులకుం జాళుక్యవిశ్వేశ్వరున్. ౧౦౨.

విద్వేషరౌద్రము.

శా. దృక్కేళిం గరవాలభైరవుఁడు విద్వేషించి విద్వేషులన్
జెక్కున్, జక్కడుచున్, బలంబు నెఱపుం, జెండాడు, ఖండించు, న
బ్బెక్కెంచుం, బడవైచు, నెంచుఁ, బొడ మాయించున్, బిశాచావలిం
జొక్కించున్ భటఘోటకామిషకృతస్థూలోపహారంబులన్. ౧౦౩.

క. క్రమమున మాత్సర్యద్వేషము లాలంబన మనంగఁ జనుఁ, దద్భాషా
సముచితచేష్టాదికములు రమణీయోద్దీపనములు రౌద్రంబునకున్. ౧౦౪.

క. అనుభావంబులు వికృతన యనరాగాధరవికంప నాదులు; ఘర్మ
స్వన గద్గద వైవర్ణ్య చ లనములు సాత్త్వికము లండ్రు లక్షణవేదుల్. ౧౦౫.

క. ఆయత మద చాపల్యా సూయా గర్వములు హర్ష సులభోత్సాహ
స్థైర్యోభా వోగ్రతలును బాయక సంచారు లనెడుభావము లరయన్. ౧౦౬.

వీరము.

క. విహితవిభావాదులచేఁ బ్రహితోత్సాహంబ వీరరస మనఁ బరఁగున్,
బహువితరణకరుణాగణ మహిమంబులఁ ద్రివిధ మగుచు మలయుం గృతులన్. ౧౦౭.

దానవీరము.

క. అతివితరణశూరతచే నతులబహిఃప్రాణ మైనయర్థము నర్థి
ప్రతతికి నొసఁగెడుసద్గుణ చతురత యిల దానవీరసజ్ఞం బడయున్. ౧౦౮.

శా. అల్పార్థిం బొడ చూచినంతటనె విశ్వాధీశ్వరుం డిచ్చు సం
కల్పార్థంబులకంటె నర్థము నసంఖ్యాకంబుగా నున్న మ

త్కల్పానోకహకామధేనువులకుం గల్పించు జల్పాకవా
క్స్వల్పఖ్యాతి నడంచి యల్పమని యౌదార్యం బవార్యంబుగన్. ౧౦౯.

దయావీరము.

క. అసువిలయంబున నైనను బస గల్గు నుదారసారభాషాదుల సా
హస రచనయ కరుణాత్మక రసవీరం బనఁగఁ బరఁగు రసికోత్సవమై. ౧౧౦.

చ. చతురచళుక్యనాయకుని చారుతర త్తరవారిధార న
ద్భుతపద మొంద వల్లభుఁడు పోయెడుఁ దోడనె కూడఁ బోయెదన్,
సుతు లనిశస్తనంధయులు సుమ్మని దాదికిఁ జెప్పి ప్రజ్వల
చ్ఛితిశిఖియంకపీఠమును జెందె నరాతివధూటి పోరిలోన్. ౧౧౧.

యుద్ధవీరము.

క. పేరుకొని పోరిలోన న పారపరాక్రమము నుభయబలములు వొగడన్
దోరంబుగ విహరించు నుదారత రణవీర మనఁగఁ దనరుం గృతులన్. ౧౧౨.

మ. అరుదారం బరగండభైరవుఁడు వీరాకారుఁడై వైరిభూ
వరుఁ దుండించి ఘృతాచికిం బ్రియునిగా వాలించు, విద్వేషము
ష్కరుఁ దూలించి తిలోత్తమాపతునిఁగాఁ గల్పించు, నత్యంతమ
త్సరు రంభారమణీయుఁ జేయు నసిచే సంగ్రామరంగంబునన్. ౧౧౩.

ఆ. దానవీరమునకుఁ దగుపాత్రమును, దయా
వీరమునకు దీనపూరుషుండు,
యుద్ధవీరమునకు బద్ధవైరంబు నా
లంబనములు భూతలంబునందు. ౧౧౪.

క. దాన స్తవనంబులుఁ బటు దీనాలాపములు సమదదృప్తపటుహాని
స్వానంబులు వరుసను సం స్థానోద్దీపన విభావసంజ్ఞను లరయన్. ౧౧౫.

ఆ. పటుముఖప్రసాదబాష్పశస్త్రాదులు
వరుసఁ దదనుభావవర్గ మంద్రు;
సాత్త్వికములు పులకసంఘాత వైవర్ణ్య
ఘర్మబిందువితతి క్రమముతోడ. ౧౧౬.

క. క్షితి దానదయారణసంగతులకు సంచారికములు గర్వ సదైన్యా
కృతి హర్షంబులు మొద లగు వితతయథోచితనియోగవిధి నెఱుఁగఁ దగున్. ౧౧౭.

భయానకము.

క. ఉక్తవిభవాదులఁ బ్రవ్యక్తం బగుభయమయగుభయానక మహితో
ద్రిక్తవ్యాఘ్రాదులు నిర్ణిక్తాలంబనము లనఁగ నియతము లయ్యెన్. ౧౧౮

ఉ. వితతభయానకం బయినవిశ్వనృపాలుపతాకవోలె మ
త్పతియు వరాహలాంఛనము దాల్చిన నున్నతి కెక్కి దండభా
సితయును నంబరాభరణసంపదయు న్గని యెల్లవైరులన్
మతి దెరలించు నంచు వెతమాయ లొనర్తురు భీరు లద్రులన్. ౧౧౯.

తే. వలయునుద్దీపనవిభావవర్గ మరయ
సత్త్వగజహాయపటహనిస్వనము లండ్రు.
కలుగు ననుభావములు సాత్త్వికములు దలఁప
భయ విమోహాదిసంచారిభావచయము. ౧౨౦.

బీభత్సము.

క. వరుసవిభావాదులచేఁ బెరుఁగుజుగుప్సయ తలంప బీభత్స మగున్
బరువడి రెండగు హేయా చరణమున విరక్తివలనఁ జను నెఱుఁగంగన్. ౧౨౧.

జుగుప్సాబీభత్సము.

చ. జరపక విశ్వనాథునకు సత్యము దప్పినరాజు రాజ్యసం
హరణము నొంది దీనుఁడయి యార్తి వెనంగొను మేనిపుండ్లనుం
బురు వగురక్తపూరముల బ్రుంగి పయింబయి నంతకంతకున్
దొరఁ జెడిపుర్వులం గెలికి తోడుచు వేఁడును రచ్చపట్టులన్. ౧౨౨.

వైరాగ్యబీభత్సము.

ఉ. ఎప్పుడుఁ గాఱుచొంగలకు నెత్తినచిప్పయుఁ బోని మోవియున్
జిప్పిలి రోఁతగాఁ గడుపుచీలినకప్పయుఁబోని యచ్చటున్
దప్పక సొమ్ముగాఁ దనర దప్పుల మాటల కర్జమంచు నూ
రొప్పులు వల్కు క్షాత్రవుల నొల్లఁడు విశ్వనరేంద్రుఁ డూఁకొనన్. ౧౨౩.

తే. అతిజుగుప్సితములు నప్రియంబులును నా
లంబనములు, మదికి లాగు గాని
పూతిగంధవర్గములు తదుద్దీపనా
ఖ్యములు నాఁగ నెందు నతిశయిల్లు. ౧౨౪.

క. వదనాక్షి ఘూర్ణ రద చ్ఛద కూణన విధులపేరఁ జను ననుభావా
స్పదము లనంగాఁ, దదుచితసదమలపులకాదికములు సాత్త్వికములగున్. ౧౨౫.

తే. అందు సంచారిభావంబు లనఁగఁ బరఁగు
సముచితోద్వేగనిర్వేదశంకనములు

థయ విషాదామయాహ్వయప్రభృతికములు
ఎతురు లెఱుఁగంగఁ దగు నంద్రు కృతులయందు. ౧౨౬.

అద్భుతము.

క. జనితవిభావాదుల చే నను గత మగు విస్మయంబ యద్భుత మనఁగా
జను, నాలంబన మాశ్రుత వినుతచమత్కార మనఁగ విశ్రుత మయ్యెన్. ౧౨౭.

మ. శశికాంతంబులు సంతతార్ద్రితఁ గనుం జక్రాచలాగ్రంబునన్,
బ్రశమం బొందు నితాంతసంతమసముం బాతాళగేహంబునన్,
భృశసంఫుల్లతఁ జేకొనుం గుముదినీబృందంబు మందాకినిన్,
విశదం బైన చళుక్యభూవిభుయశోవృద్ధిప్రభావంబునన్. ౧౨౮.

తే. వరుస నుద్దీపనవిభావవర్గ మంద్రు
మేదురాశ్చర్యతరవర్ణనాదికములు,
చక్షురానన గండవిస్ఫారణాదు
లడరు ననుభావములు నాఁగ నభిమతములు. ౧౨౯.

క. పులకస్వేద ప్రమదము లలవడు సాత్త్వికము లనఁగ, హర్షావేగా
దులు సంచారులు గాఁ జను, నలవడ యోజింపవలయు నయ్యెగతులన్. ౧3౦.

శాంతరసము.

క. శమము విభావాదులచే నమరం బరిపుష్టమైన నది శాంత మగున్,
సమకొను నాలంబన మన నతులము శాశ్వతము నైనయజపద మరయన్. ౧3౧.

శా. డంభాచారము లుజ్జగించి రిపుగాఢక్రీడ నిర్జించి లో
కుంభద్విద్యలఁ జేర్చి సద్గుణములన్ శోభిల్లి శక్తిత్రయా
రంభం బొప్పఁగ రాజయోగవిదుఁడై బ్రహ్మప్రబోధస్థితిన్
శంభుశ్రీచరణార్చలం బ్రబలు విశ్వాత్మావరుం డెప్పుడున్. ౧3౨.

క. వేదాంతచతురసంభాషోదితకౌతూహలంబు లుద్దీపనముల్
భేదేతరసమదర్శన వాదము లనుభావములు శివప్రసరంబుల్. ౧33.

క. రోమాంచస్తంభాదులు నేమపు సాత్త్వికము లంద్రు, నిర్వేదము వి
ద్యా మతి ధృత్యాదులు నభిరామవ్యభిచారిభావరచనం జెందున్. ౧3౪.

సీ. శృంగార ముత్పలాంచితము విష్ణుఁడు కర్త, తెలుపుహాస్యము గణాధిపుఁడు కేఁడు,
కరుణ కాషాయంబు కాలుఁడు పతి, రౌద్ర మవ్యక్తరక్తంబు హరుఁడు విభుఁడు,
వీరంబు గౌరంబు వృత్రారి పతి, భయానకము ధూమ్రమము మహాకాలుఁ డీశుఁ,
డసితంబు బీభత్స మధిపతి నంది, యద్భుతము హేమాభ మంబుజభవుండు ౧3౫.

తే. భర్త, శాంతంబు నిర్మలస్ఫటికనిభము
పరఁగునధిదైవతము బరబ్రహ్మ మంద్రు;

వివిధరసశాస్త్రవేదులై వెలయునట్టి
కవుల కివి యెల్ల నెఱుఁగుట కర్జ మెపుడు. ౧౩౬.

ఆ. ప్రథమరసము సామభవము వీరంబు ఋగ్వేదసంభవంబు, వెలయురౌద్ర
రస మథర్వనిగమరచితంబు, బీభత్స మది యజుఃప్రసూత మంత్రము బధులు. ౧౩౭.

తే. ఆది శృంగారజాతంబు హాస్యరసము, రూఢరౌద్రోద్భవంబు కారుణ్యరసము,
పుట్టె వీరంబువలన నద్భుతసమాఖ్య, మడరు బీభత్సమునను భయానకంబు.

క. శాంతము సర్వోత్తరరుచి మంతం, బట్లగుట వైరమైత్రులు లే, వీ
చింతన మెఱుఁగనికవి కవ గంతవ్యం బగునె రసవికాసప్రతిభల్. ౧౩౮.

తే. మున్ను శృంగారబీభత్సములకు నొంటు;
దరులు తమలోన వీరభయానకములు;
సమవిరోధంబు రౌద్రాద్భుతముల కెపుడు;
హాస్యకరుణంబులకుఁ బగ యనుదినంబు. ౧౩౯.

చ. తమతమవంగడంబులకుఁ దప్పనిభావకదంబకంబుచే
నమరు రసంబు; లంగకము లన్నిటికం బెఁ బరిస్ఫుటాకృతిన్
బ్రమద మొనర్చు నెద్ది యది ప్రత్యయ మంగి; రసప్రవృద్ధికిన్
గ్రమమున నిత్తెఱం గెఱుఁగు కల్పన మొప్పు గవిత్వసిద్ధికిన్. ౧౪౦.

క. సుఘటితపదార్థభావా లఘుతరరసవత్ప్రబంధలంపటుఁ బలి భూ
మఘువుఁ డని నుతి యొనర్తురు రఘురామునిఁబోలెఁ బరశురామునిబోలెన్. ౧౪౧.

ఉ. తోయజమిత్రతేజు గుణదోషవివేకనవీనభోజు వి
ద్యాయన కంటకారసికహర్త మహారథినీవిహర్త గో
పాయితబంధువర్గు బలభగ్నపరాచలదుర్గు నున్నమ
ద్రాయకటారిసాళువధురంధరు సత్ఫలవద్వసుంధరున్. ౧౪౨.

క. నారీజనమారుఁ జమూవారీవినిపతిపవైరివారణు నానా
సూరిహితవితరణగుణున్ గౌరీపతిచరణకమలగంధానందున్. ౧౪౩.

మాలిని. సకలనిగమవేదిన్ జారుసంగీతమోదిన్
సకరుణదృషచిత్తున్ సత్త్వసంజాతవృత్తున్
నికటనిధిసమాజున్ నేతృసంపద్బిడౌజున్
గుకవిజనవిదూరున్ గుంఠితారాతివారున్.

గద్యము — ఇది శ్రీమదుమారమణచరణారవిందవందన గోవిందామాత్యనందన వివిధబుధ
విధేయ విన్నకోట పెద్దన నామధేయ రచితం బయిన కావ్యాలంకారచూడామణి
యను నలంకారశాస్త్రంబునందు రసప్రపంచప్రకటన సముద్దేశంబన్నది
ద్వితీయోల్లాసము.

తృతీయోల్లాసము.

క. శ్రీలోలాభీలాయత కోలధ్వజుఁ గుపితయువతికుసుమధ్వజుఁ జి
న్మూలస్థిత వృషభధ్వజుఁ దాలధ్వజు నుగ్రసమర తత్పరకేలిన్. ౧.

శా. శృంగారాదిరసోదయంబునకు సంసిద్ధాస్పదం బైన త
ద్రంగన్నాయకనాయికానిచయముం దత్తద్గుణశ్రేణిచేఁ
బొం గార న్వివరింతు నేర్పడ సముద్భూతప్రబోధాత్ము లె
ల్లం గేడింపక యాదరింపుఁడు, దృఢోల్లాసంబు శోభిల్లెడున్. ౨.

నాయకుఁడు.

సీ. శిష్టకులీనత శీలంబు శాస్త్రార్థ వేదిత ప్రజ్ఞావివేకబుద్ధి
యౌవన ముత్సాహ మాత్మదృఢత్వంబు వినయంబు దక్షత వితరణంబు
శౌచంబు శౌర్యంబు జనతానురాగంబు సత్యంబు స్థైర్యంబు సత్ప్రియోక్తి
మానంబు తేజంబు మాధుర్యవృత్తంబు వాగ్మిత బహుకలావాసనాప్తి

తే. స్మృతి కృతజ్ఞత దూషణ మేళనంబు
ధార్మికత్వంబు సౌభాగ్యదశ యనంగ
వెలయుగుణములు విశ్వేశవిభుఁడపోలెఁ
దనరుభూపతి నాయకత్వము వహించు.

నాయకభేదములు.

క. ధీరోదాత్తుండును మఱి ధీరోద్ధతసంజ్ఞకుండు ధీరలలితుఁడున్
ధీరప్రశాంతుఁడును బెం పారెడు నాయకులు నలుగు రమ్యోగతులన్. ౪.

ధీరోదాత్తుఁడు.

క. ధీరుఁడు గంభీరుఁడు సత్కారుణ్యుఁడు నస్వయంకృతస్తుతి నిరహం
కారుఁడు నగునాయకుఁ డిల ధీరోదాత్తుండు నాఁగ ధృతిం బెంపారున్. ౫.

ఉ. ప్రేయసి వార్ధి నెత్తురుల బ్రుంగని రాముఁడు వంకవిల్లుగాఁ
జేయని పైఁడికొండ తనుఁ జెప్ప మదింపని పెద్ద యొట్టిచోఁ
బాయనినిక్కువంబులకుఁ బట్టు ధరిత్రిఁ జళుక్యవిశ్వభూ
నాయకుఁ ; డిమ్మహాగుణసనాథు నుదాత్తత యొప్పు నెప్పుడున్. ౬.

ధీరోద్ధతుఁడు.

క. అతికోపనుఁ డతిమత్సరుఁ డతిగర్వసమేతుఁ డత్యహంకారబలా
న్వితుఁ డాత్మశ్లాఘాదయ చతురుఁడు ధీరోద్ధతుండు చంచలుఁడు మతిన్. ౭.

మ. ధర సర్వంకషగర్వముం బిరుదమాత్సర్యప్రవిధ్వంసముల్
బరభూపాలపలాయనప్రకటనప్రౌఢంబుఁ గ్రోధోదయా
కరముం గ్రూరము నై చళుక్యవిభునుగ్రవ్యగ్రకేతుస్థితాం
బరఖేలత్కరవాలభైరవసురూపం బొప్పుఁ బోరాటలన్. ౮.

ధీరలలితుఁడు.

క. స్మరభీతుఁడు మానవతీ పరవశుఁడును భోగలోలుపవ్రతుఁడును సుం
దరుఁడును నయ్యెడు నాయకుఁ డరయంగా ధీరలలితుఁ డన విలసిల్లున్. ౯.

చ. అరుదగు రాజ్యతంత్రము నయప్రియుచేతికి నిచ్చి విశ్వభూ
వరుఁ డఖిలాంగసుందరియు వారణయానయు నిత్యదృఙ్మనో
హరయును నై తనర్చువిజయాంగనతోడిద లోక మై నిరం
తరము సుఖించుచుండు నవదర్పకుఁ డై సుభగత్వ మేర్పడన్. ౧౦.

ధీరశాంతుఁడు.

క. సుభగుఁడు శుచియు వివేకియు నభిమానియు మృదువు సద్ద్విజాతులవంశ
ప్రభవుండును నగు నాయకుఁ డభిమతముగ ధీరశాంతుఁ డనఁ బొగడొందున్. ౧౧.

ఉ. శ్రీయుతు లై యశేషసమచేతను లై వివిధాగమాదివి
ద్యాయతనంబు లై రసికు లై సుఖు లై తరుణీవిహారపు
స్వాయుధు లై చరింతురు ధరామరు లట్టుల కాదె రాజనా
రాయణదేవుచేఁ బడిన నచ్చెరువే యభిరామసంపదల్. ౧౨.

శృంగారనాయకులు.

క. ఈనలువురు రసనవకసమానస్థానముల జననమహిమంబులకున్
మానుగ శృంగారరసాధీనులు మఱి నలుగు రండ్రు తెలియఁగ వలయున్. ౧౩.

క. వనితావిహరణదశలం దనుకూలుఁడు, శఠుఁడు దక్షిణాఖ్యుఁడు ధృష్టుం
డును నన నలుగురు నాయకు లనయము శృంగారమునకు నర్హులు చెప్పన్. ౧౪.

అనుకూలుఁడు.

క. ఏకవధూరక్తుండై యేకొఱఁతయు లేక సమసమీహితగతులన్
నైకొని మెలఁగెడు నాతఁడు నాకులుఁ డనుకూలనాయకాఖ్యం బడయున్. ౧౫.

శా. సద్రాగాన్వితగా నొనర్చుఁ గరసంచారోపచారంబులన్
భద్రశ్రీపరిలిప్తఁ జేయు సుమనఃపర్యాప్తఁ గావించు యు
క్తద్రవ్యప్రతిపత్తిచే వసుమతిం గాఁ జాలఁ బాలించు ని
ర్నిద్రప్రీతిఁ జళుక్యనాథుఁడు ధరిత్రీకాంత నెల్లప్పుడున్. ౧౬.

శఠుఁడు.

క. ఒరు లెఱుఁగకుండ నప్రియ కరుఁడు శఠుం డనఁగఁ బరఁగుఁ గడుఁ గపటికశా
కరుఁడు నిజప్రియవనితా పరితాపప్రదుఁడు క్రియలఁ బరికింపంగన్. ౧౭.

ఉ. వల్లభ యైనకీర్తిసతివార్తల నిమ్ముల వించు విశ్వభూ
వల్లభుఁ డర్థ మర్థులకు వావిరి నిచ్చుట కీరసంబు సం
ధిల్లదు లచ్చి కేయెడలఁ దీయపుఁజూపులలోనఁ గెంపు రం
జిల్లున కాక, ధీరలకుఁ జిత్తమునం దొకవింత కల్గునే. ౧౮.

దక్షిణుఁడు.

క. పెక్కండ్రు ప్రియాలయందున్ జక్కనిమొగమోట యొక్కచందంబున నిం
పెక్కిన దక్షిణనాయకుఁ డక్కజ మెఱుఁగంగవలయు నది చతురులకున్. ౧౯.

మ. అరు దెందైనఁ జళుక్యవిశ్వవిభు నెయ్యం బొక్కచందంబునం
గర మొప్పారుచు నుండు సైంధవిపయిం గాంధారిపై నించు
ఘూర్జరిపై మాళవిపై వరాళికపయిన్ సౌరాష్ట్రిపై గౌడిపై
సరి నీమాట లరాతిరాజతనయా శంకామతిం జేయుచున్. ౨౦.

ధృష్టుఁడు.

క. స్పష్టాపరాధపిశునుఁడు దృష్టాన్యరచితరతుఁడు ధృష్టుం డగు; సం
దష్టాధరాదిదర్శన పుష్టవధూకోపుఁ డభయభూతుం డెపుడున్. ౨౧.

చ. ఒరసి చళుక్యభూపతికి నోడినవైరికిఁ గాననంబులోఁ
గరిమదగంధము ల్గుటిలకంటకరేఖలు ఘర్మితాంగమున్
సురత వికారలీలఁ దలచూపినఁ దత్సతి యల్కఁ జెందెఁ; ద
ద్వరుఁడునుఁ దేటగాఁ దెలిపె; వక్రత నమ్మద యెన్ని చెప్పినన్. ౨౨.

శృంగారనాయక సహాయులు.

తే. పృథివి నే త్సహాయులు పీఠమర్ద
విట విదూషక చేటక విదితనామ

లోలి నలువురు ; వీరి యయ్యుచితగతులు
వలయుఁ దెలియంగఁ దద్గుణవర్తనముల. ౨౩.

తే. పీఠమర్దుండు దగఁ గార్యపేశలుండు,
వాని కించుక తక్కువవాఁడు విటుఁడు,
తొడఁగి నవ్వించునేని విదూషకుండు,
చేటకుఁడు సంధికల్పనసిద్ధికరుఁడు. ౨౪.

నాయికలు.

శా. శృంగారప్రథమప్రభాసకము లై చెన్నారుశోభాదులన్
బొంగారం బ్రకటిల్లు నాయికల యుద్భూతప్రకారంబులన్
రంగల్లక్షణలక్ష్యవృత్తిఁ గని లోఁ రాగిల్లుటొప్పున్ ; మద
త్వంగన్నీరసవాదరోషములచేతం గల్గునే సౌఖ్యముల్. ౨౫.

క. నాయికలు స్వకీయయుఁ బరకీయయు సాధారణయును గీర్తిత లగుదుర్,
పాయక వారలవలన గుణాయత్తార్థములు గలుగు ; నవి యెఱుఁగఁ దగున్. ౨౬.

స్వీయ.

క. సతియును శీలార్జవసంగతయుం గులవతియు నఖిలకల్యాణగుణా
న్వితయును లజ్జాళువు నగు నతివను రసికులు స్వకీయ యందురు కృతులన్. ౨౭.

క. కులవతియును శీలార్జవ కలితయు పతియును నశేష కల్యాణగుణో
జ్జ్వలయును లజ్జాళువు నగు నలినీలకచన్ స్వకీయ యందురు కృతులన్. ౨౮.

చ. అలఘుచరిత్రలున్ శుభగుణాన్వితలున్ గురుబంధుమిత్రవ
త్సలలును దర్పహీనలును ధర్మవిధిజ్ఞలు రూపసంపదా
కలితలు నైనదారికలఁ గానిక లిత్తురు సంధివేళలన్
నలినహితేందువంశనరనాథులు విశ్వనరేంద్రభర్తకున్. ౨౯.

పరకీయ.

క. పరకీయ రెండుదెఱఁగులు కరపరిణీతయును వేరుగలకన్యయు నాఁ
బరిణీత రాగరసములఁ బరికల్పిత గాదు సత్ప్రబంధములందున్. ౩౦.

ఆ. కన్య పరిణయాభికాంక్షచే రాగాంగ మగుట రసమునందు నగు నుతింపఁ
జిన్న యయ్యుఁ దనకుఁ బెండ్లి యామాట లాలించు నాలఁ గన్య లీలఁ బోలె. ౩౧.

ఉ. సాలకపోలభాగలును నంకురితస్తనబింబలున్ వికా
ల్పాలసబాలలీలలును నల్పవివేకలు నైనవైరిభూ
పాలురముద్దుఁగన్నియల భాగ్యము నెన్నుదు రర్థి విశ్వభూ
పాలునిరాజ్యలక్ష్మికి సపత్నిక లయ్యెద రంచుఁ బ్రాశ్నికుల్. ౩౨.

సాధారణనాయిక.

క. సాధారణ యన గణిక క శాధారేయాత్మ కపటలంపట లీలా
మాధుర్యవిధాయిని దుర గాధమనోవృత్తి దానిగతిఁ దెలియంగన్. ౩౩.

చ. అనిఁ బరగండభైరవభుజాసివడిం బడి పుణ్యమూర్తులై
వినుతగతిం జరించు బలువీరులఁ గైకొని యేపు మీఱ ము
న్ననఁగి పెనంగి కూర్చుసువిటావలులన్ దొలఁగించి రప్సరో
వనితలు ; పైఁడివెట్టి విలువం గలవే వెలయాండ్రకూరుముల్. ౩౪.

స్వీయాభేదములు.

క. చతురస్వకీయగుణసంగతి ముగ్ధయు మధ్యయుం బ్రగల్భయు ననఁగా
రతిపతితంత్రంబులచేఁ బ్రతిపాదిత లైరి మూఁడుభంగుల వరుసన్. ౩౫.

ముగ్ధ.

క. జవ్వనములోన నడు గిడ, మవ్వపుమది సిగ్గుచేత మరునిఁ గెలిచి లో
నివ్వటిలఁ, గఱద లెఱుఁగని యవ్వెలఁదుక ముగ్ధయనం నభినుత యయ్యెన్. ౩౬.

సీ. ఆత్మసేమంబున కజ్జాడుచనుఁగవ యలఁతిపయ్యెదచాటు నాసపడఁగఁ
గన్నుఁగ్రేవలఁ గ్రాలఁగడఁగు వాలికచూడ్కి సొబగారుసిగ్గుతో సుడివడంగఁ
బొరిపొరి బొమలపైఁ బొలుపారునలకలు చేతికెంజాయతోఁ జెలిమి సేయఁ
నలకనైతోఁచు నెన్నడు మించునూఁగారు మాటున నొక్కింత మఱుఁగుపడఁగ
తే. సంగజుఁడు వేడ్క లోనఁ జిట్టాడ నడరు
ముగ్ధ డెందంబుఁ గనుఁగొని ముదము నొసఁగుఁ
జతురలీలల విశ్వేశచక్రవర్తి
యూష్మశరదాగమంబుల నుచితగతుల. ౩౭.

మధ్యనాయిక.

క. సంపూర్ణయౌవనోచిత సంపత్తియుఁ గామినియును సమలజ్జయుఁ బ్రే
రింపఁగ మోహోత్తరరతి లంపటయు న్మధ్య యనెడులలన దలంపన్. ౩౮.

సీ. ప్రాస్వోన్నతసమాయతాంగవిస్ఫూర్తిపై నిబిడలావణ్యంబు నిట్టత్రోవ
నేపథ్యశృంగారనియమితరచనపైఁ దారుణ్యసంపత్తి దళుకులొత్త
మిళితరాగాభోగమృదుగల్లపాళిపై సమ్మదోద్రేకంబు జాలువాఱ
లాలితలజ్జావిలాసంబుపై సాంద్ర కందర్ప దర్పంబు కందళింప.

తే. కొమరు మిగిలెడు మధ్యఁ గోర్కులకు నెల్ల
నెల్లయై యొప్పు విశ్వేశవల్లభుండు
భావజక్రీడఁ గవఁ గూడి పరిణమించు
విమలహేమంతశిశిరకాలములయందు. ౩౯.

ప్రగల్భ నాయిక.

క. అతిరూఢవయోభిమతయు నతికామావేశమతియు నంగజవిద్యా
చతురయు నతిలీనమనోగతియును నగువనిత తగుఁ బ్రగల్భ యనంగన్. ౪౦.
సీ. పయ్యెదకొంగులోపలఁ బిక్కటిల్లెడు నెవ్వఁగుఁజన్నులనింపుసొంపు
తళుకుతో లజ్జకుఁ దల మీఱి క్రాలెడు నిడువాలుఁజూపుల నిశితగతియుఁ
బ్రణయానులాపసంపత్తిలోఁ గొంకక మున్నాడి యేతెంచు మొక్కలంబు
నొడికంపుఁజేఁతల యొఱ పెఱింగినవింత వీడ్పాటుపనిగల వెడఁగుదనముఁ
తే. గలిగి తమకించునెడలఁ బ్రగల్భఁ దగిలి
వేడ్క విహరించుఁ జాళుక్యవిశ్వవిభుఁడు
చారువర్షావసంతర్తు సమయములను
శాలితాఖిలరాజ్యవైభవ మెలర్ప. ౪౧.

ధీరాదినాయికాభేదములు.

క. ఆరయ ముద్దియ వెలిగా గారవమున మధ్యయును బ్రగల్భయు వరుసన్
ధీరయు ధీరాధీరయు ధీరేతరయును ననంగఁ ద్రివిధాఖ్య లిలన్. ౪౨.

ధీర.

క. తెల్లపుటపరాధము గల వల్లభుఁ గని వినయమృదుల వక్రోక్తులచే
నుల్లసము దోఁపఁ బలికెడు నల్లలనకుఁ బేరు ధీర యండ్రు రసజ్ఞుల్. ౪౩.
చ. లసితము లయినలేఁజెమరులన్ జెలువారెడిమేనితావియున్
బొసఁగ విలోచనాంతములఁ బొంపిరివోయెడువింతరాగమున్
వసుమతి గారవించుచు శ్రమంపడి కుండిన నేల కల్గు నిం
పెసఁగఁగ నంచుఁబల్కెఁ దరళేక్షణ యోర్తు చళుక్యవల్లభున్. ౪౪.

ధీరాధీర.

క. నేరమి చేసినపతిఁ గన్నారం గని లోచనముల నశ్రువు లొలుకన్
దోరపువక్రోక్తులఁ దగ ధీరాధీరాఖ్య పలుకు ధృతికడ కొదవన్. ౪౫.
చ. చతురత విశ్వభూవిభుఁడు జాదులు మాళవి కిచ్చె, నిచ్చినన్
బ్రతిభ వహించి లాటి పిదపం దన కిచ్చినపాటలంబులం

బలిపయిం బాఱం జిల్కఁ నవబాష్పకణంబులు రాల రోషభా
షిత యగు చుండె; నత్తెఱఁగు చిత్తమునం బరికించెనూ కదే. ४६.

అధీర.

క. అపరాధి యైనపతిపై నుపచితరోషమున నశ్రు లొలుకఁగ నుద్య
ల్లపితము లుల్లసములుగా నెప మిడుచు నధీర పలుకు నెయ్యము కలిమిన్. ४౭.

చ. ఒదవెడువేడ్కఁ దన్ను మునునూఱడఁ బల్కి మొఱంగి చన్నచ
క్కఁదములు రోషబాష్పకణగద్గదభాషలచేతఁ జెప్పుచున్
ముదిత చళుక్యవల్లభుని మ్రోలఁ దనర్చుట చూచి నెచ్చెలుల్
మదనునిచేతకుం దరుణిమానములేఁతకు నొచ్చి రిచ్చలన్. ४౮.

ప్రగల్భధీర.

క. అలుక దలమూపకుండెడు పలుకులఁ జేఁతలును నచ్చుపడుచుచు దయితున్
కలితాపరాధు మదిలో నలయించుఁ బ్రగల్భధీర యర్హక్రియలన్. ४౯.

చ. వెలి నపరాంగనాప్తుఁ డగువిశ్వనృపాలునిఁ బ్రీతి చూపుమా
పుల నలరింపదయ్యె మణిపుత్త్రికఁ జూచుట గారణంబు గాఁ,
జిలుకకు నత్తఱిం జదువు చెప్పుకతంబునఁ బల్కఁదయ్యెఁ, దొ
య్యలి యెదు రేఁగదయ్యెఁ గలహంసికి నెన్నడఁ జూపుచుండుటన్. ౫౦.

ప్రగల్భధీరాధీర.

క. కినుకయుఁ దాలిమియును జెం దిన మాటల నాప్రగల్భధీరాధీరాం
గన యుల్లసములపెనఁకువ తనముఁ బ్రసాదంబుఁ జూపుతగవరి దలఁపన్. ౫౧.

మ. అహెవా నాకుఁ జళుక్యనాథుచతురవ్యాపారముల్ విన్నసం
తతమోదంబు జనించు, నంతటన ధూర్తక్రీడ లాలించినన్
బ్రబిపన్నం బగుఁ గోప, మప్పు డటు సోత్ప్రాసోక్తికిం జొచ్చినన్
హితమందస్మిత మబ్బు మోమునకు ము, న్నీ కౌతుకం బెట్టిదో! ౫౨.

ప్రగల్భాధీర.

క. కూరిమిపతి తన కోపము వారించినఁ ద్రోచి పిదప వచ్చి యతనిఁ దా
నూరార్చునది ప్రగల్భాధీర యనం బరఁగు రసికదృష్టికి నరయన్. ౫3

శా. ఆపంచాయుధు పెంపు సాహిమకరాహంకార మాకోకిలా
టోపంబుం దర్పింప లేక సతి నిండుంగూర్మితో శౌర్యసీ

మాపత్న్యాప్తికి నెగ్గగా మణిరణన్మంజీరపుంజీకృత
క్ష్మాపవ్రాతకిరీటు మ్రొక్కి నిలిచెం జాళుక్యవిశ్వేశ్వరున్. ౫౪.

క. జ్యేష్ఠయు మధ్యాఖ్యయును గనిష్ఠయుననఁ గృతులఁ బరఁగు నెలఁతలకును నీ
నిష్ఠితగుణములు వరుసఁ బ్రతిష్ఠితములు సరసగతులఁ దెలియఁగవలయున్. ౫౫.

అష్టవిధనాయికలు.

తే. కలరు స్వాధీనపతికయు ఖండితయును
బ్రోషితప్రియయును విరహోత్కలికయు
నాల నభిసారికయుఁ గలహాంతరితయు
సంప్రవాసిని వాసకసజ్జికయును. ౫౬.

క. ఈయెనిమిది శృంగార విధాయి దశాకలిత లైనతరుణుల తెఱఁగుల్
పాయక లక్షణలక్ష్యోపాయంబులఁ దెలియవలయుఁ బ్రాజ్ఞప్రతిభన్. ౫౭.

స్వాధీనభర్తృక.

క. మధురానువర్తి యగు తన యధిపతిచే నెప్డు దర్పితాభరణాదిన్
బ్రథిత యగుచుండు కోమలి కథితస్వాధీనభర్తృకాసంజ్ఞ యిలన్. ౫౮.

మ. ప్రతిపక్షప్రతిపాదితక్షతులు చూపన్ జెప్ప లే వెన్నఁడున్
బ్రతికాలస్వకృతోత్సవాభరణభద్రశ్రీవిమిశ్రక్రియా
చతురత్వం బలరారుచుండు నెపుడున్ జాళుక్యవిశ్వేశ్వరుం
బతిగా నోచిన రత్నగర్భయనులాభం బొప్పఁ బో పృథ్వికిన్. ౫౯

ఖండిత.

క. రేయెల్ల నన్యసురత శ్రేయస్కుఁడు కృతమనోజచిహ్నుఁడు నగున
న్నాయకుని వీడ నాడెడు నాయంగన ఖండితాఖ్య యగుఁ బరికింపన్. ౬౦.

శా. చారుస్పర్శసమీరసూచితతనూసౌరభ్య మింపారఁగా
శ్రీరీసంగమశంసి యైనఁ గని గాసిల్లెం బ్రకాశాంగజా
కారుండై విలసిల్లువిశ్వవిభుపైఁ గర్ణాటి గాశ్మీరితో
నారాజన్యుఁ డెఱుంగ టచ్చెరువె దద్వ్యామోహఖేదంబులన్. ౬౧.

ప్రోషితభర్తృక.

క. పతి పరదేశాంతర పరిగతుఁడై క్రమ్మఱక యచటఁ గడు మసలుటయున్
మతిఁ దుందుడుకుం జెందెడు సతిఁ బ్రోషితభర్తృక యనఁ జను నంద్రుబుధుల్. ౬౨

ఉ. శ్రీకుఁ జళుక్యవిశ్వధరణీశు భజింపఁ దలంచి చన్న యా
త్మేశుఁడు వచ్చునంతకు బురేందిరకుం బ్రియభవించెఁ దోడుతో

నాశలమాఱుపాటు మలినాంబరభావము నంగవర్ణసం
క్లేశవికారమున్ నిరవలేపతయున్ సుమనోవిముక్తియున్. ౬౩.

విరహోత్కంఠిత.

క. వరుఁ డనురక్తుఁ డయ్యు నితర మగు పని గలిగి రాక తడయుటయు విభా
వరియందు నడలుపొలఁతుక విరహోత్కంఠిత యనంగ విశ్రుతికెక్కున్. ౬౪.

చ. నవరసగీతవాద్యనటనంబు రచించిన రాక తక్కెనో,
వివిధకవిప్రబంధరసవీచులఁ దేలి తలంపఁడయ్యెనో,
గవ యగు రాచకర్జములు గల్గెనో కాక, చళుక్యమేదినీ
ధవుఁ డిటు లేటికిం దడయుఁ దారలు వెల్లఁదనంబు గూరెడున్. ౬౫.

అభిసారిక

క. ముంగిటికై నడ సాగ న పాంగము తిమిరంబె దిశల నడఁపఁగఁ దమితోఁ
జెంగక పతికడకుం జను నంగన యభిసారికాహ్వయంబుం బడయున్. ౬౬.

మ. క్రియ నుద్దామఘనాఘనాకలితముం గీలాలధారాళమున్
భయదోద్యచ్ఛతకోటిఘోషణమునై భాసిల్లుఁ బోరాటలోఁ
బ్రియలీలాచపలావలోకములు శోభిల్లం బ్రసన్నాకృతిం
జయసీమంతిని వచ్చి మెచ్చి కలయుం జాళుక్యవిశ్వేశ్వరున్. ౬౭.

కలహాంతరిత.

క. కలహాంతరిత యనంగా వలవనిపాలయల్కఁ జేసి వల్లభుతోడం
బలుకక పిమ్మట మదిలో నలఁదురు నెలఁతుకకు నామ మండ్రు రసజ్ఞుల్. ౬౮.

చ. తొలితొలి నగ్గలై విశ్వభుతో మననెచ్చెలి; రిత్తయల్కకుం
దెలియఁడ రాజు; దర్పకుఁడు తీపుల విల్లదె యెక్కువెట్టెఁ; గ్రొ
న్నెల వొడతెంచె; నింకఁ గరణీయము సఖ్యము సేయు నేర్పు తో
య్యలి యలికేందురేఖకును నవ్విభుపాదపయోజలక్ష్మికిన్. ౬౯.

విప్రలబ్ధ

క. పంచినయెడ కేతేరక వంచించిన దయితుతో వివాదము సంపా
దించి చెలితోడ దుఃఖో దంచిత యగు విప్రలబ్ధ తత్పరబుద్ధిన్. ౭౦.

శా. చాళుక్యక్షితినాథ నీ పనుపునన్ సౌరాష్ట్రి యేతెంచె; నీ
వేలో జాలము సేసి రామికి మరుం డిష్వాసముం దాల్చె; నా
యాలాపంబులు నమ్మవేనియును, రమ్మా చూతు కన్నీటిచేఁ
జాలం బంకిలభాగమైనవిలసత్సంకేతసద్మస్థలిన్. ౭౧

వాసకసజ్జక.

క. భాసురుఁడై పతి నగరికి మాసరమున వచ్చు నెఱిఁగి మణిమండలవి
న్యాసాలంకృత యగు సతి వాసకసజ్జిక యనంగ వల నై యొప్పున్. ౭౨.

మ. పరిలేపస్ఫుటహేమకుంభకుచయుక్ ప్రాలంబముక్తాఫలాం
బరవిభ్రాజితమూర్తియుక్ వికచపుష్పస్రగ్వితానాంతర
స్ఫురితాకారయునై వెలుంగు పురి సంశోభిల్లె విశ్వావనీ
వరుఁ డేతెంచె జయాప్తితో ననెడు నీవార్తా విశేషశ్రుతిన్. ౭౩.

దూతికలు.

తే. వీరలకు దూతికలుఁ బ్రతివేశినియును
జెలియు దాసియు ధాత్రియు శిల్పినియును
లింగినియుఁ గారువును వీరు లేక యున్నఁ
దాన యైనను నగుఁ బ్రియతంత్రములకు. ౭౪.

క. శ్రీయుతు లగునీనాయక నాయిక లిరువాగు, భోజనంబులు శృంగా
రాయతజననమునకు నివి పో యెఱుఁగం దగినయవి సుబుద్ధుల కెల్లన్. ౭౫.

సీ. రచితసహాయాంగరసపరివ్యక్తియుఁ బూజ్యాంగికరసానుపోషణంబు
గానివిభావాదికష్టకల్పనమును శత్రుభూతరసాదిసంకరమును
సద్మకాలాదిరసప్రరోహణమును రసభావనామోచ్చరణపదంబు
ననుచితక్రమశాసనాగ్రహసంచారి భావానుబంధన ప్రసరణంబు
తే. పాడిమభావరసాభాసములు దలంప
వీనిఁ బరికించి తొలఁగించి విశ్రుతముగఁ
గబ్బ మొనరించు సుకవిపుంగవులఁ గాని
యన్యు మెచ్చఁడు రాజనారాయణుండు. ౭౬.

మ. చతురశ్రోత్రసుఖాకరామృతపరిష్యందంబు నందంబునై
క్షితిఁ గావ్యప్రసరంబు వొల్చు నిఖిలక్షేమంకరస్ఫూర్తితోఁ,
బ్రతిభావంతులు మెచ్చ లక్షణము నొప్పం జెప్పదుం బూర్వక
ల్పిత శాస్త్రానుగతంబు సంగతముగాఁ బ్రీతిప్రదవ్యక్తిచేన్. ౭౭.

శా. దివ్యంబైనకృతిత్రయంబు వివిధోక్తిం బర్వుశాస్త్రంబులున్
. భవ్యంబైనపురాణవర్గమును గుప్తంబైనవిద్యాప్రపం

నవ్యాపారము నేమిటం గలిగి యతఁయ్యంబులై పేర్చుఁద
త్కావ్యం బేరికి నింపుగా దెఱిఁగినం గల్పాంతరస్థాయియై. ౨౮.

క. సమయజ్ఞుఁడు సమచిత్తుఁడు సమశబ్దార్థ ప్రయోగచతురుఁడు భావ
క్రమరసపోషణరచనా కమనీయప్రతిభుఁ డిల సుకవి యనఁ బరగున్. ౨౯.

సప్తవిధకవులు.

తే. వాచి కార్థులు శిల్పక రాచికులును
భూషణార్థి యు మార్దవస్ఫురణకరుఁడు
నల వివేకియు ననఁగ సప్తాహ్వయములఁ
గవులు నెగడుదు రీహితకావ్యములను. ౩౦.

వాచికుఁడు.

క. ఘలవర్ణగుచ్ఛపిచ్ఛిల లలితపదాడంబరావలంబనకవితా
సులభవిరచనాచతురుం డలవడు వాచికుఁడు నా నుదగ్రప్రౌఢిన్. ౩౧.

ఆర్థుఁడు.

క. మితశబ్ద మయ్యు నర్థము సతితవ్యాఖ్యానలాలసతఁ మవిపుల
స్థితి నొప్పఁ గవిత సెప్పెడు నతఁ డార్థుం డనఁగ నెగడు నార్యులసభలన్. ౩౨.

శిల్పకుఁడు.

క. మహితసుశబ్దార్థంబులు బహువిధయమకార్థబంధబంధురరచనా
నిహితవిచిత్రములై చన విహరించున్ శిల్పకుండు విశ్రుతకృతులన్. ౩3.

రాచికుఁడు.

క. ఒదవెడుకృతిపైఁ గలసొబ గదలక యెందాఁక నిష్ట మగు నందాఁకన్
మృదుమధురరచన సువిశారదుఁడై సాగించునతఁడు రాచికుఁ డెందున్. ౩౪.

భూషణార్థి.

క. తివుటవడి నొడువునప్పుడు వివిధాలంకారసరణి విడువక చవి గా
నవహితుఁడై కృతిచెప్పెడు కవి యెందును భూషణార్థి కడుఁ బొగడొందున్. ౩౫.

మార్దవానుగితుఁడు.

క. సరళము లగుశబ్దములను విరళము లగునర్థములను వీనుల కింపం
బిరళత లేక రసౌఘము లరుదుగఁ గృతి చెప్పు మార్దవానుగుఁ డెపుడున్. ౩౬.

వివేకి.

క. శ్రుతశాస్త్రాలంకార ప్రతిభుఁడు శబ్దాదిదోషపటుగుణఘటనా
చతురుఁడు వివేకి నాఁ జను నతఁడు మహాకవిశతంబులందుఁ జరించున్. ౩౭.

క. ఛందోలంకారాదుల పొం దెఱిఁగిన నెద్దిలేక పొసఁగదు కవితా
సుందరత శక్తి యది యా కందువఁ దగ నెఱుఁగువాఁడె కవివరుఁ డెందున్. ౮౮.

తే. శక్తి వెలి యైన కావ్యోక్తి సాధనంబు
లెల్లఁ జీఁకటియింటిలో నిడినసరకు
లెన్ని ఋతువులు గల్గిన నెట్లు పూచు
మహి వసంతాగమము లేక మావిమోక. ౮౯.

చ. వినుతయశంబునం గలుగు విశ్రుతనాకనివాస; మయ్యశో
జననము శ్రవ్యకావ్యములసంగతి నొప్పగు; శ్రవ్యకావ్యముం
దనరుఁ గవిప్రభావమునఁ; దత్కవిసమ్మతి లేనిరాజు లే
పున విహరింప; రవ్విభులు పోయినజాడ లెఱుంగఁ బోలునే. ౯౦.

కావ్యభేదములు.

తే. అట్లు కవికృత మైన కావ్యత్రయంబు
గద్యపద్యవిమిశ్రసంపాద్య మండ్రు,
నగరముఖ్యాష్టదశవర్ణనములచేతఁ
బరఁగు నదియును భవ్యప్రబంధ మనఁగ. ౯౧.

అష్టాదశవర్ణనలు.

మ. పుర వారాశి మహీధర ర్తు శశభృ త్సూర్యోద యోద్యాన పు
ష్కరకేళీ మధుపాన మోహన వియోగ క్షేమయాన స్వయం
వర పుత్త్రోత్సవ మంత్ర దూత్య రణదోర్వైక్రాంతి సంకీర్తనా
కర మష్టాదశవర్ణనాన్వితము తత్కావ్యంబు భవ్యం బిలన్. ౯౨.

నగరవర్ణనము.

క. దుర్గమ పరిఖా వరణ ని సర్గబలానీక చతురచాతుర్వర్ణ్యా
నర్గళసంప ద్వన జల వర్గస్తుతి వలయు నగర వర్ణనమునకున్. ౯౩.

సీ. గంభీరపరిఖ నాగ స్త్రీల కశ్రాంతకేళీవిహారదీర్ఘిక యనంగ
నుత్తాలసాల మన్న్యల కుబ్బి దివిఁ బ్రాఁక జేసినదీర్ఘనిశ్రేణి యనఁగ
చతురచాతుర్వర్ణ్య సంఘ మర్థులపాలిరాజితకల్పకారామ మనఁగఁ
భ్రాంతసుస్థిత మైన భవజూటవాహిని భుక్తిముక్తిప్రదస్ఫూర్తి యనఁగ
తే. నెప్పుడును నొప్పురాజమహేంద్రవరము
ధరణిఁ గల్పించె నేరాజు తనదుపేర
నట్టి రాజమహేంద్రునియనుఁగుమనుమ
డేసఁగుఁ జాళుక్యవిశ్వేశ్వరుండు. ౯౪.

సముద్రవర్ణనము.

క. సిరినెలవు, గురుసుధాప్తియు, సరుదారఁగ నజునితండ్రి యల్లుఁడు, రత్నా
కరము దనపేరు, జలధికి సరిగలరే యరయ ననుచుఁ జను వర్ణింపన్. ౯౫.

మ. అతిగాంభీర్యము గోత్రగోపనము సత్త్వాటోపమాహాత్మ్యమున్
హితలక్ష్మీసదనత్వమున్ సతతవృద్ధిత్రప్రభావంబు ను
న్నతసరోజ్వ త్తరజీవనోదయము నానావాహినీసౌఖ్యశా
లితయుం బేర్చుఁ జళుక్యనాథునకుఁబోలెన్ జూడ నంభోధికిన్. ౯౬.

పర్వతవర్ణనము.

క. అచలతయును నున్నతియును ఖచరవినోదోచితియును గనకాది ఖనీ
రుచితయును మొదలుగాఁగల ప్రచురతలు నుతింపవలయుఁ బర్వతమునకున్. ౯౭.

మ. చెలువారున్ ననరత్నపాదకటకశ్రీచేత, గంధర్వమం
గళనాదంబులతోడ నొప్పగ, నభంగస్థైర్యవృత్తిన్ మహా
బలు నైనం బ్రహసించు, భూభరణశోభం దాల్చి మిన్నందుచున్
గులశైలంబుల పెంపు విశ్వవిభుతోఁ గూర్పం దగుం ధీరతన్. ౯౮.

వసంతవర్ణనము.

క. అంకురపల్లవపత్త్రిస మాంకితముకుళప్రసూనహారిఫలములన్
బొంకను లగువనములు ని శ్శంకముగ నుతింపఁబడు వసంతమునందున్. ౯౯.

మ. స్మరబాణంబులు వాడు లయ్యె, గుణవిస్ఫారంబు ఘోరంబుగా
నెరసెం, గీరము లంగజాతబిరుదానీకంబు గీర్తించె, మిం
చె రసాలాగ్నులు, పల్లవార్చులు దలిర్చెన్, విశ్వనాథావనీ
వరుతో నల్గుట చెల్లునే యనత యై వామాక్షి కీపట్టునన్. ౧౦౦.

గ్రీష్మవర్ణనము.

క. ధారాగృహముల నవఘన సారాదుల గంధసారసగసపటీరో
శీరవ్యజనాదుల నిం పారఁగ వర్ణింపఁ దగు నిదాఘాగమమున్. ౧౦౧.

శా. ధారామండిత సాలభంజికలచేతన్ జిత్రయంత్రోద్గళ
త్సారామోదతుషారపూరములు విస్తారంబు లై పర్వఁ గాం
తారూఢేక్షణదీప్తితోడన చళుక్యాధీశు పైఁ జంద్రవం
శాగాధ్యుం డని చంద్రికారసము నిం పై క్రాలు చందంబునన్ ౧౦౨.

ప్రావృడ్వర్ణనము.

క. తటిదటన మేఘపటలీ ఘటితాంబరశక్రచాపకరకావ్రాత
స్ఫుటధారాసారాదివి కటత నుతింపంగవలయు ఘనకాలమునన్. ౧౦౩.

మ. చపలాలోకములుం బయోధరగరిష్ఠశ్రీయు నదోల్లస
ద్విపులానందము నంబరాభరణసద్వేషంబునుం గంకణ
స్ఫుటారావము సొంపు మీఱఁ దగువర్షావేళ విశ్వేశ్వరా
ధిపు సేవించుప్రగల్భకామినిగతిన్ దీపించు భావింపఁగన్. ౧౦౪.

శరద్వర్ణనము.

క. వెన్నెల సొంపును జుక్కల చెన్నును దెలుపారుదెసలచెలువంబులు వి
చ్ఛిన్నము లగుజలదంబుల సన్నుతి సేయంగవలయు శారదవేళన్. ౧౦౫.

శా. సోమశ్రీలకు వన్నె వెట్టును, ఘనస్తోమంబునం బర్వునా
శామాలిన్యము నాలఁ ద్రోచు, నవరాజద్రాజహంసావళిం
బ్రేమంబుం బచరించు మానసమునం బెం పై, శరద్విభ్రమం
బామోదప్రద యైనవిశ్వవిభు నద్యత్కీర్తికిన్ సాటి యై ౧౦౬.

హేమంత వర్ణనము.

క. బలవత్కాలీయక కం బళఘనకౌశేయపట్టపటిమాంజిష్ఠం
బులఁ జనదు సీతు యువతుల వలిచన్నులఁ దక్క ననుచు వలయుం బొగడన్. ౧౦౭.

మ. తరుణీయౌవనగర్వజృంభితకుచోదగ్రోష్మగంధంబులన్
వరకాశ్మీరససాంకవాగురురసవ్యాసక్తులం బట్టికాం
బరమాంజిష్ఠపటాదులన్ హిమగతిం బ్రాపింప రీవిశ్వభూఁ
వరు మెచ్చించిన సత్కవీంద్రు లతులావాసంబులం దిమ్ములన్. ౧౦౮.

శిశిరవర్ణనము.

క. భృశవిచ్ఛిన్నం బగు దిగ్దళకంబును గమలరుహవితానముఁ బ్రాతః
ప్రశిథిలరవికరమును గా శిశిరముఁ బొగడంగఁ దగు విశేషక్రియలన్. ౧౦౯.

చ. వెరవున నాత్మవంశ్యుఁ డగువిశ్వనరేశ్వరుమీఁదిప్రీతిఁ జం
దురుడుఁ దుషారసంహతుల దొడ్డుగఁ బంచిన వచ్చి యిచ్చటన్
బరిగొనఁ బోలు నంచుఁ జెడి పాఱినవైరులు భీతిఁ గానలోఁ
దిరముగ నిల్వ నేరరా కదే యని చూతురు పందలాత్మలన్. ౧౧౦.

చంద్రోదయ వర్ణనము.

క. మండలశోభయుఁ గైరవ షండవిలాసంబు జలధిసంజృంభణమున్
గొండొకవెన్నెలగ్రోలెడు నండజముల విధునిపొడుపునం దగఁ బొగడన్. ౧౧౧.

మ. అదె రౌద్రాకృతిఁ జూచెఁ జంద్రుఁడు, మయూఖాటోప మేపారె న
ల్లదె, మున్నాడెఁ జకోరసంఘ మదె జ్యోత్స్నాపానసంక్రీడకై;
యదయుం డంగజుఁ డెట్లుగాఁ గలఁడో? నీయాలోక నేందీవరా
పదఁ దూలించెదు, చంద్రవంశజుని నొప్పం జూతు రమ్మా సఖీ. ౧౧౨.

సూర్యోదయ వర్ణనము.

క. ఎచ్చటఁ జూచిన జగముల నచ్చటన వెలుంగు ననియు నజ హరి హర తా
సచ్చతురుఁ డనియుమఱియును నిచ్చలుఁ దగఁబొగడవలయు నినునుదయంబున్. ౧౧౩.
మ. కమలామోద మెలర్ప నేత్రసుఖదాకారంబు రంజిల్ల ను
త్తమవందారు శివంకరత్వ మెసఁగన్ ధర్మార్థకామక్రియా
దిమమూలం బన నొప్పమిత్రుఁ డుదయోత్సేకప్రభావంబుచే;
సముఁ డర్ద్ధవున కిందువంశజుఁడు తచ్చంచద్గుణశ్రేణులన్. ౧౧౪.

వనవిహార వర్ణనము.

క. చారుతరచైత్రసంప త్ప్రూరితవిభవముల వేడ్క పొంగుడువడఁగా
నారీజనసహచరుఁ డై యారామవిహార మొప్ప నధిపతి చేయున్. ౧౧౫.
సీ. మానినీగండూషమధువులఁ బూచిన పొగడను సొబగొప్పఁ బొగడి పొగడి
నారీపదాహతి ననిచినకంకేలి పరువంబు నగ్గించి పలికి పలికి
లలనావలోకనంబులఁ బుష్పితం బగు తిలకంబుపైఁ జూడ్కి త్రిప్పి త్రిప్పి
వనితోపగూహనంబునఁ బేర్చుసురపొన్న మేలిపుణ్యమునకు మెచ్చి మెచ్చి
తే. మన్మథారామములపొంత మలసి మలసి
శుకపికాళివిహారంబు చూచి చూచి
సతులుఁ దాను చరించు వసంతవేళ
ప్రమదవనమున విశ్వభూపాలవరుఁడు. ౧౧౬.

జలవిహార వర్ణనము.

క. నీరజములుఁ జెంగలువలు శైరవములు వీచికలును గరయంత్రపయో
ధారలు నావర్తంబులు వారివిహారంబులందు వర్ణ్యము లరయన్. ౧౧౭.
వృ. వళులును వీచికావళులు వారిరుహంబులు వక్త్రపంక్తులున్
చెలు వగునాభులున్ సుడులుఁ జేతులు రక్తసరోరుహంబులున్
జలదలకంబులున్ మధుపజాలము వీడ్వడఁ గేలి సల్పి మిం
చులు గొనుచూడ్కులన్ సతులు సూతురు విశ్వనృపాలమన్మథున్. ౧౧౮.

మద్యపానవర్ణనము.

క. సంబోధకరము మదనా లంబనము నశేషరసవిలసితము నంత
ర్బింబితవదనము నగు కా దంబరి నాపానమునకుఁ దగు నొడఁగూర్పన్. ౧౧౯.

మ. అలినాదంబులు దానమానములు గా నాలప్తి గావించుఁ దొ
య్యలి యొక్కర్తె పాడు విశ్వవిభు నేలాదిప్రబంధంబులన్;
దెలివిం గైకొని యొక్కర్తు సాంగముగ నర్తించుం; గళాసించు ను
గ్మలి యొక్కర్తె వ్రాలు సోలములతోఁ గాదంబరీగోష్ఠిచేన్. ౧౨౦.

సురతవర్ణనము.

తే. తనరు నెనుబదినాల్గుబంధములయందు
నమరుఁ బ్రచ్ఛన్నమును బ్రకటము ననంగ
సురతములు రెండు; వానికి స్ఫురణసొంపు
వలయు వర్ణింప నిఖిలకావ్యములయందు. ౧౨౧.

సీ. పొలయల్కఁ దలపులఁ బులకించుఁ, బులకించి బింకంపుఁగౌఁగిళ్ల బిగి భజించు
మరుచిన్నె లున్నెడఁ బరికించు, బరికించి చొక్కుఁ, జెమర్చినయిక్క లరయుఁ,
దొలిప్రెక్క చెలిచెవిఁ జలికించుఁ, జలికించి మురిపెంపుసిగ్గున మూరిఁబోవుఁ,
బంజరంబునచిల్కఁ బలికించుఁ, బలికించి నొడువు లాలము లైననోరు నొక్కు.

తే. సొబగుటడుగులలత్తుక చూచుఁ, జూచి
యరిగి శయనీయ మారయ నప్పళించు,
వెలఁది యొక్కర్తు చాళుక్యవిభునిచేత
భావజాతుని గెల్చినభావ మొప్ప. ౧౨౨.

విప్రలంభ వర్ణనము.

క. అచ్చపువెన్నెలచేఁ గడు వెచ్చుటలును మాన మెడలి వెడవిల్తునిచే
నొచ్చుటలును బ్రియుఁ డబ్బని ముచ్చటలును విప్రలంభమునఁ జెప్పఁదగున్. ౧౨౩.

ఉ. ఎల్లిద మయ్యెఁ దాల్మి, తగ నెల్ల వివేకము వింత యయ్యె, వె
న్నెల్లను జంద్రుఁ డయ్యె, మన మెల్ల మనోభవుతూపు లయ్యె, మే
నెల్లను సన్న మయ్యెఁ, జెలు లెల్ల విరోధిను లైరి, విశ్వభూ
వల్లభుతోడియల్కగరువంపుఁజలంబునఁ బువ్వుఁబోఁడికిన్. ౧౨౪.

ప్రయాణవర్ణనము.

క. గజ రథ హయ సూచిత మగు విజయస్ఫురదబ్ధి నడచు నిశ్రుతవివిధ
ధ్వజిని వినుతించు నెప్పుడు భజనీయము సుకవి సత్ప్రబంధములందున్. ౧౨౫.

మ. కరముద్యత్కరవాలభైరవపతాకాఖేలనంబై పరి
స్ఫురదుగ్రాయుధదీప్తిపూరితనభోభూభాగమై సంచర
త్తురగోద్ధూతరజోతిధూసరహరిత్కాలంబునై యుద్ధతిం
బరిభాసిల్లుఁ జళుక్యనాథుని చమూభద్రప్రయాణం బిలన్. ౧౨౬.

వివాహవర్ణనము.

క. ప్రచురస్వయంవరోచిత రచనలుఁ గన్యావరాభిరమ్యక్రియలున్
విచితశుభాత్మకవిధులును రుచిరవివాహంబులందు రూపింపఁ దగున్. ౧౨౭.

ఉ. సంతతమంగళధ్వనులు చామర వార్తికపుండరీకముల్
వింతవిభూతి గా గురుకవిస్తుతివేళ వరించెఁ బొంత సా
మంతుల నుజ్జగించి కడు మచ్చిక నెచ్చెలులైన నీతి వి
క్రాంతులు చూపఁ గోరి జయకన్యక వచ్చి చళుక్యవల్లభున్. ౧౨౮.

పుత్త్రోదయ వర్ణనము.

క. మిత్త్రానందోదయము న మిత్త్రత్రసనంబు శుభనిమిత్తంబును స
త్పాత్రకృతవితరణంబును బుత్త్రోదయమందుఁ దద్ద పొగడఁగవలయున్. ౧౨౯.

ఉ. చిత్రము పోర విశ్వవిభుచే నసిపుత్త్రికఁ గన్న పుత్త్రిలు
ద్యత్త్రిదశాకృతిం బడసి యౌవనసంపదఁ జెంది మంగళా
మత్రము లై వెలుంగునెడ మంజులయుక్తిఁ దనర్చు దివ్యవా
దిత్రరవంబు నింపొదవుఁ దెమ్మెరలున్ సురపుష్పవృష్టియున్. ౧౩౦.

మంత్రవర్ణనము.

క. అగవాక్షము న స్తంభము నగుగూఢాభ్యంతరముల హర్మ్యాగ్రమహా
నగశృంగంబుల మంత్రము దగు నొనరింపంగ ననుచుఁ దగు వర్ణింపన్. ౧౩౧.

మ. అలుకం బోరికి నెమ్మి నెమ్మెఁ దరలుచోఁ బ్రారంభణోపాయమున్
బలసంపత్తియు దేశకాలగతులున్ భంగప్రతీకారమున్
ఫలసంసిద్ధియు నిర్ణయించు టనునీపంచాంగమంత్రక్రమం
బులు తర్కించుచళుక్యనాథు వెర వొప్పన్ బూజ్యరాజ్యక్రియన్. ౧౩౨.

దూత్యవర్ణనము.

క. ప్రతిభయుఁ బ్రామంత్రవిశే షితయును బతిరక్తియును దితిక్షయు నిర్మా
త్సరతయును నవ్యసునీతియుఁ జతురతయును దూత్యమునను జను నుతియింపన్. ౧౩౩.

శా. ఉత్తేజుం డగువిశ్వభూవిభుని దూతోదారసమ్యగ్గుణో
త్పత్తిన్ విశ్రుత మైనసంధి గనుభూపశ్రేణియుం దుర్మదా
యత్తస్వాంతత నిగ్రహించు నరనాథౌఘంబె వర్తించు న
త్యుత్తుంగాచలచిత్రకూటములయందుం జెంది యాక్రాంతమున్. ౧౩౪.

సమరవర్ణనము.

క. పటురథకరిహరిభటసం ఘటితవ్యూహాదికములు ఘనఫలకాసి
స్ఫుటరుచులు విజయకారణ పటుహాడంబరముఁ బొగడఁబడుఁ బోరాటన్. ౧౩౫.

మ. అమరాహీనరవంబు వీరసుభటాహంపూర్వికానాదమున్
విమలాస్త్రప్రతిఘాతనధ్వనులు నున్నిద్రంబు లై పర్వ న
గ్రిమవిశ్రాంతికి మెచ్చి నారదుఁడు నర్తింపన్ మహోయోధనం
బమరం జూడఁ జళుక్యవల్లభునిశూరాటోపముం జూపుచున్. ౧౩౬.

దోర్వీర్య వర్ణనము.

క. అరులఁ జనఁ దోలి యార్తుల నరుదారం గాచి హతులయడియాలములన్
బిరుదంబులఁ గైకొను నన్నరపతివిజయంబు కీర్తనము సేయఁ దగున్. ౧౩౭.

ఉ. ఆచతురాశ్వసంఘము రణాంగణసంభవ, మా సువర్ణపే
టీచయ మాజి శత్రువులు డించి తొలంగిన వస్తుసంభృతం,
బీచతురంతయానముల యింతులు రాజతనూజ, లంచు మెం
డై చని విశ్వనాథువిజయంబు నుతింతురు పౌరకామినుల్. ౧౩౮.

మ. ఇటు లష్టాదశవర్ణనాకలిత మై యేపారు కావ్యంబు నం
తటఁ బాటించి తదర్థసంఘటనముం దర్కించి భావోదయ
స్ఫుటభేదంబు లెఱింగి తద్రసగతుల్ శోధించి యచ్చంపు మె
చ్చుటకుం దావల మై చళుక్యపతి సంశోభిల్లు నెల్లప్పుడున్. ౧౩౯.

ఉ. రాజనరేంద్రవంశజుఁడు రాజపటీరసుధాసుధాకర
భ్రాజితకీర్తి రామరఘురామపరాక్రమసంప్రవర్తి యం
భోజహితప్రతాపుఁడు రిపుక్షితిభృత్కులిశంబు సత్కళా
భోజుఁడు దానధూత సురభూజుఁడు భూజనపోషణుం డిలన్. ౧౪౦.

క. సుందరుఁ డభినవవిభవ పు రందరుఁ డంధ్రేశ్వరాభిరాముఁడు రామా
కందర్పుఁ డమందయశ శ్చందనపరిలిప్తదిగ్గజవ్రజుఁ డెపుడున్. ౧౪౧.

మాలిని.

అనఘసుకృతిధర్ముం డార్యసంస్తుత్యశర్ముం
డనలసదృశతేజుం డగ్ర్యచాతుర్యభోజుం
డనిశరిపుశరణ్యుం డంధ్రభూపాగ్రగణ్యుం
డనుగతశివతంత్రుం డాప్తమంత్రుండు బుద్ధిన్. ౧౪౨.

గద్యము.

ఇది శ్రీమదుమారమణ చరణారవిందవందన గోవిందామాత్యనందన విబుధబుధవిధేయ
విన్నకోట పెద్దయనామధేయ విరచితం బయిన కావ్యాలంకారచూడామణి
యనునలంకారశాస్త్రంబునందు నాయక నాయికావివిధవిశేషలక్షణ
ప్రబంధలక్షణోదాహరణసముద్దేశం బన్నది
తృతీయోల్లాసము.

చతుర్థోల్లాసము.

క. శ్రీవిశ్వేశ్వరకరుణా శ్రీవిలసిత నిష్కళంక చిత్తుఁడు కీర్తి
శ్రీ విశద చక్రవాళుఁడు శ్రీవిశ్వేశ్వర నరేంద్రశేఖరుఁ డొప్పున్. ౧.

క. ఇత్తెఱంగున నష్టాదశ వృత్తం బగు కావ్య మొప్ప విరచింపఁ దగున్
మొత్త మగు నఖిలబలసం పత్తియుఁ గలవేళ సుకవి ప్రతిభ దలిర్పన్. ౨.

క. కృతిముఖమున దేవ నమ స్కృతి యొండె నభీష్టవస్తుకీర్తన మొండెన్
వితతాశీఃపద మొండెను బ్రతిపాదింపంగవలయు భద్రాపేక్షన్. ౩.

మ. కవిసంసిద్ధపదంబు భావరసవిఖ్యాతంబు లోకోచిత
వ్యవహారంబు నుదాత్తనాయకము శ్రవ్యంబుం జతుర్వర్గ సం
భవసద్మంబును నైనకావ్య మిల నాపద్మోద్భవస్థాయి యై
కవిసంస్ఫూర్తియు దాతృకీర్తియుఁ దగం గల్పించు నెల్లప్పుడున్. ౪.

కావ్యభేదములు.

తే. అట్టికావ్యంబు త్రివిధ మై యతిశయిల్లు
నవనిఁ బద్యమయంబు గద్యాత్మకంబు;
పద్యమయ మొప్పు ఛందో నిబద్ధ మగుచు
గద్యమయ మొప్పు వాక్యసంకలిత మగుచు. ౫.

క. ఆపద్యగద్యకృతములు రూపకములు నాటకములు రూఢము లగు నా
రూపము చంపూకావ్యత ప్రాపించును, నాటకములు బహుళము లగయన్. ౬.

తే. సర్గబంధంబు కావ్యంబు సంస్కృతమునఁ,
బ్రాకృతంబున నాశ్వాసభాసురంబు,
నాటకము లెల్ల నంకసనాథకములు,
గద్య ముచ్ఛ్వాస లంబకాంకంబ యండ్రు. ౭

క. ఇటువలెనె ముక్తకాది స్ఫుటతరనాటుప్రబంధములలక్షణముల్
పటుమతి నెఱుఁగుటి సుయశో ఘటనంబుల కెల్లఁ గుదురు కవినృపతులకున్. ౮.

ముక్తకాదులు.

సీ. పరఁగ ముక్తక మేకపద్యంబు, పద్యద్వయంబు ద్వికము నాఁగ నలరు, మూఁడు
పద్యముల్ త్రికము నా భాసిల్లుఁ, బంచపద్యంబులు పంచరత్నంబు లరయ,
గజమాల పద్యాష్టకము, పద్యనవకంబు నవరత్నమాలిక, నలినమిత్ర
మాలిక పండ్రెండు మధురపద్యము, లిందు కళ షోడశశ్లోక కలిత యైన,
తే. సప్తవింశతి యైన నక్షత్రమాల,
తెలియ ముప్పది పద్యముల్ త్రింశదాఖ్య,
మవలఁ బంచాశదాహ్వయం బైదుపదులు,
శతక మన నొప్పు మఱి పద్యశతము గూడ. ౯.

క. అష్టోత్తరశతపద్యము లష్టోత్తరశతక మనఁగ నడరుఁ గవీంద్రుం
డిష్ట మగు సంఖ్యఁ జెప్పిన దష్టము గా దదియుఁ గర్ణతుష్టిన చేయుక్. ౧౦.

ఉదాహరణ లక్షణము.

క. ధరఁ జాటుకృతులలోనం బరఁగు నుదాహరణ మనుప్రబంధము, తద్వి
స్తరలక్షణంబు బరువడిఁ బరికింపఁగఁ దగు నశేషభాషాకవులుక్. ౧౧.

క. చతురశ్ర త్ర్యశ్రాది వితతయతి తాళములు గలుగుదళముల నెల్లక్
కృతగుచ్ఛానుప్రాసం బతులితగతి నిలుపఁ దగు నుదాహరణలకుక్. ౧౨.

క. సురభాషాదిప్రాకృత పరిభాషల నైన నితరభాషల నైనక్
విరచించుట యుక్త ముదాహరణ మిలాసురముఖాదు లగుపుణ్యులకుక్. ౧౩.

విభక్తులకు మాఱుపేరులు.

సీ. ప్రథమావిభక్తి చొప్పడు వాణి నాఁగ, రెండవయది ఝంట నాఁగ నతిశయిల్లుఁ,
గీర్తి మూఁడవవిభక్తికిఁ బేరు, నాలవ యది దేవలాభిని యండ్రు కృతులఁ,
బంచమి పాణి నాఁ బరఁగు, షష్ఠవిభక్తి పాటిల్లు సుకవులు మోటి నాఁగ,
సప్తమి ఘోటికాసంజ్ఞిత, సంబుద్ధి సరసావళీనామ; జగతి వీని

విభక్తుల దేవతలు.

తే. కయినవేల్పులు వీరావళియును గీర్తి
మతి సుభగయును మఱి భోగమాలినియును
మహిఁ గళావతియును గాంతిమతియుఁ గమల
యును జయవతియు నాఁగను నొప్పు నెపుడు. ౧౪.

క. ఈవిదితాష్టవిభక్త్యధి దేవత లాత్మీయనామధేయసమము గా
భావింపఁ దగినశుభములఁ గావింతురు కర్తృనాయకద్వయమునకుక్. ౧౫.

క. మును శుద్ధగణవ్యక్తిఁ బ్రస్ఫుటమాలిని యొండెఁ జండవృత్తము యొండెం
దనరింపవలయుఁ బ్రథమకు ననుకలికాప్తకతదర్థ కలికాయుక్తిన్. ౧౬.
క. ఇం బడరఁగఁ బ్రథమాదుల సంబుద్ధ్యంతములనైన సరళవిభక్త్యా
లంబనపద్యంబుల బిరు దంబులు గలపౌరుషములు దగ నిడవలయున్. ౧౭.
తే. కళిక యేతాళమునఁ బరిఘటిత యయ్యె
నుత్కళికయును దానన యునుపవలయు,
నంత్య చాతుర్థికోత్కళికాఖ్య చూడఁ
బడి చతుర్థియుఁ బోలెఁ జూపట్టవలయు. ౧౮.
క. ఓజఃపదబహుళము వి భ్రాజితపటుగౌడరీతిబంధురమును ని
చ్ఛాజాతరసవిభావ వి రాజితమును గా నుదాహరణ దగఁ జెప్పన్. ౧౯.
క. నాయక విభవమునకుఁ గవి నాయక చతురతకు భాజనం బగుపద్యం
బాయితము సేసి యిడఁ దగు నాయతిగాఁ దుదలయం దుదాహరణలకున్. ౨౦.

సద్దళి.

క. సంబుద్ధి విడిచి మును గల సంబంధం బెడల కుండ సప్తవిభక్త్యా
డంబర మడరించిన నొడి కం బగు సద్దళి యనంగఁ గవులకుఁ జెప్పన్. ౨౧.

పద్దళి, విద్దళి.

తే. సరివిభక్తుల సంబుద్ధిసహిత గాఁగఁ
జెప్ప నొప్పారుఁ బద్దళి సిద్ధ మగుచు,
ముక్తసంబుద్ధి విషమవిభక్తికలిత
యైనకృతిపేరు విద్దళి యండ్రు బుధులు. ౨౨.

కల్యాణి, ఉత్ఫుల్లకము.

క. కేవలకలికాసంగతిఁ గావించినకృతికిఁ బేరు కల్యాణి యగున్
వావిరి నుత్ఫుల్లక మది యావల నుత్కళికతోన యదికిన యేనిన్. ౨3.
తే. గ్రంథబాహుళ్య భీరుత్వకథన మిదియు,
ధర నుదాహరణాది భేదములు పెక్కు,
తెలియఁ డొండెడ, మఱికొన్ని తేటపఱుతుఁ
బటుపదార్థాప్తిఁ జాటుప్రబంధములను. ౨౪.

బిరుదములు.

క. బిరు శబ్దంబు విరోధోత్కరము మహారాష్ట్రభాషఁ దత్ప్రదవిధులన్
బిరుదము లనఁ జను వానిన ధర బిరుదావళి యొనర్పఁ దగు నండ్రు బుధుల్. ౨౫.

చ. అతులకులక్రమాగతము లై భుజవిక్రమ సంభవంబు లై
ప్రతిపదసార్థకంబు లయి పార్థివకర్ణకఠోరకంబు లై
వితరణశబ్దపూర్వపృథివీవర చిహ్నము లై తనర్చు న
ద్యతబిరుదాళిచేత బిరుదార్థము చెప్పుట యొప్పు నెప్పుడున్. ౨౬.

క. వినయ భుజవిక్రమక్రమ ఘనవితరణ రణవిహార కరుణాది కళా
జనన స్థలు లగుగుణములఁ బెను పొందఁగఁ జెప్పవలయు బిరుదావళికిన్. ౨౭.

క. సముచిత తాళదళమ్ములు సమధిక పటుగౌడరీతి సందర్భములున్
సుమనోభాషం బొలుపుగ నమరింపుఁడు కవులు ప్రాకృతాదుల నైనన్. ౨౮.

తే. పద్యదళ వాక్య తద్దళ పరిసమాప్తి
గదురుపట్లను నెడ నెడఁ గలుగవలయు
ధీర గంభీర జయ దేవదేవ యనెడు
లలితసంబుద్ధివచనంబు లోలయవలయు. ౨౯.

క. ఉచితవిభక్తికమును గుణ రుచి రాలంకార గస నిరూఢము నాశీ
ర్వచనంబును నగుపద్యము రచియింపఁగ వలయు మొదల రంజన మొప్పన్. ౩౦.

గుచ్ఛములు.

క. మెండగు దళములు నాలుగ యొండెను షట్కంబ యొండె నుండఁగఁ దుదనై
నుండును గద్యము నెనిమిది యొండెం బదియాఱు నొండె నురుగుచ్ఛము లై. ౩౧.

క ఇడఁ దగు నూతనయతిసం గడి దళములు నాలు గైనఁ గడ నా లైనన్
బెడఁ గగువర్ణావృత్తులు వెడలింపఁగవలయు నంద్రు బిరుదావళికిన్. ౩౨.

క. బంధురముగ నిట్లతుల స్కంధచతుష్కంబుచేతఁ గవి విభుని యశో
గంధాధివాసితాశా సింధురముగ దీవనల విశేషింపఁ దగున్. ౩౩.

చక్రవాళము.

క. పద్యం బొక్కటి మొదలను గద్యాష్టక ముచితదీర్ఘగతిఁ గబ్బములన్
హృద్యదళాష్టక మిడిన సముద్యత మగుఁ జక్రవాళ మూహింపంగన్. ౩౪.

తె. వరుస నాదిమపద్యాంతవర్ణయుగళ
మంత్యవాక్యాదిమాక్షరయమళకముగ
నిడి చతుఃస్కంధములయందు నిట్లు చెప్ప
నచ్చముగఁ జక్రవాళత్వ మబ్బుఁ గృతికి. ౩౫.

క. కవినామనాయకస్వస్తివచఃకవితాద్యపద్యశిఖరంబులఁ బ
ల్లవ మైనవర్ణయుగళం బవిరళముగ నాద్యమునకు నాద్యక్షరముల్, ౩౬.

గుచ్ఛతతి.

క. తొలి తొలిపద్యమునఁ జతు ర్దళమును నటు పల్లవద్వితయ మంతమునన్
కలిగినపద్యము నాలుగు దళముల నన్నింటి గుచ్ఛతతి యన వలయున్. ౩౭.

క. కలయఁగ సంబుద్ధ్యంతగ ముల ననుపఁగవలయు నందముగ జయ జీవో
జ్జ్వల దేవాదిపదంబులు నలి నిటుచతురుత్తరంబు నలుమారైనన్. ౩౮.

చతుర్భద్రము.

క. ఇదియె చతుర్భద్రం బగు సదమలధర్మార్థకామసహితస్తుతులం
బొదవికొని సర్వరీతుల విదితం బగునేని శాస్త్రవిదులకు నెక్కున్. ౩౯.

రగడ

క. సరి యతా పదిరేకులచేఁ బరువడి నుత్సాహవృత్తపదయుగళముచే
నిరవుగ వడిప్రాసంబుల నరుదుగ రచియింప రగడ యగుఁ దగువృత్తిన్. ౪౦.

మంజరి.

క. శృంగారప్రాయముగా రంగద్ద్విపదలిన పొసంగ రచియింపంగా
శృంగారమంజరీకృతి సంగత యగు సకలరాగ సంభృతరీతిన్. ౪౧.

దండకము.

క. ఛందోభవలక్షణగణ సందోహనిబద్ధ యగుచు శ్రవణానందా
మందానుప్రాసంబుల నందం బగు దండకము మహాకవికృతులన్. ౪౨.

క. ఇవి యెల్లను నానావిధ కవికృతశాస్త్రములచేతఁ గల్పితములు, పె
క్కువిధంబులఁ జాటుకృతి ప్రవరంబులు పరఁగు నెఱుఁగఁబడు నొండెడలన్. ౪౩.

సీ. ఆపూర్ణలక్షణోదాహరణావలి యుల్లంబునకు నింపు నొసఁగదేని
బిరుదావలీముఖ్యపృథులప్రబంధౌఘములు దిగంతంబుల ప్రోయవేని
పటుచతుర్భద్రాదిభవ్యచాటూక్తులు నృపతులవీనులు నిండవేని
మధురార్థదండక మంజరీమంజుత బుధుల నింపుల మీఱఁ బుచ్చదేనిఁ

తే. గెరలి చని ముక్తకాదులు కీర్తిలతలఁ
జక్రవాళాద్రిమీఁదికిఁ జాఁపవేనిఁ
గడఁగి మెచ్చునె యొకపాటిగంతచాటు
చాటుకృతులకు విశ్వేశచక్రవర్తి. ౪౪.

ప్రాధాన్యములు.

క. ఆరయ వస్తురసాలంకారప్రాధాన్యవృత్తిఁ గబ్బంబులు పెం
పారుఁ ద్రివిధార్థఘటనల ధీరులు పరికించి వానిఁ దెలియఁగవలయున్. ౪౫.

వస్తుప్రాధాన్యములు.

క. వేమఱు విశ్వేశుఁడు శివ మాఁడామణికులమునందు సుస్థిరుఁ డగుటన్
జూడఁ గనకాద్రికవనం గూడక యవ్వేండికొండ కొండిక యయ్యెన్. ౪౬.

రసప్రాధాన్యము.

క. వలిచన్నులు నగుమొగములు డెలిగన్నులు మేనిజిగులు తియ్యనిపలుకుల్
సలికపునడుములు మరుతూపులఁ బ్రోచుఁ జకోర్యవిభునిపాలఁతుల కెపుడున్. ౪౭.

అలంకారప్రాధాన్యము.

క. తగ విశ్వేశ్వరుచే సిరి నెగడిన సత్కవులు దాననిపుణతఁ గర్ణున్
నగుదురు, కల్పమహీజముఁ దెగడుదు, రదలింతు రమరధేనువు నైనన్. ౪౮.

స్ఫు ర ణ ము లు.

తే. తనర శబ్దస్ఫురణము నర్థస్ఫురణము
నుభయవిస్ఫురణము నన నుల్లసిల్లు;
నిత్తెఱంగులు మూఁడును నెఱుఁగవలయుఁ
జారుశబ్దార్థగౌరవశక్తివలన. ౪౯.

శబ్దస్ఫురణము.

క. కంఠీరవకఠిన భటా కుంఠితకంఠాగ వావకుంఠితరణ సో
ల్లుంఠనములు సురవనితో త్కంఠం గావించు విశ్వధరణిపు సేనల్. ౫౦.

అర్థస్ఫురణము.

చ. తన్నరెడుఖడ్గధార మును ద్రావినవారి విరోధిభీరులో
చనముల నుప్పులిల్లి కడుఁ జక్కనివాపీ-ను లయ్యె; నైన న
య్యనువునఁ గ్రొత్తపెండ్లికొడు కై మది నుబ్బుచునుండు సాగరుం
డనిఁ గరవాలభైరవు మహత్త్వము చిత్రమ కాదె యెప్పుడున్. ౫౧.

ఉభయస్ఫురణము.

స్రగ్ధర.

లాటీరఘాటీవరాటీలలితకుచతటీలగ్న పాటీరచర్చం
బాటించుం, జంద్రకాంతోపలములఁ గరఁచున్, బర్వి చక్రాద్రియం గా
ఘాటోద్యత్కైరవాసక్తములుగ నదులం గట్టు గంధానుబంధిన్
జాటు శ్రీతోడ విశ్వేశ్వరుని సితయశశ్చంద్రికాసార మోలిన్. ౫౨.

శయ్య.

క. మృదుతర మై యొండొంటికిఁ బదమైత్రిత గలిగి నాదువుపలుకులలోనన్
బొదలెడు న్యాసం బెచ్చట నదలించి శయించు శయ్య యనఁగా నెన్నౌ. ౫౩.
ఉ. చతుర చళుక్య విశ్వవిభు చారుగుణంబు లరాతిరాజిరా
జితనయ హేతుభూతము, లశేషవిశేష విహార విక్రమో
చితగతు, లార్యచర్యలకు జీవిత, మంచితసంచితాగమా
తతిమతి భారతీవదనదర్పణ, ముత్తమదర్పసంపదన్. ౫౪.

పాకము.

క. పాక మనంగా నర్థముని రాకులగంభీరయుక్తి, యది యిరుదెఱఁగై
లోకమునఁ జెప్పు ద్రాక్షా పాకంబును నారికేళపాకము ననఁగన్. ౫౫.

ద్రాక్షాపాకము.

క. బహిరంతః స్ఫురితార్థో పహితరసప్రసర మగుచుఁ బద్యము సుఖసం
గ్రహపద మెచ్చట నదియో మహి ద్రాక్షాపాక మనఁగ మనురం బెప్పుదున్. ౫౬.
శా. లీలా మన్మథ మంథరంబులుఁ గచాలీ లాలిత భ్రూలతా
కూలశ్రీలుఁ గపోల ఖేల దుచితాకూతానురాగంబులున్
సాలస్యంబులు నైనకౌతుకపరీతాలోకజాలంబులన్
బాలారత్నము కీలుకొల్పె ముద మొప్పన్ విశ్వభూపాలుపై. ౫౭.

నారికేళపాకము.

క. అంతర్గూఢార్థసర స్వాంతం బగువాక్యగౌరవంబు మనీషా
వంతులకు నెన్నఁ గవితా భ్యంతరముల నారికేళపాక మనంగన్. ౫౮.
శా. హృజ్జాతుండు నటుండు వోలె నదె విశ్వేశక్షమాభర్తకున్
లజ్జాకాండపటంబుచాటున వధూ లావణ్య లాస్యంబులన్
సజ్జాతంబులఁ జేసి చూపెడు లసత్సారాంగహారాళిచేఁ
బజ్జం గొందఱు కామినీమణులు కుప్యద్దర్పలై చూడఁగన్. ౫౯.

అర్థవృత్తులు.

ఆ. ముఖ్య లక్ష్య గౌణములును వ్యంగ్యంబు నా
నర్థవర్తనంబు లయ్యె నాల్గు;
వానివలనఁ గలుగు వాచ్యభేదంబుల
నరసి తెలియవలయు నండ్రు బుధులు. ౬౦.

ముఖ్యార్థము.

క. సువ్యక్తము సంకేతంబును నవ్యాజము నైన యర్థ మగు ముఖ్య మనన్,
శ్రవ్యముగ నదియు జాతి ద్రవ్య గుణ క్రియలచేతఁ దగు నాల్గనఁగన్. ౬౧.

లక్ష్యార్థము.

ఆ. ఊహనీయ లక్షణోపేత మగునర్థ
మరయ లక్ష్య మనఁగ నతిశయిల్లు,
గంగయం దనంగ గంగా తటంబునఁ
గలిమిఁ జెప్పఁజాలు కారణమున. ౬౨.

గౌణార్థము.

క. గుణ సాదృశ్యంబున నుల్బణ మగునర్థంబు గౌణఫణితము, గడు భీ
షణహారి యాన్నృపుఁ డనఁ ద ద్గుణ మగువిక్రమము దెలియఁ దోఁచుట చేతన్. ౬౩.

వ్యంగ్యార్థము.

ఆ. ముఖ్య లక్ష్య గౌణముల యర్థములఁ ద్రోచి
యితర మర్థ మెచట నింపు నొసఁగు
వ్యంగ్య మంద్రు, కైరవంబులు విరిసె నాఁ
గమలవైరిపొలుపు గానఁబడుట. ౬౪.

ధ్వని.

క. శోకాదికృతవ్యంగ్య వ్యాకీర్ణం బైన కావ్య మది యుత్తమ మై
చేకొనఁబడు మధురార్థ శ్రీకము ధ్వని యనెడునెపముచేఁ జెలు వొందున్. ౬౫.
ఉ. ప్రీతిన్ జళుక్యవల్లభుఁడు పృథ్వి వహించి గుణాఢ్యుఁ డైనచో
శాతమదాష్టదంతులు వశావశతన్ జరియించె, శూలికిం
జేతుల భూషణస్ఫురణఁ జేకొనె, వార్ధులు గోత్రభూధర
వ్రాతము నిల్వ నయ్యెఁ, గడు వ్రాన్పడె నిర్జరపాదపంబులున్. ౬౬.

శక్తిగ్రాహకములు.

సీ. విహితసంయోగంబు విప్రయోగంబును సామర్థ్యమును సాహచర్యకంబు
నర్థవిరోధ లింగౌచిత్య చేష్టలు పరశబ్ద సన్నిధి ప్రకరణములు
దేశ కాల క్రమాదికములు శబ్దార్థ కలితానవచ్ఛేదకల్పనములు
స్మృతి హేతుకములుఁ విశేష వాక్యస్వర వ్యక్తులు నాఁగఁ బర్యాయగతుల

తే. సలరు నన్నింట నర్థంబు నవగమింపఁ
దగు ననేకార్థయుతము లై తనరుశబ్ద
సంతతుల కర్థసంధానచతురు లెల్ల;
నింకఁ దద్వృత్తు లెఱిఁగింతు నెఱుఁగవలయు. ౬౭.

కావ్యవృత్తులు.

క. ధీరస్తుత కైశికియును నారభటియు సాత్త్వతియును నట భారతియున్
జారుతరవృత్తు లివి శృంగారాదిరసంబులందుఁ గరణీయంబుల్. ౬౮.

కైశికి.

తే. సకల సుకుమార మధురార్థ సరళి రచిత
కైశికీవృత్తి; శృంగార కరుణ రసము
లధికసుకుమారములు, వాని నగు నొనర్పఁ
గైశికీవృత్తిచేతన కవుల కెల్ల. ౬౯.
మ. దళదిందీవరసుందరంబులును నంతఃకౌతుకాంకూరసం
వళితస్నేహములున్ ప్రసన్నములు నై వర్తిల్లు నాలోకనం
బు లుపేంద్రాత్మజు నిందువంశజుఁ గళాపూర్ణాత్మకుం జూచుచోఁ
బొలిచెం బొల్తికి సానురాగరససంపూర్ణంబులై యత్తఱిన్. ౭౦.

ఆరభటి.

క. ఆరభటీవృత్తి యనఁగ నారూఢాభ్యుద్ధతార్థ, యత్యద్భుతము
ల్గా రౌద్రము బీభత్సము, నారభటీవృత్తిఁ జెప్ప నగు నీరెండున్. ౭౧.
మ. అతికుప్యత్పరగండభైరవ మహోద్యత్ఖడ్గ ముగ్రాకృతిన్
ప్రతిపక్షప్రకరంబు నొంచు నలఁచున్ భంగించు దండించు ను
ద్ధతి నుగ్గించు వధించు వ్రచ్చు యమదోర్దండ ప్రచండక్రియా
గతి రూపించు నటుత్కబంధమయ సంగ్రామంబు భీమంబు గాన్. ౭౨.

భారతి.

తే. భారతీవృత్తి కైనకల్పనము చూడ
నర్థ మించుక సుకుమార మై తనర్చు;
నల్పమృదువులు హాస్య శాంతాద్భుతములు
భారతీవృత్తిచేఁ జెప్పఁబడు నవియును. ౭౩.
మ. అతికందర్పము రూప, ముజ్ఝితసుపర్వానోకహం బీగి, నిం
దితచంద్రద్యుతి కీర్తి, గర్హితసురాద్రిస్ఫూర్తి ధైర్యంబు, పుం

శితకంఠీరవ ముగ్రవిక్రమము, వర్ణింపం జళుక్యావనీ
పతి; కీయద్భుతవృత్త మేన్నపులకల్ బాటిల్లునే యెచ్చటన్ ! ౨౪.

సాత్త్వతి.

తే. సాత్త్వతీవృత్తి నాఁగ నీషత్ప్రగల్భ
సార్థరూపిణి; వీర భయానకములు
నీషదుక్తిప్రగల్భసమీహితములు;
సాత్త్వతీవృత్తిచే వీని జరుపవలయు. ౨౫.

మ. అతిదృప్యత్కరవాలభైరవపతాకాభీలకోలధ్వజా
కృతులం జూచినవీరు లుబ్బుదు రొగిం గీర్వాణలోకార్థులై,
సతతత్రస్తులు దూలిపోదురు మహాశైలాగ్రకూటార్థులై,
గతవిద్వేషులు విశ్వనాథ వినుతుల్గావింతు రాత్మార్థులై. ౨౬.

కావ్యరీతులు.

తే. అఖిల కావ్యంబులకు రీతు లాత్మ యంద్రు;
ప్రాణదశకంబు వానికిఁ బ్రాణ మరయ;
ధర నలంకారమతవిభేదముల నవియుఁ
బెక్కు, లొకకొన్ని తగఁ గానిపింతుఁ దెలియ. ౨౭.

క. ఈడిత లగు వైదర్భీ గౌడీ పాంచాల లాటికా రీతులు కా
వ్యాడంబరకరుణార్థక్రీడలఁ జతురాహ్వయములఁ గృతకృత్యులచేన్. ౨౮.

గుణములు.

క. క్రమమున నౌదార్యశ్లేషములును సుకుమారతా ప్రసాద మధురతా
సమతార్థవ్యక్త్యోజస్సమాధి కాంతులును దగు దశప్రాణములై. ౨౯.

ఉదారత.

క. వినుతసుశబ్దార్థంబులఁ దనరు గుణోత్కర్షణం బుదారత్వ మనన్
జను; నది పూరణబహుళత ననఘశ్లాఘోదయమున నగుఁ గల్పింపన్. ౩౦.

శ్లేషము.

క. అశిథిలపదబంధం బై విశదాల్పప్రాణవర్ణవిస్పష్టం బై
కుశలగతి నొప్పు శ్లేషము విశేషకావ్యముల కెల్ల విభవప్రద మై. ౩౧.

సుకుమారత.

క. శ్రుతిసుఖకరవర్ణంబుల నతికోమల మైనరచన మలవడు సుకుమా
రత నాఁగఁ, గ్లిష్టశాస్త్ర స్మృతివాదపటిష్ఠనుతులఁ జేకొను నదియున్. ౩౨.

క. లలిఁ బదములతో నర్థము సలలిత మగు నెచట నది ప్రసాదము కృతులన్
వలిపపుఁబయ్యెదలోనన్ దోలఁకాడెడువలుదచన్నుదోయిని బోలెన్. ౭౩

మాధుర్యము.

క. పటుబంధంబులు మృదుల స్ఫుటవిన్యస్తాక్షరములుఁ బూరితరస సం
ఘటిత పదార్థంబులు నె చ్చట నగు మాధుర్య మనఁగఁ జను నది గృతులన్. ౭౪

సమత.

క. దొరఁకొన్న కొలఁది విడువక చరణపదార్థములనడక సరి సాగెడు వి-
స్ఫురణ యది సమత యనఁ జను; నరయం గుకవులకు నంద దది పరికింపన్. ౭౫

అర్థవ్యక్తి.

క. తనరఁ గ్రియా కారక యో జన మస్తవ్యస్తసరణిఁ జనకుండ యథా
జనితాన్వయముగఁ జెప్పినఁ గనదర్థవ్యక్తి నాఁగఁ గవితల నొప్పున్. ౭౬

ఓజస్సు.

క. ఓజోగుణ మనఁగా వి భ్రాజిత మగుఁ బటుసమాసబాహుళ్యము రా
రాజదనుప్రాసాక్షర భాజన మై యొప్పు శబ్దభాసుర ఫణితిన్. ౭౭

సమాధి.

క. స్థావరజంగమధర్మవి భావితచరితములు వీడుపడక రసార్థ
ప్రావిర్భావము లగుటయ భావింప సమాధి యనఁగఁ బరఁగుం గృతులన్. ౭౮

కాంతి.

క. లోకవ్యతిరిక్తార్థ శ్రీకలితయు నూతనప్రసిద్ధవిరచనా
పాక కమనీయయును నగు నాకబ్బముసొబగు కాంతి యనఁ జనుఁ గృతులన్. ౭౯

రీతుల లక్షణోదాహరణములు.

వైదర్భి.

ఆ. ప్రాణదశక యుక్తి నల్ప ఘోషముల వ గ్గద్వితీయబహుత గలిగి ద్విత్రి
పదసమాస మైనఁ బరఁగు వైదర్భి స మాసరహిత మైన మధుర యండ్రు. ౮౦
చ. భుజమున విశ్వభూవరుఁడు భూభరముం దగఁ దాల్చెఁ దాల్చినం
గజ భుజగేంద్రులున్ గుధర కచ్ఛప ఘోణులుఁ గామితక్రియా
భజనమునం జరింతు రని ప్రస్తుతులం బ్రసరించుచున్న యా
ద్విజ యాజనంబులం బ్రదిశత్వ్యాప్తి సమాప్తి వహించు నద్దివిన్. ౮౧

గౌడి.

క. ఘటితసమాసోద్భటపద పటలయు నోజస్సుకాంతి భరితయు ఘోష
స్ఫుటవర్ణయు నిబిడార్థోత్కటయును నా గౌడరీతి కల్పితకృతులన్. ౯౨.

శా. శుభ్రాదభ్రపరిభ్రమత్పటుయశోజ్యోత్స్నా సరిత్సారితా
తిభ్రష్టాధితమస్సమూహు లగుధాత్రీభర్తలం బోరిలో
విభ్రాజిల్లుచళుక్యవిశ్వవిభుదోర్విక్రాంతి పెం పొంది తా
నభ్రద్వీపవతీతరంగములలో నాడించుఁ గ్రీడాగతిన్. ౯3.

పాంచాలి.

క. పంచపదకసమస్తతఁ జంచన్మాధుర్యకాంతిసంచరదోజ
స్సంచితసుకుమారతలను మించఁగఁ బాంచాలరీతి మృదులాకృతి యై. ౯౪.

మ. చతురోదారచళుక్యనాథకరశిక్షాజాతరేఖాసుధా
లతలం గ్రాలెడుచారుసాయకనటీలాస్యాంగహారాదులన్
బ్రతిగా నిచ్చటఁ జూచి తత్పరిచితిన్ బ్రాపించు శూరారు ల
శ్రుతరంభాపరినృత్యకృత్యముల నచ్చోఁ జూతు రచ్చంబుగన్. ౯౫.

లాటి.

తే. ఏతదుక్తత్రిరీతిసమేత యగుచు
నల్ప ఘోషాక్షరములచే నతిశయిల్లి
తనరు సంయుక్త వర్ణముల్ తఱుచు లేక
వెలసెనేనియు లాటికావృత్తి యండ్రు. ౯౬.

మ. అన్నిశంబుం గరవాలభైరవుని పాదారాధనం బొప్పఁ జే
సినవారుం ద్రిదశాంగనాదయితు లై జీవింతు రిచ్చోటఁ జే
యనివారుం ద్రిదశాంగనాదయితు లై జీవింతు రచ్చోట నం
చు నిరూపింతురు విశ్వనాథబిరుదస్తుత్యప్రభావం బిలన్. ౯౭.

తే. తనరు శృంగార హాస్య శాంతములుఁ గృపయుఁ
దనరు మాధుర్యగుణమునఁ దగును జెప్ప.
నద్భుతము రౌద్ర వీర భయానకములు
నమరు బీభత్సరసము నోజమునఁ జెప్ప. ౯౮.

క. సకలరసములుఁ బ్రసాద ప్రకటితములు దక్కియున్న ప్రాణము లెల్లన్
సుకవుల కుచితనియోజ్యము లకలంకత నెఱిఁగి యొనగ నమరింప నగున్. ౯౯.

క. జాతి గుణ ద్రవ్య క్రియ లాతతజీవితము లందు రార్యులు శాస్త్రి
వ్రాతములకు సత్కవితా జాతములకు; వీనిఁ బొసఁగఁ జనుఁబో నొడువన్. ౬.

ఉ ప మ.

క. గుణ ధర్మ కర్మముల నుల్బణ మయ్యెడువస్తువునకుఁ బరువడిఁ దుల్య
ప్రణయనముఁ జేయు నెయ్యది గణుతింతురు దాని నుపమగా బహువిధులన్. ౭.
శా. చాళుక్యక్షితిపాలుఁ డొప్పు ననిలో శక్రుండునుంబోలె, చం
భోళిక్రీడఁ దనర్చు ఖడ్గ, మసుహృద్భూపాలక శ్రేణులుం
గూలుం గొండలభంగి, నంబరనటత్కేలధ్వజంబుం బొరిం
గ్రాలుం గాలవలాహకాకృతి, సురవ్రాతంబు గీర్తింపఁగన్. ౮.
క. సతతప్రతిభోదయసంగతి నుపమానోపమేయకల్పనములయం
దతిచతురకవులతలఁపులఁ బ్రతిపాద్యోపమలు పెక్కుభంగు లెఱుంగన్.
క. లింగంబుల వచనంబుల భంగులు హీనాధికతలపాటియు వీడ్పా
టుం గదిరిన నుపమకు నింపుం గలుగం జేయు సంద్రు బుధు లుచితోక్తిన్. ౧౦.
తే. అరుగుచున్నాఁడు పేడివాఁ డతివపోలెఁ,
బలుకుచున్నది పురుషునిపగిది నింతి,
ప్రాణములు నాకు నీతఁ, డుపార్జితార్థ
మిన్నివిద్యలు నవినను నెసఁగు నుపమ. ౧౧.
క. దేవా నీచందంబున దేవేంద్రుం డొప్పు నచటి దినకరుగతి ను
ర్వీవరుఁడు తేజమున సంభావితుఁడన నుపమ చెల్లుఁ బ్రౌఢప్రియమై. ౧౨.
క. నిపుణులచెవి కెఱుబఱు మగు నుపమలు నొకకొన్ని గలవ యొక్కొకచోటన్
తుపవోలె జముఁడు కృష్ణుఁడు విపినంబునుబోలె వనధి విపులం బనఁగన్. ౧౩.
ఆ. హంసిపోలెఁ జంద్రుఁ డవదాతుఁడు, నభంబు
కొలఁకులట్లు సిడము, కుక్కవోలె
నించు బంటు పతికి, నినుఁబోలె ఖద్యోత,
మనెడు నుపమ లపహాసనకగములు. ౧౪.
సీ. సంకాశ నీకాశ సన్నిభ ప్రతిరూప తుల్య ప్రకాశాభ తులితములును
ప్రత్యనీక ప్రతిపక్ష సమాన ప్రతిద్వంద్వ నిభ సజాతీయములును
సదృశ సదృక్సమ సంవాది సప్రభ ప్రతిబింబ కోపమా ప్రఖ్యములును
* సహలక్షణ ప్రతిచ్ఛంద విరోధి సదృక్ష సవర్ణ సపక్షములును

* తద్వద్దేకార్థ సాంతత్య సాధర్మ్యాను రూపకాభేదనిరూపణములు—పా.

ఆ. నుపమి తానువాది యుత సరూప ప్రతి
నిధులు నన(గ(బెక్కువిధము లైన
శబ్దములును నట్టి సత్క్రియాపదములుఁ
బోలుచుచోటఁ జెప్పఁ బొసఁగు నంద్రము. ౧౪.

క. దొరయు గడ జోడు పోలిక సరి సంగడి యుద్ది యీడు సాటి పగిది నాఁ
గరణి యనఁ జాడ్పు చందం బొరసు పరుసు నాఁగ నుపమ కొప్పుం జెప్పన్. ౧౫.

రూపకము.

క. ఉపమానంబునకును న య్యుపమేయంబునకు రూపయోజన మేకో
ల్లపిత మయి వెలుఁగు నెచ్చటఁ బ్రపంచితము రూపకంబు బహువిధలీలన్. ౧౬.

ఉ. చారుచళుక్యవిశ్వనృపచంద్రుని నిర్మలకీర్తిచంద్రికా
సారముచే సుహృత్కుముదసంచయముల్ విలసిల్లు గర్వదు
ర్వారవిరోధివారిరుహవారములున్ ముకుళించు నుల్లస
త్సూరిచకోరసంఘములు సొంపు వహించు ధరాతలంబునన్. ౧౭.

వ. ఇది ప్రసిద్ధరూపకాలంకారం; బిందు భ్రాంతిమదలంకారంబునుం గల; దది యె ట్లనినః— ౧౮.

భ్రాంతిమంతము.

క. కవిసమ్మతి నారోప్య ప్రవణానుభవంబు భ్రాంతిపద మగుఁ దత్సం
భవ మయ్యెడు దానికిఁ బేరవిరళముగ భ్రాంతిమంత మనఁగాఁ బరఁగున్. ౨౦.

క. చంద్రాన్వయుఁ డగువిశ్వన రేంద్రుని సత్కీర్తిదీప్తి లేపారుటయున్
సాంద్రతరంబుగ నెల్లెడఁ జంద్రశిలాతతులు పరఁగు సద్రవ లగుచున్. ౨౧.

క. సుకవినిరూపణములచేఁ బ్రకటిల్లుచు రూపకములు బహులాకృతు లై
వికసిల్లు వాని తెఱఁగులు వికటంబులు దెలియవలయు వివిధస్మృతులన్. ౨౨.

దీపకము.

ఆదిదీపకము.

క. మొదలను నడుమను నొండెన్ గదిసి క్రియాపదమ యొండెఁ గారక మొండెన్
బొదలి తదర్థము దెలిపెడు నది దీపక మనఁగఁ గృతుల నందం బెపుడున్. ౨౩.

ఉ. కావించుం గులధర్మ మెప్పుడుఁ జళుక్యక్ష్మానిభుం డొప్పగా
దేవశ్రేణి ముదింప దిక్కరులు మోదింపన్ ధరాభారభృ
ద్గ్రావవ్రాతము సంతసిల్ల భుజగేంద్రప్రీతి సంధిల్ల న
వ్యావిర్భూతపృథుం డితం డనఁగ భవ్యశ్రవ్యకీర్తిశుఁ డై. ౨౪.

అంత్యదీపకము.

క. నల నహుష భరత భాగీరథ బలి బలిభేదులను సాటి పాటి తులితుఁ డ
గ్గలికుఁడు గాఁడ సదృశుం డన వెలయుం జాళుక్యవిశ్వవిభుఁ డెల్లెడలన్. ౨౫.

మధ్యదీపకము.

మ. కవిసంఘంబునకుం బటీర పటికా కస్తూరికా చేటికా
వివిధశ్రీల విభూతియున్ విజయమున్ విశ్వేశ్వరుం డిచ్చుఁ బో;
భువి సర్వజ్ఞుఁడు శంకరుండు నగుటన్ బోలించి శీలించినన్
భవనామస్తుతి భద్రదాయిని గదా భావింప నెవ్వారికిన్. ౨౬.

ఆవృత్తి.

క. చెప్పినమాటయ పెక్కుగఁ జెప్పుట యావృత్తి యనఁగ జెలువగు; నదియున్
దప్పక మూఁడు దెఱంగుల విప్పఁ బదార్థోభయానువృత్తులఁ బరఁగున్. ౨౭.

శబ్దావృత్తి.

క. అరు లని విశ్వేశ్వరునకుఁ దిరుగక క్రీడింతు రమరదీర్ఘికలోఁ ద
త్పురవరపరిఖాతాయత సరసులఁ గ్రీడించుఁ గోడిసంతతు లెపుడున్. ౨౮.

అర్థావృత్తి.

క. శ్రీవిశ్వవిభుని వేఁడిన యావిప్రులు విత్తవంతు లగుదురు, వారిన్
వావిరి నడిగినవారును నావల ధనవంతు లగుదు రతిచిత్రము గాన్. ౨౯.

ఉభయావృత్తి.

క. ధరణివరాహం బగుపతి ధరణి వరాహంబుపోలెఁ దాల్చిన నేకా
తురచరణ మైనధర్మము కరిగతి నలుగాల నిలిచెఁ గలియుగవేళన్. ౩౦.

ఆక్షేపము.

క. తొడఁగినకృతకృత్యంబుల నడఁచునిషేధోక్తి దలఁప నాక్షేప మగున్
బెడఁ గగు సుకవులతలఁపుల బడిఁ గాలత్రితయవిధుల బహుగతు లగుచున్. ౩౧.

ఉ. 'వారక విశ్వభూవిభునివాలున కగ్గము గాకుఁ, డైతిరే
నీరస మబ్బు మిమ్ము వరియించినవేలుపుఁబువ్వుఁబోండ్లకున్
ధీరత మంటవెంట నరుదెంచినతెంపున మాకు,' నంచు వా
గ్వీరము వీరభార్య లెటిఁగింతురు భర్తల కాహవంబునన్. ౩౨.

అర్థాంతరన్యాసము.

తే. చెప్పఁ దొడఁగినయర్థసంసిద్ధికొఱకు
వేఱ యర్థము యోజించి వెలయఁ దెలుప

నదియ యర్థాంతరన్యాస మనఁగఁబరఁగుఁ
దలఁప నేర్చినఁ బెక్కు భేదముల నెగడు. ౩౩.

మ. క్షమలో వేఁడనివారికేనియును విశ్వత్రోవిభుం డిచ్చు న
చ్ఛ మ్మలై పొచ్చెము లేనిసంపదల శశ్వత్సర్వలోకాశ్రయ
త్వము, నైజంబుగ నట్లి కాదె తలఁపన్ వాంఛార్థహీనస్ఫుర
త్కమలోజ్జృంభణకల్పనంబు రవికిన్ గర్జంబు మి న్నందియున్. ౩౪.

వ్యతిరేకము.

క. అమరఁగ శబ్దార్థంబులు క్రమతుల్యము లయ్యు భేదకథనముచే వ
ర్ణ్యము నతిరిక్తముఁ జేయుట నమితవ్యతిరేక మనఁగ నగుఁ బలుకుబడిన్. ౩౫.

మ. సుమనోరక్షణవైభవంబులను జిష్ణుత్వంబునం గ్రూరవి
క్రమవిద్విడ్బలమర్దనంబున సుధుర్యత్వంబు తుల్యంబపో,
యమరాధీశుఁడు గోత్రభంజనుఁడు గోత్రానందసంపాది వి
శ్వమహీపాలుఁడు, వీరికిన్ గుణకథా సాదృశ్య మేచందమో. ౩౬.

విభావన.

తే. సహజ విఖ్యాత హేతువు జాఱ విడిచి
కారణాంతరకల్పనకథన మొండెఁ
గామవిహితస్వభావసంగతియ యొండె
నమరఁ బల్కు విభావన యనఁగఁ బరఁగు, ౩౭.

మ. స్ఫురదాధ్మాతకరాళకీలమును దంభోళిప్రభాభీలమున్
జల దస్పష్ట కృతాంతదండమును నై సంగ్రామరంగంబులోఁ
గరవాలంబు చళుక్యవల్లభునిచేఁ గ్రాలుం బరప్రాణసం
హరణక్రీడనదృష్టమృత్యురసనాహంకారఘోరంబుగన్. ౩౮.

సమాసోక్తి.

క. తగు వినిహితార్థగర్భిత యగు నన్యార్థోక్తి గతి సమాసోక్తి యగున్
సుగమార్థగోపనముచే నెగడిన నన్యాపదేశనియతిం బడయున్. ౩౯.

మ. స్ఫుటపున్నాగములం దొఱంగి కితవస్తోమంబుఁ బాటించి యు
త్కటపంకాంకితమూర్తులం గదిసి భద్రశ్రీలపైఁ గూర్మి దు
ర్ఘటముం జేసి సువర్ణముం దొఱడి దుర్వర్ణంబు నర్థించి యే
చుటలం జెందిన మెచ్చునే నృపతులన్ సోమాన్వయుం డుర్వరన్. ౪౦

అతిశయోక్తి.

క. తనతలఁచిన యర్థము సొంపున నింపున లోకవృత్తమున కతిశయిత
ధ్వని గలిగి కవులచెవులకు నొనరినయది యతిశయోక్తి యొప్పగుఁ గృతులన్. ౮౧.

క. ఉల్లసితాలంకృతులకు నెల్లఁ బరాయణము, కవుల కెలమి యనఁగ శో
భిల్లుం, బెక్కుతెఱంగుల జెల్లుం బోరి నేకపదముచే నొడఁగూర్పన్. ౮౨.

మ. భరితార్తిం బరగండభైరవునిచే భగ్నాంగులై పాఱుత
ద్వరిపంథి ప్రమదావలోకనగళద్బాష్పాంబుధారాపరం
పరపెల్లే మనిచెప్ప నంతయు జలాభావంబులై యుండు న
మ్మరుదేశంబు లనూపభూము లగు సీమామానహీనాకృతిన్. ౮౩.

ఉత్ప్రేక్ష.

క. అలవడ శబ్దార్థములకుఁ జెలువంబగునన్యలక్ష్మప్తి సృజియించి సము
జ్జ్వల దుత్ప్రేక్షావ్యంజన ములచే నుత్ప్రేక్ష యనఁగ మొనయుం గృతులన్. ౮౪.

చ. కెరలు చళుక్యవిశ్వవిభుకేతువరాహము నన్యభీతికృ
ద్గురుతరకృత్య యందు రొకకొందఱు, కొందఱు వైరివాహినీ
నిరుపమనృత్య వందు, రిట నే నయినన్ రిపురాజమండలా
హరణము సేయ వేఁడి పొలుపారెడిరాహువుగాఁ దలంచెదన్. ౮౫.

క. గజభుజగాదులదెసఁ గల గుజిబిజికిం గాక వీడుకొన్నదివోలెన్
భజియించి నిలిచె వలపటి భుజమున విశ్వేశ్వరునకు భూసతి ప్రీతిన్. ౮౬.

హేతువు.

క. కారకమును గ్రియయును నర్థారంభంబునకు బీజ మగు నేమిటం నిం
పార నది హేతు వనఁ జను భూరిప్రతిభావిశేషములఁ బెక్కురయన్. ౮౭.

శా. సంపల్లంపటమందహాసములు సంజాతానుకంపాకళా
సంపన్నంబులు సాదరప్రియనయస్థానంబు లిద్ధక్రియా
సంపూర్ణంబులు నాఁగ విశ్వధరణీశ శ్రీకటాక్షాంశువుల్
సొంపుం బెంపును నింపు సేయు నెపుడున్ సూరీశ్వరశ్రేణికిన్. ౮౮.

ఉదారము.

క. ఆయాసోపార్జితము న దేయమును మనోహరాభిధేయమ్మును శ్ర
ద్ధేయము నగుధన మొసఁగును పాయ ముదారంబు నాఁగ నవనిం బర్వున్. ౮౯.

శా. విశ్వేశావనిపాలపాలకునిచే విత్తాఢ్యులున్ సత్యభా
గశ్వాసోపాధులు నంబరాభరణచిహ్నాటోపులుం గామినీ

శశ్వత్సౌఖ్యసమగ్రమానసులు నై చారుస్థితిఁ సత్కవుల్
సైశ్వర్యోన్నతిఁ బేర్త రెప్పుడు తదౌదార్యం బవార్యంబుగన్. ౫౦.

సూక్ష్మము.

క. ఆకారేంగితకృతచే ష్టాకల్పితసూక్ష్మగతుల సంలక్షిత మై
నైకొనఁ దగునంతర్గత పాకాల్పత సూక్ష్మ మనఁగఁ బరఁగుం గృతులన్. ౫౧.

ఉ. శ్రీలఁ జళుక్యనాథుఁ డొనరించెను నేఁ డని గారవించుచో,
బాలకు లేఁతన వ్వధరపల్లవకాంతి నలంకరించె, నై
మాలపుసిగ్గు మాపులకు మాటుగఁదోఁచెఁ, గుచోత్తరీయమున్
గే లొడికంబు సేసెఁ, దిలకించిరి నెచ్చెలు లట్టిచేష్టలన్. ౫౨.

లవము.

తే. సూక్ష్మభావంబు విడువనిసొబగుతోడ
భావమునఁ దోఁచువస్తుగోపనము పేరు
లవము నాఁ జను; దేశకల్పనముతోడి
వినుతినిందలు లవమున విస్తరిల్లు. ౫౩.

క. సుదతి యొకర్తు విశ్వవిభుఁ జూచి వడిం బులకించి లజ్జ లోఁ
గదిసిన నేర్పుతోడఁ జెలికత్తెల కిట్లను నింత యొప్పనే
మృదులవనానిలం బనుగమించుమధువ్రతపంక్తితోన నిం
పొదవఁగ వీచె డిగ్గియలనుండి సరోజరజోవిలాసి యై. ౫౪.

క్రమము

క. ఉపమానము నుపమేయము నుపమలఁ బరిపాటి తప్ప కుండఁగ నొడువన్
నిపుణత్వము క్రమ మనఁ జను ప్రపటుప్రఖ్యాతశబ్దపంక్తులచేతన్. ౫౫.

ఉ. శ్రీరుచి వైభవోదయ శరీరవిలాసములందుఁ జూడఁగా
శౌరి శశాంక జంభరిపు శంబరశత్రులతోడ నెప్పుడున్
దోరపుటీడు జోడు సరి దోయి చళుక్యనరేంద్రుఁ డంచు నిం
పారఁగఁ జాటుసత్కృతు లుదారత మ్రోయు సభాంతరంబులన్. ౫౬.

ప్రేయము.

క. ప్రేయోలంకారంబు వి ధేయం బగుఁ బ్రియతరాభిధేయోక్తులచే
నే యెగ్గు లేక కర్ణ ర సాయన మై యుండెనేని సత్కవికృతులన్. ౫౭.

మ. భవదుద్యత్కరుణాకటాక్షకిరణోత్పన్నంబు లస్మన్మహో
త్సవసంపత్ప్రకరంబు లెల్ల నని శస్తస్తోత్రులై విశ్వభూ

థవు భూపాలగుణప్రకీర్తనలఁ బ్రీతస్వాంతులై కాంచి శా
త్రవు లర్చింతురు పాదపద్మముల నిర్యన్మౌళిరత్నద్యుతిన్. ౫౮.

రసవదలంకారములు.

క. అసితం బగురత్యాది ప్రసరణములఁ దేజరిల్లి ప్రథమరసాదుల్
పొసఁగఁ బడు నెచట నది వో రసవదలంకార మనఁగ రసికుల కెక్కున్. ౫౯.

శృంగారరసము.

చ. ఇల వలరాజురూపునకు నెక్కువ యయ్యొగువిశ్వమేదినీ
లలనునిరూపయౌవనవిలాసములం జెలిమాటు చేరి య
గ్గలిక పుసిగ్గు వేడుకలక్రందున కడ్డపడంగ నిమ్ములన్
మెలఁతుక వాలుఁజూపులకు మేపులు వెట్టెడుఁ జూచితే సఖి. ౬౦.

హాస్యరసము.

క. లీనాచారుల బహుకా లీనాత్ముల సతతసవ్యలీకులఁ జూడం
బూనెడువిశ్వేశ్వరుని న వీనదరస్మితము లచ్చవెన్నెలఁ బోలున్. ౬౧.

కరుణారసము.

క. అనిఁ దృణము గఱచి జే యని నినదించుచుఁ బొరలు విమతనికరముఁ గరుణన్
గనుఁగొని కాచుట నైజము గొనకొని యరిరాయగండగోపాలునకున్. ౬౨.

రౌద్రరసము.

క. రుద్రుం డగు విమతనరో పద్రవకరణములఁ గుపితబలభద్రుఁ డగున్,
ముద్రణితకదనగతి న న్నిద్రాకృతి విశ్వమేదినీపతి చూడన్. ౬౩.

వీరరసము.

క. అరివీరుల నమరావతి కరిగించుచు వివిధధనము లర్థివరులకై
యురవడి నొసఁగుచుఁ బరఁగెడు నిరతోత్సాహంబు విశ్వనృపునక యొప్పున్. ౬౪.

భయానకరసము.

క. రిపునృపులు విశ్వనాథ ప్రపటుధ్వజదంష్ట్రిఁ జూచి పరఁగినభీతిన్
విపినవరాహంబుల నిల నిపుడుం గనుఁగొనఁగ వెఱతు రెట్టితలఁపులో. ౬౫.

బీభత్సరసము.

మ. అతిదృప్యత్పరగండభైరవభుజోద్యత్ఖడ్గకృత్తాహిత
చ్యుతభూరిక్షతజప్రవాహములలో శుండాలరుండావలీ
కృతలీలాచరయానపాత్రములలోఁ గ్రీడించు నాయోధన
క్షితిభూతంబులు మజ్జమాంసరసమస్తిష్కప్రమత్తంబులై. ౬౬.

అద్భుతరసము.

క. సమధిక మగు న చ్చెరు వ చ్చముగా విశ్వేశు దానజలధారాపూ
రముచేతఁ జేతి కందును విమలాంబరకనకహారులు విద్వత్తతికిన్. ౬౭.

శాంతరసము.

క. విశ్వేశుమహిమ విని కని విశ్వంభర విడిచి మదము వీడ్కొని విమతుల్
శశ్వద్దమశమయుక్తి న నశ్వరులై నిలుతు రమరనగముల నడుమన్. ౬౮.

ఊర్జస్వి.

క. అతులితబలవదహంకృతి యుత మగువాక్యంబు దలఁప నూర్జస్వి యగున్
బ్రతిభటతర్జనగర్జన వితతాక్షేపములచేత విస్ఫుట మెపుడున్. ౬౯.

మ. కపటద్విట్కరవాలభైరవుఁడు ఖడ్గాఖడ్గిసంక్రీడలన్
గుపితాటోపనిరూఢి నుగ్రరిపురక్షోరాజనారాయణుం
డపరావిష్కృతరుద్రుఁ డన్యపురదాహప్రౌఢిచే విశ్వభూ
మిపుఁ డమ్మేటి నెదుర్చుటల్ జమునితో మేలంబు గావించుటల్. ౭౦.

పర్యాయోక్తి.

క. కార్యార్థక్లప్తిచేఁ ద త్కార్యార్థప్రాప్తికొఱకు గల్పించిన మా
ధుర్యయుతభాషితం బది పర్యాయోక్తంబు నాఁగఁ బరఁగుం గవితన్. ౭౧.

చ. సురుచిరరత్నకీలితము నూతను బన్నసరంబు నూపు, క
ప్పురపుఁగరండముం దెఱచి పుచ్చు వెలుంగున, నంచు విశ్వభూ
వరుఁ డొకయింతిఁ బల్కుటయు వచ్చిననెచ్చెలు లంతటంతటన్
సురుచిరసాలభంజికలచొక్కపుజోటులువోలెఁ జూడఁగన్. ౭౨.

సమాహితము.

తే. కడఁకతో మున్ను దొరకొన్న కర్జమునకు సాధనము దైవవశమునఁ జూగనేని
యది సమాహిత మని చెప్ప నతిశయిల్లుఁ గార్యకర్తకు నానందకరణ మగుచు. ౭౩.

ఉ. మానిని విశ్వనాథుపదమంజరులున్ దనఫాలపట్టమున్
మానుగఁ గూర్తు నంచు నభిమానము మానఁ దలంచుచోట న
మ్మానవనాథుఁ డచ్చ మగుమక్కువ నచ్చటి కేఁగుదెంచి త
త్సూనశరాసనాస్త్రములు చూఱగొనుం గరుణాసమేతుఁడై. ౭౪.

ఉదాత్తము.

క. అతులైశ్వర్యాశ్రయముల వితతత్వ ముదాత్త మనఁగ విశ్రుత మగు నం
చితసంపద్బహుళము నూర్జితపదమును నగుచుఁ గార్యరీతులయందున్. ౭౫.

శా. వంశం బీశ్వరమౌళి మండనమహోదార్యంబు, నిర్నిద్రని
స్త్రింశం బింద్రపురస్థితాహితమతిశ్రీకంబు, చక్రాచల
ప్రాంశుధ్వాంతనిహంత్రి కీర్తి, వినమద్రాజన్యకోటీర
త్నాంశూదంచిత మంఘ్రియుగ్మము, చళుక్యస్వామి కెల్లప్పుడున్. ౨౬.

అపహ్నుతి.

క. కలయర్థనిరసనంబున నలవడునన్యప్రకార మగునర్థముచే
వెలయు నపహ్నుతి యనఁగాఁ బలికెదు వెరవులను బెక్కుపాకము లగుచున్. ౨౭.

మ. ఘనమేఘం బది వాజిగా దతఁడు నిక్కం బిందుఁ డారోహకుం
డనరా దంగమరీచి గా దది తటిద్వ్యాపార ముద్యత్క్షుర
ధ్వని గా దంబుదఘోషణం బది ధరన్ దక్కొంటి నీసొంపు లే
దని భావింతురు విశ్వభూవిభుని యర్వారోహణక్రీడలన్. ౨౮.

శ్లిష్టము.

క. ఏకార్థోక్తం బయ్యు న నేకార్థము చిలుకుచుండు నెయ్యది యదివో
లోకమున శ్లిష్టమనఁగా నైకొనఁ దగుఁ బదవిచిత్రకల్పనవిధులన్. ౨౯.

మ. మరుదుత్క్షేలదశోకపల్లవయు సమ్యక్పత్త్రిసందోహయున్
భరితామోదయు జృంభమాణ సుమనోభద్రప్రదేశంబునై
యరుదై యొప్పెడువిశ్వభూపవిపులోద్యానావళిం జూడఁ ద
త్పురియుం బోలెఁ దనర్చె నింతి మహిళా పున్నాగ పూగంబులన్. ౩౦.

విశేషోక్తి.

క. జాతిక్రియాగుణాదుల యాతతహీనత్వకథన మలవడు నెచటన్
బ్రీతివిషయేతరార్థ స్థితతకై యదియ తగు విశేషోక్తి యనన్. ౩౧.

మ. చటులక్రోడపతాక యెత్తదు బృహత్సైన్యంబు పైఁ దోవ యు
ద్భటనిస్సాణరవం బెలర్ప దతిదృప్యద్దండగోపాలు భ్రూ
కుటిమాత్రోదితచేష్టచేతన రిపుక్షోణీశు లంతంతటన్
స్ఫుటజూటంబులు దాల్తు రెన్కువ గదా భూరిప్రభావం బిలన్. ౩౨.

తుల్యయోగిత.

క. ఖ్యాతగుణంబులచే మ హ్యతితసదృశోక్తి తుల్యయోగిత యగుఁ బ్ర
స్థితస్తుతి నిందనములు జాతీయముగాఁగఁ జెప్పఁ జను నంద్రు బుధుల్. ౩౩.

శా. కాలవ్యాలముఁ గాలకూటమును నిర్ఘాతంబు ఘోరానల
జ్వాలాజాలము నీకృపాణమును దుర్వారంబు లుగ్రక్రియా

లోలక్రీడల నంచు నెన్నుదురు భూలోకాదిలోకంబులన్
జాళుక్యాన్వయవిశ్వభూప సమిదిజ్యాశీలమంత్రోజ్జ్వలా. ౮౪.

విరోధము.

క. తమలో నొంటను రెంటఁ బదములకు సంభావితార్థ దర్శన మెచటన్
గ్రమమున విరుద్ధ మగు నది యమరు విరోధంబు నాఁగ నయ్యెడలన్. ౮౫.
చ. అనిమొన విశ్వభూవిభునిహస్తకృపాణము చంద్రహాస మ
య్యును మఱి చిత్రభాను వన నుజ్జ్వల మయ్యెడుచోట నప్సరో
వనితలచన్నులం బులకవర్గము నెక్కొను వైరిభీరు లో
చనముల నశ్రువారములు సాల్పడు నందును నిందునుం బొరిన్. ౮౬.

అప్రస్తుతస్తుతి.

తే. వివిధసేవాది కంబుల విసువుచేత
నడరి యప్రస్తుతస్తుతి యనఁగ బరఁగు;
ననుచితార్థ ప్రశంసన మయ్యు నదియు
నొనర నొక్కొక్కచోటున నొప్పు నొసఁగు. ౮౭.
చ. కస వశనంబు పేయ ముదకంబు విహారము గానలోపలన్
వసుమతి శయ్యప ట్టొరులవంకఁ జరింపమి సంతసం బిలన్
బసులకు నెల్ల వృత్తి, జనపంక్తుల కైన నభీప్సితేందిరా
వసుమతి యైన విశ్వజనవల్లభుదృష్టియ వృత్తి నిచ్చలున్. ౮౮.

వ్యాజస్తుతి.

క. వ్యాజస్తుతి యనఁగఁ బరిభ్రాజిత మగు నిందవోలె బ్రణుతింపంగాఁ
దేజరి బెసఁగెడు కథనము రాజిల్లెడు మధురవచనరచలచేతన్. ౮౯
ఉ. ఈతఁ డుపేంద్రపుత్త్రుఁ డటె యింతుల నేఁపక యేలమానుఁ? బ్రి
ఖ్యాత వినూత్నభద్రుఁ డటె కాంతల నేఁపక యేల తక్కు? వి
ద్యోతకళాధరుం డటె వధూటుల నేఁపక యేల యుండు నే
రీతి? నటంచు విశ్వవిభుఁ బ్రీతి నుతింపుదు రంగనాజనుల్. ౯౦.

నిదర్శనము.

క. తిర మగునొకయర్థముతో సరి యగునర్థాంతరంబు సమకొల్పి తగన్
బర మైన నపర మైనను ధరణి నిరూపింపఁగా నిదర్శన మయ్యెన్. ౯౧.
ఉ. ఇవ్వసుధం గవిప్రవరు లెచ్చట నుండియుఁ జెంద కొండినన్
మవ్వ మెలర్ప విశ్వనృపమన్మథుఁ డిచ్చు నభీప్సితసంపదల్

నివ్వటిలంగ, నల్లైఁగ నిశ్చితకృత్యమ, యీక తక్కనే
దవ్వులనుండి యైన రవి తమ్ముల కిమ్ముల సద్వికాసముల్. ౯౨.

సహోక్తి.

క. సమగుణధర్మము లగుభావములఁ గ్రియాసదృశ యగుచు వచనార్థముతో
నమరిన సహోక్తి యనఁ జను సముచితచతురార్థశబ్దసంఘటనమునన్. ౯౩.

చ. వసుధ జిగీషఁ దైనశశివంశ్యుని కీర్తులతోన చంద్రికా
విసరము సాగె దిక్కులను, విభ్రమదశ్వఖురోన్నమద్రజః
ప్రసరముతోన తోయజపరాగము ప్రాఁకె నభంబు, మిత్రమా
నసపరిశుద్ధితోన మలినత్వము వీడ్కొనె వారిపూరముల్. ౯౪.

క. సరి నన్యోన్యార్థములం బరువడితో మార్చుకొనుట పరివృత్తి యనం
బరఁగుం బలికెదు వెరవుల; నగయ నలంకారకరణ మగుసత్కృతులన్. ౯౫.

శా. సవ్యాసవ్యవిఘాతశాలి యగు నీ చాళుక్య విశ్వేశు హ
స్తవ్యావల్గదసిప్రభావము ప్రశస్తప్రౌఢి దీపింపఁగా
భవ్యాంగంబుల నాహరించి యనిలో భద్రక్రియాపాది యై
దివ్యాంగంబుల నిచ్చుఁ బేర్చి మదవద్వీరాహితశ్రేణికిన్. ౯౬.

ఆశీర్వచనము.

క. ఆశీర్వచన మనంగా నాశాస్యపదార్థసమ్యగాశంసన మి
ద్ధాశయము భద్రములకుఁ బ్రకాశింపఁగఁ దగు నశేష కావ్యముఖములన్. ౯౭.

ఉ. వేలుపుటిల్లువిల్లు వెడ వీఁకలపోకలనారి, రెండుచే
దోల వెలుంగుతూపు పెచటఁ దోలినఁ బాఱని తేరు మాటలై
గ్రాలెడు తేజు లెవ్వనికిఁ గల్గు నతండు చళుక్యవిశ్వభూ
పాలుమనంబునం బరవిభంజనుఁ డై విహరించుచుండెడున్. ౯౮.

వక్రోక్తి.

తే. స్తుతియు నభయంబుగా మున్ను దోఁచి పిదపఁ
దోడుతో వంకవంకయై దొరకుపలుకు
కవులు వక్రోక్తి యన నొప్పుఁ గబ్బములను
గల్పనీయార్థవశమునఁ గానవలయు. ౯౯.

మ. పరపుష్టంబులు కోకిలంబు లనిశభ్రాంతుండు చంద్రుండు క్రూ
ర్విరు లస్త్రంబు లనంగుఁ డంగభవుఁ డీపీటిండ్లు నిన్నేఁచ ను
ర్వరలో నెంతటివారు? వారక సఖుల్ వారింపఁగాఁ బోయి సుం
దరి విశ్వేశ్వరుఁ జూచి, తద్విభుమహత్త్వం బీదశాఖేదముల్. ౧౦౦.

సంకరము.

క. వివిధాలంకృతి సమ్మతిఁ జవిగా నొనరించు నర్థసంగతిచేతన్
సవర నయి కర్ణముల కుత్సవపద మగుకబ్బ మరయ సంకర మయ్యెన్. ౧౦౧.

మ. అనిలోనం గరవాలభైరవుఁడు వీరారాతులం గూల్చి న
ర్తనుఁ డీతం డనఁగా, సురాంగనలకున్ శూరాహిత శ్రేణికిన్
దనరించుం దగులంబు లచ్చుపడ నుద్యద్రాజకందర్పుఁ డై,
ఘనకీలాలము లుబ్బఁ జేయు ఘనవిఖ్యాతిం బ్రపూర్ణంబుగాన్. ౧౦౨.

భావికము.

తే. భావ మనఁగను గవియభిప్రాయ మండ్రు,
భావభేదనియుక్తంబు భావికంబు
వివిధరూపప్రబంధోక్తివిషయగుణము;
దగు వివేకింప సూక్ష్మ సందర్శనమున. ౧౦౩.

చ. వివిధపదార్థభావరసవృత్తుల రీతులఁ గావ్యపాకసం
భవ మగుసూక్ష్మ బంధమునఁ బర్వనలంకృతు లెల్లఁ జూచి స
త్కవులవివేక మెల్లఁ బొడ గానఁగ నేర్చు చళుక్యవిశ్వభూ
ధవుఁ డనుమాట లొజ్జల వి దర్ప మెలర్ప సభాంతరంబులన్. ౧౦౪.

ఉ. చంద్రకులాగ్రగణ్యుడు ప్రశంసితపుణ్యుఁడు సత్యధీహరి
శ్చంద్రుఁడు శైవతంత్రవిలసద్వృషభేంద్రుఁడు నీతితత్త్వని
స్తంద్రుఁడు శౌర్యలోలుఁడు బుధప్రియశీలుఁడు భూరివిక్రమో
పేంద్రుఁ డుపేంద్రనందనుఁడు భీమపదానిశవందనుం డిలను. ౧౦౫.

క. గంధర్వకళావిదుఁ డరి గంధద్విపమదవిమర్దకంఠీరవుఁ డు
ద్బంధురవరాహకేతుఁడు బంధుపయోరాశికుముదబాంధవుఁ డెపుడున్. ౧౦౬.

మాలిని.

అహితనగరరుద్రుం డంగనాసంఘభద్రుం
డహిమకిరణతేజుం డర్చ్యవిద్వత్సమాజుం
డహసితకులశీలుం డర్థివర్గానుకూలుం
డహరహరుదితార్థుం డాజిపార్థుండు శక్తిన్. ౧౦౭.

గద్యము.

ఇది శ్రీమదుమారమణ చరణారవిందవందన గోవిందామాత్యనందన వివిధ బుధవిధేయ విన్నకోట పెద్దయనామధేయ విరచితంబైనకావ్యాలంకార చూడామణి యను నలంకారశాస్త్రంబునందునందు నర్థాలంకారసముద్దేశం బన్నది పంచమోల్లాసము.

ష ష్ఠో ల్లా స ము.

శబ్దాలంకారములు.

క. శ్రీశుఁడు హృదయాంతరిత గిరీశుఁడు పదవినమదరినరేశుఁడు విజయా
ధీశుండు విజయతత్పర వేశుఁడు చాళుక్యవంశవిశ్వేశుఁ డిలన్. ౧.

క. శీలింపవలయు మది శబ్దాలంకారంబు లైనయమకాదివిచి
త్రాలిఖితబంధభేదము లోలిన యొకకొన్ని వాని నొనరింతుఁ దగన్. ౨.

క. కలయఁబడి రూపకాదుల కలవడు సంసృష్టిసంకరాఖ్యలు కృతులన్
విలసితమణికనకమరీచులకు విమిశ్రమును బోలె శోభాధికతన్. ౩.

శబ్దసంసృష్టి.

క. తిలతండులములు సరి సరిఁ గలసినగతి రూపకాదికంబులు తమలో
పల బెరసి యుండు నెచ్చట లలి నది సంసృష్టి యనునలంకృతి యయ్యెన్. ౪.

తే. వృత్త్యనుప్రాసపదసమావృత్తమైన శబ్దసంసృష్ట్యలంకారసంజ్ఞితంబు
వినుతమర్దళమంజులధ్వనియుఁబోలెఁ గర్ణముల కెడ్డు నానందకరణ మగును. ౫.

చ. గుహ భృగురామ రామ సమకోపవిభూషితవిశ్వభూమిభృ
ద్బహుబలబాహురాహువు కృపాణముఖోద్ధతిఁ బేర్చి తత్సమి
త్సహి విహరించుచో నహితమండల మైందవమండలంబుగా
విహితవివేకులై గగనవీథిఁ దలంతురు వేల్పు లాత్మలన్. ౬.

క్షీరనీరన్యాయసంకరము.

తే. పాలు నీరును గలసి యేర్పడకయున్న
కరణిఁ దద్రూపకాదులు బెరయు నెసటి
దొరసి యది క్షీరనీరసంకరము నాఁగఁ
గబ్బముల నుండు సంగాంగికములచేత. ౭.

శా. సత్రాచారము చెప్ప నొప్పు నిల విశ్వస్వామి కెట్లన్నన
ధాత్రీశాధ్వగ భోజనంబులను దక్షద్రోహహతారిప్రియా

మిత్రక్రీడల నిత్యదానముల సమ్యక్ప్రీతి వర్తించు రా
సుత్రామాదులు నప్సరోగణములున్ సూరీంద్రులుం దద్దయున్. ౮.

నరసింహాసంకరము

క. లసితాలంకృతిసంధులు గసిబిసి యై చెదరకుండఁ గల్పించినఁ బొం
దెసఁగెడు సంయోగం బది రసికులు నరసింహాసంకరం బనఁ బరఁగున్. ౯.

మ. పనితోదగ్రుఁడు విశ్వనాథుఁ డనిలోఁ బర్జన్యచందంబునన్
గనుపట్టం బటుహారవంబు మొరయం గజోర్జపమానోద్ధతిన్
దనరించున్ రుధిరాపగానికరముం దద్యోధబాహూద్భ్రమ
ద్ఘనకోదండపయోధరప్రవిగళత్కాండావళీవర్షముల్. ౧౦.

క. ఒక తెఱఁ గిది శబ్దార్థ ప్రకటనములసంకరములు బహువిధము లీలిలన్.
సుకవులు ప్రతిభాఫణితుల సకలంబు నెఱుంగవలయు శాస్త్రములందున్. ౧౧.

అనుప్రాసములు.

ఆ. ఛేక వృత్తి లాట సిద్ధంబు లగునను
ప్రాసములు ధరిత్రిఁ బరఁగు మూఁడు
లలితవృత్తి; వానిలక్షణోదాహర
ణములు తెలియవలయు యమకవిధుల. ౧౨.

ఛేకానుప్రాసము.

క. ఛేకానుప్రాసం బన నాకర్ణిత మగుచునొప్పు నర్థము వేఱై
చేకొన్నవ్రాల యెప్పటి చేకొనఁబడునేని కృతుల సిరులకు నెల వై. ౧౩.

క. కందర్పదర్పదము లగు సుందరరతిహాసరుచుల సుందరి యందం
బందముగూరఁగ శంకరవందారూదారు విశ్వవరు నర్చించెన్. ౧౪.

వృత్త్యనుప్రాసము.

తే. ఒకటి రెండును మూఁడు నై యొలయువ్రాలు
పద్యమున నచ్చటచ్చటఁ బరఁగు నేని
వృత్త్యనుప్రాస మన నది విస్తరిల్లు
లలితరీతుల కెల్ల విలాస మగుచు. ౧౫.

సీ. చొక్కపుటుక్కు క్రిక్కిటిసి క్రుక్కక పెక్కువ నక్కజంపుటొ
న్నెక్కక చక్కనై బ్రదుకనిక్క నెఱుంగిలిరేని శాత్రవుల్
మొక్కల మేది మ్రక్కి యని మ్రొక్కుఁడు, మ్రొక్కక నిక్కుచున్న ఫిా
లెక్కలు చక్కఁబెట్టు విఘటించి చళుక్యనరేంద్రుఁ డిక్కడన్. ౧౬.

లాటానుప్రాసము.

క. పాటిగఁ జెప్పిన శబ్దమ చాటుగతిన్ సారిడిఁ బల్కు చక్కఁద మర్థా
ఘాటోత్కర్షణము చేసిన లాటానుప్రాస మనఁగ లలితం బయ్యెన్. ౧౭.

చ. ధరణిఁ జళుక్యవిశ్వవిభుదానము దానము కీర్తి కీర్తి భీ
కరమగువాలు వాలు రణగర్వము గర్వము గాక కల్పితే
తరనృపనామధారకులదానము దానమె కీర్తి కీర్తియే
కరమున వాలు వాలె రణగర్వము గర్వమె పౌరుషక్రియన్. ౧౮.

శృంఖలన్యాయబంధము.

క. మొదలిపదం బటమీఁదటి పదయుక్తికి హేతు వగుచుఁ బరువడిఁ గలయన్
దుదపదముతోడ నడికిన నది శృంఖలమూలబంధనాఖ్యన్ బెగయున్. ౧౯.

చ. ధరణి శ్రుతంబుచే నఖిలధర్మము ధర్మముచేత నర్థసు
స్థిరతయు నర్థసుస్థిరతచేత బలోదయమున్ బలోదయా
చరణముచే జయావహము సంపదయుం బ్రభవించు విశ్వభూ
వరునకు, నీతిమార్గమున వావిన చేరవె నిత్యభద్రముల్. ౨౦.

ఏకావళి.

తే. ఆదిశబ్దంబునకు మీఁద నడరుపదము
దగువిశేషణములతోడఁ దగిలి వరుస
గొలుసుగొని యర్థసంగతిఁ గూడెనేని
యదియు నేకావళీసంజ్ఞ నడరు నంద్రము. ౨౧.

చ. మదిఁ దలపోయ విశ్వవిభుమంజులభాషలు సర్వసంపదా
స్పదములు సర్వసంపదలు సజ్జనసేవ్యలు సజ్జనౌఘమున్
బొదలు విభూతియుక్తము విభూతియు నిత్యసమృద్ధ యిట్టిభ
ద్రదభరితానుభావ మొకరాజునకుం గలుగంగ నేర్చునే. ౨౨.

ప్రతిషేధబంధము.

తే. ఇవియె కవితలఁ దగఁ జెప్ప నెఱిఁగెనేనిఁ
బరఁగుఁ బ్రతిషేధశృంఖలబంధ మనఁగఁ
బదము పదమునఁ బ్రతిషేధఫణితి గలిగి
పటుపదాలంకృతులచేతఁ బాటి యగుచు. ౨౩.

తే. ఎచటఁ బ్రజ లూర్జితశ్రీల నెసక మెసఁగ
నది దలంపఁగ నెపుడు రాజ్యంబు గాదు,

విశ్వభూవిభుఁ డేరికి విభుఁడు గాఁడు
పట్టి చూడంగ వారలు ప్రజలు గారు. ౨౪.

మాలాదీపకము.

క. మొదలిపదంబుననుండియు నుదయోత్కర్షంబు లుత్తరోత్తరముగ నిం
పొదవఁగఁ బరువడి నెలకొను నది మాలాదీపి కాఖ్య మనఁ జనుఁ గృతులన్. ౨౫.

చ. ప్రకటిత మైనవిశ్వవిభుపాణికిఁ బుట్టె వితీర్ణి, యా వితీ
ర్ణి కసితకీర్తి గల్గె, నతినిర్మలకీర్తికి నుద్భవించె నీ
సకలవికీర్ణవిశ్రుతులు సజ్జనకర్ణవిభూషణంబులై,
యొకనికి నేల యబ్బు నిటు లొప్పెడు నుత్తమనిత్యసంపదల్. ౨౬.

సారాలంకారము.

తే. పలుకుపలుకున నుత్కర్షబంధసిద్ధి యుత్తరోత్తరసారమై యోలి నమరు,
నయ్యలంకృతి సారనామాఖ్యఁ జెందుఁ జెవులకింపుగ సుకవులు చెప్పిరేని. ౨౭.

క. దేవతలకు వరుఁడు మహాదేవుం డద్దేవుమౌళిదెసఁ జరియించున్
జైవాతృకుఁ డాతనికుల పావనుఁడు చళుక్యవిశ్వపతి యిల నొప్పున్. ౨౮.

యమకములు.

క. యమకాదిచిత్రబంధ క్రమములు బహులములు, వాని గతి భాషాకా
వ్యములకు నుచితములై చన నమరింతుం గొన్ని వరుస నగుఁ దెలియంగన్. ౨౯.

క. వచ్చినవర్ణంబులు కడు నచ్చములై మొదల నడుమ నంతమునఁ గవుల్
మెచ్చఁ దదర్థము లలవడి యచ్చెరువులు గాఁగఁ జెప్ప నగు యమకంబుల్. ౩౦.

తే. ఆది మధ్యాంత గోచరాఖ్యత్రయంబు
నాదిమధ్యగతంబు మధ్యాంతగతము
వరుస నాద్యంతగతము సర్వగము ననఁగ
యమకములు సప్తవిధముల నమరు నందుఁ. ౩౧.

ఆది యమకము.

తే. ఉక్తశబ్దంబు తుదశబ్ద ముక్త శబ్ద
విధముననె తోఁచి యర్థంబు వేఱె యగుచు
వీనులకు నింపు సొంపును నీనె నేని
నాదియమకంబు నాఁ జను నండ్రు బుధులు. ౩౨.

క. వాసవవాసవధూసువిలాసములం దెగడి నెగడులలనలమనముల్
వాసించు నాత్మగుణముల భాసురుఁ డగువిశ్వవిభునిపటువిక్రమముల్. ౩౩.

మధ్య యమకము.

క. హృద్యార్థకంబై పరఁగెడు పద్యమునకు నిట్లు యమకబంధము నడుమం
బ్రద్యోతించిన నది యన వద్యంబుగ మధ్యయమకవైభవ మెసఁగున్. ౩౪.

క. శ్రీకీర్తిచంద్రికల విద్యాకైరవవితతు లలరఁ దలకొలిపెడు నీ
పోకుల పో కులపౌరుష మా కుముదహితాన్వవాయుఁ డగు భూపతికిన్. ౩౫.

అంత్య యమకము.

క. పాదము లుక్తక్రమ సం పాదితగతి నెప్ప తుదను భావాలంకా
రోదయకరమై యమకం బాదృత మగు నేని యంత్యయమకం బయ్యెన్. ౩౬.

తే. లీలఁ జాళుక్య విశ్వభూపాలవరుని
విజయలక్ష్మీకరగ్రాహవేళలందుఁ
జెవుల కింపుగఁ దొడరి ఘోషింపఁ దొడఁగె
గతుల కళ్యాణకళ్యాణగౌరవములు. ౩౭.

ఆదిమధ్యయమకము.

క. పరపురఁ బద్మాకర మనఁ బరికల్పిత మగుచుఁ బరఁగుఁ బద్మాకర మై
ధర నెగడు విశ్వభూవరు వర సదనము బుధులపాలివైభవ పదమై. ౩౮.

మధ్యాంతయమకము.

క. పరగండభైరవుని యరి వరులును ముక్తాతపత్త్రవైభవు లెపుడున్.
పరగండభైరవుని కవి వరులును ముక్తాతపత్త్రవైభవు లెపుడున్. ౩౯.

ఆద్యంత్య యమకము.

క. హరిదంబరవిక్రముఁ డనఁ బరఁగుం జాళుక్యవిశ్వపార్థివుఁ డనుచున్
బొరిఁ బొగడుదు రరినృపతులు హరిదంబరవిక్రమప్రయత్న యశస్కున్. ౪౦.

సర్వయమకము.

క. వనవర్గనివసదహితుఁడు వనవర్గప్రీతదివిజవల్లభుఁడు సకృ
ద్వనవర్గశివవయస్యుఁడు వనవర్గార్యుండు విశ్వవసుధేశుఁ డిలన్. ౪౧.

పాదత్రయ యమకము.

శా. శస్త్రీదంచితుఁ డైనయవ్విభు విపక్షశ్రేణికి న్విభ్రమ
త్స్వస్త్రీతస్ఫుటకంకణధ్వని రణస్థానంబున న్విభ్రమ
త్స్వస్స్త్రీతస్ఫుటకంకణధ్వని మరుత్సౌధంబుల న్విభ్రమ
త్స్వస్త్రీతస్ఫుటకంకణధ్వని సరిత్సంగంబులం జేకుఱున్. ౪౨.

ద్వితీయోపమానగోపనము.

సీ. విద్యావిభూతి వివేకసంపన్నత వాణీశ వాణీశ వైభవంబు
శౌచ ప్రతాపాతిసత్త్వసమగ్రత శిఖిమిత్ర శిఖిమిత్ర శీలనంబు

గాంభీర్య భోగ రంగద్రత్న సామగ్రి జలధీంద్ర జలధీంద్ర విలసనంబు
విక్రమ సౌందర్య విపులదర్పోన్నతి బలభద్ర బలభద్ర బంధురంబు
తే. దాల్చి వెలుఁ గొందువిష్ణువర్ధనకులాబ్ధి
చంద్రుతో విశ్వభూపాలచంద్రుతోడ
చంద్రధరపాదభక్తిని స్తంద్రుతోడ
నితరనృపునకుఁ దుల్యత్వ మెట్లు గల్గు. ౪౩.

నిరోష్ఠ్యము.

క. పంచమ వర్గాక్షరములు వంచించి హితోచితార్థవంతంబులు గా
వించినకబ్బము వీనుల కంచిత మై యది నిరోష్ఠ్య మన నొప్పారున్. ౪౪.
శా. చాళుక్యక్షితినాథునార్జితయశస్సంక్రాంతిచేఁ దూలు లో
కాలోకాద్రిఁ దనర్చుచీఁకటులు, కైలాసోల్లసద్దీధితుల్
సాలం దెల్లనిచాయలం దనరు, నాశాదంతు లంతంతకున్
గాలాకారత నుజ్జగించు ననుచుం గాంక్షింతు రత్యుక్తులన్. ౪౫.

గూఢచతుర్థము.

క. మొదలిచరణత్రయములోఁ బదిలముగాఁ గవిత నంత్యభాగాక్షరముల్
గదియం గ్రమమున నిల్పిన నది గూఢచతుర్థ మనఁగ నద్భుత మయ్యెన్. ౪౬.
చ. చతురుఁ బరార్థ్యశీలుఁ గవిశశ్వదభీప్సితభూరిదానదున్
వితతభుజానిసర్గబలు విక్రమసన్నుతి సేవితోదయున్
మతి కెదు రెల్ల సేసికొని మాన్యుల కాలము కాని మానవులై
చతురులు విశ్వభూవిభుని సన్నుతి సేయుదు రెల్ల కాలమున్. ౪౭.

చతుర్విధకందము.

తే. ప్రథమకందంబు రెండవపాదయుగము
నందు రెండవ గణవర్ణ మాదిగాఁగఁ
గడయు మొదలును వసతోఁగలిపి చదువ
నగుఁ జతుర్విధకంద మై యార్యసభల. ౪౮.

మొదటికందము.

క. చాళుక్య విశ్వవిభునకు వాలున్ బుధనుతియు సుగుణ వర్గము నిధులున్
జాలుటయు నీతినిరతియు మేలున్ మధురతయు నీగి మీఱినవిధమున్. ౪౯.

రెండవకందము.

క. బుధనుతియు సుగుణవర్గము నిధులుం జాలుటయు నీతినిరతియు మేలున్
మధురతయు నీగి మీఱిన విధముం జాళుక్య విశ్వవిభునకు వాలున్. ౫౦.

మూఁడవకందము.

క. చాలుటయు నీతినిరతియు మేలును మధురతయు నీగి మీఱినవిధముఙ్
జాళుక్యవిశ్వవిభునకు వాలుఙ్ బుధనుతియు సుగుణవర్గము నిధులుఙ్. ౫౧.

చతుర్థకందము.

క. మధురతయు నీగి మీఱిన విధముం జాళుక్యవిశ్వవిభునకు వాలుఙ్
బుధనుతియు సుగుణవర్గము నిధులుఙ్ జాలుటయు నీతినిరతియు మేలుఙ్. ౫౨.

క. సరసిజముఁ గందయుగళము, సరి మొదలినవాత్కురముల సమవృత్తముఁ, ద
త్పరమున మణిగణనికరము, వెరవున రచియింపఁ బంచవిధవృత్త మగుఙ్. ౫౩.

సరసిజవృత్తము.

శ్రీవిశ్వేశక్ష్మావర సేవాశ్రితులు వొగడుదురు సిరి వరఁగుటకై
ధీవిద్యాసంభావితదేవుఙ్ ధృతియుతు హితజనదివసదినకరుఙ్
శ్రీవర్ణింతుఙ్ భావనజీవుఙ్ జితరిపు శశికులశిఖరిమృగపతిఙ్
భావోదంచద్భావితభావుఙ్ బ్రతిదినసముదితబహుతరవిభవుఙ్. ౫౪.

ప్రథమకందము.

క. శ్రీవిశ్వేశక్ష్మావర సేవాశ్రితులు వొగడుదురు సిరి వరఁగుటకై
ధీవిద్యాసంభావిత దేవుఙ్ ధృతియుతు హితజనదివసదినకరుఙ్. ౫౫.

ద్వితీయకందము.

క. శ్రీవర్ణింతుఙ్ భావన జీవుఙ్ జితరిపు శశికులశిఖరిమృగపతిఙ్
భావోదంచద్భావిత భావుఙ్ బ్రతిదినసముదితబహుతరవిభవుఙ్. ౫౬.

నవాత్కురవృత్తము.

శ్రీవిశ్వేశక్ష్మావర సేవా
ధీవిద్యాసంభావితదేవుఙ్
శ్రీవర్ణింతుఙ్ భావనజీవుఙ్
భావోదంచద్భావితభావుఙ్. ౫౭.

మణిగణనికరము.

శ్రితులు వొగడుదురు సిరి వరఁగుటకై
ధృతియుతు హితజనదివసదినకరుఙ్
జితరిపు శశికులశిఖరిమృగపతిఙ్
బ్రతిదినసముదితబహుతరవిభవుఙ్. ౫౮.

క. తలకట్లు బోడలుం గొమ్ములు గలవర్ణములతోడి ముఖ్యపదములుఁ
గలకబ్బము హ్రస్వస్వర కలితం బగుఁ గృతుల నరయఁ గవియనుమతులఁ. ౫౯.

తలకట్లు.

క. వనదఘనవర్యచర్యక మనవరత ప్రసర దయ నయ క్రమ మఘమ
ర్దనకర మనత మనః కం పన మగయ శశధరవంశభవమహ మరయఁ. ౬౦.

బోడలు.

క. స్థితి నిలిచిరి సిరి నించిరి ధితి మించి విరించివిధికిఁ ది విరిరి శ్రితి ని
ర్మితికి నిలియిచ్చిరి మితిని క్షితి నిగిడిరి గిరిపతాకిచెంగటివిమతుల్. ౬౧.

కొమ్ములు.

క. ఉరుగుణులుఁ గురులుఁ గుకురులు
గురులును బుణ్యులును బుధులుఁ గుతుకులు శ్రుతులుఁ
సురుచులు సుముఖులు సుఖులును
బురునుతు లుడురాజవంశ్యుఁ బూన్పుదు రెపుడుఁ. ౬౨.

సరిగమపధనులు.

క. నీసరి పని నీసరి ధని నీసరిమాధారిగరిమ నీసరిగా రీ
నీసరిగా నిగమాగమ గోసారులునుం జళుక్యకులవిశ్వేశా. ౬౩.

గోమూత్రికాబంధము.

తే. వర్ణములు నాల్గుపంక్తుల వరుస వ్రాసి
మూలలం దోలి గోమూత్రలీలఁ జదువ
నుక్తపద్యంబు దా నగు చుండెనేని
దనరు గోమూత్రికాఖ్యబంధంబు నాఁగ. ౬౪.

మాలిని.

వివిధ నయ విధిజ్ఞుఁ విద్ధవీరారిగర్వుఁ
భువి ధనద విధిజ్ఞుఁ బుద్ధసారాభిగమ్యుఁ
ప్రవరగుణ గరిష్ఠుఁ భాతవిశ్వేశుఁ గాంతుఁ
ధవళగుణగరిష్ఠుఁ ధాత విశ్వేశుఁ గాంచుఁ. ౬౫.

చక్రబంధము.

తే. వలయనవకంబు నాఱురేఖలు లిఖించి
యందు శార్దూల విక్రీడితాక్షరములు

వెట్టి నడుచుట్లఁ గవి కృతి పేళ్లు రెండు
చక్రబంధంబునను నిడి చదువవలయు. ౬౬.

శా. చిత్తోపేతవికస్వరోత్తమగుణుఁ డ్రీలంపటుఁ డ్సత్క్రియా
విత్తోద్దండుని విశ్వభూరమణు నుర్వీకృత్యసత్కృత్యదుఁ డ్
విత్తాయత్తమతావిధిజ్ఞు మహితుఁ డ్ వీతిక్రమాతిప్రియా
యత్తుం జూచి నినుఁ డ్ విశేషవిదుఁగా యాచింపుదుఁ డ్ దుర్జయా. ౬౭.

కుండలిబంధము.

క. ఎనుబది పదములుగాఁ బెనఁ గొని యుపదేశమునఁ దెలియఁ గుండలిబంధం
బనఁజనుఁ దత్పదములఁ జక్కనిత్రావలిడి వరుసఁ జదువఁ గబ్బం బమరున్. ౬౮.

మ. సతతోద్యత్కరవాలభైరవు విరాజద్రాజతేజస్కుఁ జి
ద్గతసత్యస్వరపూతకార్యు వరదుఁ డ్ దతోత్కలఖేలద్ధ్వజ
ప్రతిభీతద్విడధీశనుత్యచరణుఁ డ్ భావార్థసారజ్ఞు న
చ్ఛిత్రితసారస్వతభూతిసారవిషయుఁ డ్ జింతింతు సంతుష్టితోఁ డ్. ౬౯

ఖడ్గబంధము.

క. తరతరమ పూసనుండియుఁ బరుజులు దట్టాడి మధ్యపద్ధతి ధారా
పరివృతి నుపదేశ క్రమ పరిచితిఁ బఠియింప ఖడ్గబంధం బయ్యెన్. ౭౦.

క. సమరమహీ మధుమత్సమ సమధికతం ద్రుంచు విమతశతులన్ లీలన్
హిమరుక్కులుఁడు మరుత్వ త్సమస త్త్వతఁ బేర్చుచుండు సర్వజగములన్. ౭౧.

ఆ. ప్రథమ యమక చిత్రబంధాదు లొకకొన్ని
తెలుపఁ బడియె బుధులు దెలియవలయు
నుర్విఁ బద్మబంధ సర్వతోభ ద్రాదు
లంధ్రభాషఁ జెప్ప నరిది యంద్రు. ౭౨.

పదదోషములు.

మ. ప్రతిభాకంపన మబ్బినం గవులచేఁ బాటిల్లు శబ్దార్థసం
గతదోషంబులు కొన్ని, కొన్ని ధర సత్కావ్యంబులం దైన ను
త్థితవేగాకులితాపగావితతిలో డిండీరపిండాకృతిన్,
ధృతి, సందర్భముచోట వానిఁ దగఁ జింతింపం దగున్ సత్కవుల్. ౭౩.

క. పద వా క్యార్థ త్రితయ స ముదితములై వివిధదోషములు చెవి కసుఖా
 స్పదము లగు; వాని తెఱఁగులు మది సుకవుల కెఱుఁగవలయు మఱువక యెపుడున్.
సీ. అప్రయుక్తము నపుష్టార్థకంబును నస మర్థకంబును నిరర్థాహ్వయంబు
 నపసంస్కృతంబు నేయార్థంబు సందిగ్ధనష్టప్రయోజనక్లిష్టములును
 గాఢపరిక్లిష్ట గూఢార్థకంబులు నప్రతీతికము నన్యార్థకంబు
 నవిమృష్టకవిధేయకాంశంబు నశ్లీల పరుష విరుద్ధార్థభాషితములు
తే. ననఁగఁ బదియేడువిధము లై యతిశయిల్లుఁ
 గావ్యముల దోషములు పదగతము లగుచు;
 వాని నెఱుఁగక రచియించు వట్టికవుల
 వేడ్క మెచ్చఁడు చాళుక్యవిశ్వవిభుఁడు. ౭౫.

అప్రయుక్తము.

క. దైవతుఁడు గాచుఁ గడుసం భావన నన నప్రయుక్తి పదమునఁ బరఁగున్
 వావిరిఁ బుల్లింగత్వము దైవతపదమునకు దఱచు దనరక యునికిన్. ౭౬.

అపుష్టార్థము

ఆ. జగతి నెనిమిదింటిసగములో సగ మగు
 భుజము లాహవములఁ బొల్లు లగునె
 భూపతులకు నన నపుష్టార్థ, మద్గార్థ
 పదము లర్థపుష్టిపదము గామి. ౭౭.

అసమర్థము.

క జనపతి వనధర పరివృత యనఁ జనుధర నేలె ననఁగ నసమర్థ మగున్
 వనధికి నీవనధరపద మొనరించుట శబ్దసంపదూనత యగుటన్. ౭౮.

అనర్థకము.

క. నలి నొప్పెఁ బురుషుఁ డొగిఁ గడు నలవడియెం బడఁతి యన ననర్థక మయ్యెన్
 నలి నని యెడునది యొగినన్ పలుకును బూరణము లంధ్రభాషకు నగుటన్. ౭౯.

అపసంస్కృతము.

క. స్ఫురితశన మతివకు సీతకు దరిశనము మనోహరంబు దరుణికి ననఁగా
 ధర నపసంస్కృత మగుఁ ద ద్గురుత్వ మాద్యక్షరములఁ గూడక యునికిన్. ౮౦.

నేయార్థము.

క. వరునిపయిఁ గూర్మి వనితకు నిరవగ్రహ మెపుడు ననిన నేయార్థ మగున్
 నిగవగ్రహశబ్దార్థము లిరముగ నేతవ్యసరణిఁ దెలియుటచేతన్. ౮౧.

సందిగ్ధము.

క. అవనీభృత్కటకంబు త్సవపద మెల్లపుడు ననిన సందిగ్ధార్థం
బవిరళ మగు నగతటి మా నవపతిపుర సంశయంబు నరుల కొదవుటన్. ౮౨.

అప్రయోజనసంశ్లిష్టము.

తే. అప్రయోజనసంశ్లిష్ట మగు సమీర ణాశనారాతికృతకేతనాగ్రజన్మ
శత్రుతటముల నిల్తురు శత్రు లనిన నేతదర్థంబు గిరులకు నేఁగి రనుట. ౮౩.

క్లిష్టగూఢార్థము.

తే. ఘృతజ కంజేక్షణలు ఘ్రామగల్లకటులు ఘనవిదగ్ధాత్మికలుఁ బురికాంత లనఁగఁ
గ్లిష్టగూఢార్థ మనఁ జనుఁ గ్లేశసరణిఁ దత్తదర్థంబు నెఱిఁ గెడి తలఁపుచేత. ౮౪.

అప్రతీతికము.

క. క్షితి బాడబులకు మన్యు స్థితి యుచిత మనంగ నప్రతీతిక మగు వి
శ్రుతబాడబమన్యువులకు వితతార్థము లెందుఁ బెక్కువిధము లగుటచేన్. ౮౫.

అన్యార్థము.

క. ఆదట నింద్రుని జగదా హ్లాదంబునఁ జంద్రుఁ డనిన నన్యార్థము సం
పాదిల్లు నియతనామ ప్రాదుర్భావముల నెన్నఁబడ కుండుటచేన్. ౮౬.

అవిమృష్టవిధేయాంశము.

క. ఉవిదకు మొలనూలు మనో భవురెండవనారివోలెఁ బరఁగె ననంగా
నవిమృష్టవిధేయాంశం బవు నతనికి రెండునారు లడరక యునికిన్. ౮౭.

అశ్లీలము.

క. వ్రీడామంగళ కుత్సలు దోడుగ నశ్లీల మనెడుదోషము మూఁడై
జాడపడు గ్రామ్యవచన క్రీడల; నత్తెఱఁగు కృతుల గేలిం జేయున్. ౮౮.

వ్రీడాశ్లీలము.

క. జనపతికృప మదయుతులై చనుకుజనులు గుహ్యకేశ సన్నిభులును మో
హనరసరుచిపరిపూర్ణులు నన వ్రీడాశ్లీలదోష మగు వినుచోటన్. ౮౯.

అమంగళాశ్లీలము.

క. అన్న న కధిపతి యలుకం గన్నుల నీరొలుక బట్టి గడు దడిపె ననం
గ్లిన్నశ్మశాన మన్న ట్లన్నె రనిపలు కమంగళాశ్లీల మగున్. ౯౦.

జుగుప్సాశ్లీలము.

తే. నాతి గనయంబు వదలింప నాథుమీఁద
నాభిపంకజగంధ మున్నతిఁ జరించె
నన జుగుప్సాభిధాశ్లీల మయ్యె నింతి
కే పుణు పొక్కిలిరొంపికం పర్థ మగుట. ౯౧.

పరుషము.

క. కుర్కుర కర్కశ బర్బర తర్కిత మవ్విటునిసురతతంత్రం బనుచున్
ఖర్కాన్నఁ బరుష మనఁ జనుఁ దార్కొను శ్రుతికటువు ననఁగఁ దజ్జ్ఞులచేతన్.

విరుద్ధము.

తే. మిత్రుఁ డుదయింపఁ గువలయోన్మేష మొదవె
నన విరుద్ధంబు సఖునకు నవని కైనఁ
గలువలకు నర్కునకు నైనఁ గల్గుమైత్ర్య
కారణం బొక్కనెపమునఁ గానఁబడమి. ౯౩.

వాక్యదోషములు.

క. ఇవి పదగతదోషంబులు కవులకు నిటమీఁద వాక్యగతదోషంబుల్
వివరింతుఁ గొన్ని యవియును వివిధంబులు సూక్ష్మములు వివేకింపఁ దగున్. ౯౪.

సీ. క్రమభంగము విసంధికంబును బునరుక్తికంబును వ్యాకీర్ణకంబు నాఁగ
భిన్నవచస్కంబు భిన్నలింగంబు ఛందోభంగ యతిభంగ దోషములును
న్యూనాధికోపమా న్యూనపదంబులు నటు సమాప్తికపునరాత్తకంబు
నశరీరకంబును నధికపదంబుఁ బ్రక్రమభంగము పతత్ప్రకర్షకంబు
తే. ననఁగఁ బదియేనువిధులఁ గావ్యములయందు
వాక్యదోషంబు లుదయించు; వానిఁ దెలిసి
కబ్బములు చెప్ప నుత్తమకవుల మెచ్చు
విష్ణువర్ధనచాళుక్యవిశ్వవిభుఁడు. ౯౫.

క్రమభంగము.

క. శ్రీవిష్ణువర్ధనాఖ్య క్ష్మావరుకీర్తిప్రతాపమహిమలతో రా
జీవేందీవరమిత్రులు కావింతురు చెలిమి యనఁగఁ గ్రమభంగ మగున్. ౯౬.

విసంధికము.

క. కులఅంబుజఅర్కుం డిల బలిఇంద్రఉదారుఁ డనెడుపలుకులలో న
చ్చులు హల్లులతోఁ గూడం గలయక యుండిన విసంధికం బగుఁ గృతులన్. ౯౭.

పునరుక్తము.

తే. చక్రి చక్రాయుధుఁడు పోరు సలుపుచోట
ననిన నిది శబ్దపునరుక్త మండ్రు బుధులు

శార్ఙ్గి చాపాస్త్రిఁ డాజి నెసంగునెడల
ననిన నిది యర్థపునరుక్త మగుఁ దలంప. ౯౮.

వ్యాకీర్ణము.

క. తలల వరాహాంక మురం బుల నాజ్ఞయుఁ దాల్చి విశ్వభూవిభుఁ గొలువం
దలఁపుదు రరు లని చెప్పం దొలఁగక వ్యాకీర్ణ మనెడుదోషం బయ్యెన్. ౯౯.

భిన్నవచనము.

తే. అనిశభంగంబులును నసేవ్యములు నైన
యంబునిధు లట్లు గంభీర మగుమనంబు
వశము గా దన్న నది భిన్నవచన మయ్యెఁ
బెక్కుమాటల నొకమాట భేద్య మగుట. ౧౦౦.

భిన్నలింగము.

క. చాళుక్యవిభుఁడు వనుపఁ ద్రి శూలంబునుబోని సేనశూరతచేతం
గూలుదురు వైరు లనిలో లీలం బొరి నన్న భిన్నలింగం బయ్యెన్. ౧౦౧.

ఛందోభంగము.

క. ఎందును నీరాజున కే చందంబున లేరు సరి జగంబుల నెల్లన్
సుందరతను శూరత నన ఛందోభంగంబు గృతులఁ జను దోషం బై. ౧౦౨.

యతిభంగము.

క. చెప్పినయెడ నిలువక వడి దప్పిన యతిభంగ మనఁగఁ జనుఁ దత్కృతి నీ
చొప్పు నెఱుంగుఁడు తెనుఁగున నెప్పుడును విరామభంగ మెన్నరు కృతులన్. ౧౦౩.

న్యూనోపమ.

తే. చంద్రతారాభిరామ మై చదలు వొలిచెఁ
బుండరీకాంకకాసారఖండ మనఁగ,
నట్లు చెప్పిన న్యూనోపమాఖ్య యయ్యె
నుపమ తారాపథంబున నూనమగుట. ౧౦౪.

అధికోపమ.

తే. వికలముఖు లైనయరివధూటికలు గ్లాంత
నలినకైరవ లగుగ్రీష్మనదులభంగి
నైరి నా నధికోపమ యయ్యె నరయ
నందుఁ గైరవ ముపమకు నధిక మగుట. ౧౦౫.

న్యూనపదము.

క. పరగండభైరవునిశ్రీ చరణంబుల కెరఁగ కున్న సమకూఱె వనే
నని తి ఖ్యాన న్యూనపద మగు పరునకు నరిపదముఁ గపితఁ బఠితము గామిన్. ౧౦౬.

సమాప్తపునరాత్తము.

క. అవనీశుయశము గుణమణి నివహంబులు నెగడి నెగడె నిఖిలము నిండెన్
గవివినుతులచే ధవళిత భువనం బనఁగా సమాప్తపునరాత్త మగున్. ౧౦౭.

అశరీరము.

క. కుశలుఁ డగునృపతి సతతము కృశకులధర్మలను సహజకృత్రిమగుణులన్
బిశునుల నని మను పలుకఁగ నశరీరము నిగ్రహించు నన్క్రియ నిడమిన్. ౧౦౮.

అధికపదము.

క కరవాలభైరవునిచే నరుగుదు రరు లర్కమండలాకారములో
సురిఁగి యన నధికపద మగు నరయఁగ నాకారశబ్ద మధికం బగుటన్. ౧౦౯.

ప్రక్రమభంగము.

క. నారలు చీరలు మధురా హారంబులు కూర లడవి యాలయ మనఁగాఁ
గూరుం బ్రక్రమభంగము వారక వనగృహము లేకవచనం బగుటన్. ౧౧౦.

పతత్ప్రకర్షము.

తే. ఏచి మార్కొనుఁ బలులఁ గ్రో ల్వెసఁగుకిరులఁ
బాఱు మృగములఁ ద్రుంచు నీభటుఁ డనంగ
నడరి విపరీతగతిఁ జెప్ప నగుఁ బతత్ప్ర
కర్షదోషంబు దగ దీనిఁ గానవలయు. ౧౧౧.

అర్థదోషములు.

క. ఇవి వాక్యజాతదోషము లవిరళముగఁ దెలియుఁ డింక నర్థక్రమసం
భవము లగుదోషములఁ దగఁ జెవులకుఁ జవు లొదవ నోలిఁ జెప్పెద నొప్పన్.

సీ. వరుస నపార్థంబు వ్యర్థంబు హీనాధికోపమంబులు సంశయోక్తికంబు
నతిమాత్రకంబు నేకార్థంబు భిన్నంబు జరపదక్రమమును బరుషకంబు
నసదృశోపమమును నప్రసిద్ధోపమ మును హేతుశూన్యార్థమును దనర్చు
విరసాహ్వయంబును నిరలంకృతియు విరు ద్ధంబు నసంగతత్వం బనంగఁ

తే. గబ్బముల సప్తదశదోషఘటన లొదవుఁ
బ్రౌఢి వానికిఁ బాసి సత్ప్రభువు లైన
యుభయభాషాకవీంద్రుల కొసఁగుఁ బొసఁగఁ
జారుతరకీర్తి విశ్వేశచక్రవర్తి.

అపార్థము.

క. ధనదునకు నెంద అంగన? లనుములు నాకమునఁ బండు నా? పాతాళం
బునఁ బాము లెన్ని గలవో? యనఁగ నపార్థంబు వాచికార్థము గామిన్. ౧౧౪.

వ్యర్థము.

తే. 'మీరు పెద్దలు, కులమును బౌరుషంబు
విశ్రుతంబులు, గుణము లీవితతు, లేల
యధిపుఁ గొలువరు దా?' రన వ్యర్థ మయ్యెఁ
దొలుతఁ బలుకులు భజనహేతువులు గామి. ౧౧౫.

హీనోపమ.

తే. కుక్కలునుబోలె దనుజాలు
మిక్కుటముగఁ గదుర సురలు మృగములభంగిన్
దిక్కులు చెడి పాఱిరి నాఁ
దక్కక హీనోపమాభిధానంబయ్యెన్. ౧౧౬.

అధికోపమ.

క. అకుటిలగతిఁ గొలఁకులలో బకములు మునివరులుఁబోలెఁ బరఁగె ననంగాఁ
బ్రకటిత యగు నధికోపమ సుకవిత నీరెండుఁ జొనుప శూన్యం బయ్యెన్. ౧౧౭.

సంశయము.

క. నీ వన్న పలుకు చెప్పిన నా వెలఁదికి నలుగ నేల యన సంశయ మై
భావింపంబడు నీ వను నా వెరవున నన్న గామి ననార్థం బై. ౧౧౮.

ఏకార్థము.

క. మలయసమీరము మలసెను మలఁగొనియెఁ బటీరశైలమారుత మనుచుం
బలికిన యర్థమ క్రమ్మఱఁ బలుకుట యేకార్థ మండ్రు ప్రతిభావంతుల్. ౧౧౯.

అతిమాత్రము.

క. అతిమాత్రం బగు నతిభాషితమున నేకోదకమునఁ జెడు జగ మనుచున్
మితముగ నరిసతు లేడ్చినఁ బ్రతతాకృతి నదులు వర్వె బాష్పజలములన్. ౧౨౦.

భిన్నసంబంధము.

క. నలువ భవదహితకీర్తులు నలుపులు గావించుతలఁపునంజేసి సుమీ
మలినత్వము కుజనమనః స్థలముల నిడె ననఁగ భిన్నసంబంధ మగున్ ౧౨౧.

అపక్రమము.

తే. పురుషుఁ డొక్కండు పరిణయంబునకు మున్న
వరుస సమకూర్చె సీమంతపరికరములు

అన నపక్రమ మండ్రు కృత్యంబు గడచి
యవలిపనిసేయు నని చెప్పనట్టికృతుల. ౧౨౨.

పరుషము.

క. వేఁడెదు నర్థులఁ గనుఁగొన వాఁడికుఠారమునఁ జెండవలదా యను నీ
సూఁడరిమాటల పరుషము పోఁడిమి చెడు నట్టియర్థములఁ గబ్బములన్. ౧౨౩.

అసదృశోపమ.

క. వసుధాపతి కోపాగ్ని ప్రసరంబులచేత రజతపర్వతభంగిన్
వెస వెలిఁగెఁ బోర ననఁగా నసమత నిది యసదృశోపమాహ్వయ మయ్యెన్. ౧౨౪.

అప్రసిద్ధోపమ.

తే. బాష్పకణకీర్ణ మై యొప్పెఁ బణఁతిమోము
మంచు నిండినతొగపువ్వుమాడ్కి ననిన
నప్రసిద్ధోపమార్థ మై యడరు నండ్రు
కుముదముఖముల కుపమాప్తి గూడ కునికి. ౧౨౫.

హేతుశూన్యము.

తే. చర్మగోరక్షణార్థంబు చంపుఁ బులుల
ననక మిన్నక పులివేఁట లాడు నృపుఁడు
శూరుఁ డై యన్న నది హేతుశూన్య మయ్యె
నిష్ప్రయోజనకథన మై నివ్వటిలుట. ౧౨౬.

విరసము.

క. తలఁ పవుమాపులు నిద్దపు కెలనగవులు నింత యొప్పనే భయమున ని
చ్చెలు చను నరిసతులకు నన విలసనసమయంబు గామి విరసం బయ్యెన్. ౧౨౭.

నిరలంకృతి.

క. నీచుఁడు సభలోపల దుర్వాచాలత నాత్మదోషవంచితుఁ డగు నా
నేచును నిరలంకృతి యై యీచంద మలంకృతులకు నెక్కక యునికిన్. ౧౨౮.

విరుద్ధము.

ఆ. చర్చ సేయ జగదసమ్మత మగునర్థ
మది విరుద్ధ మనఁగ నతిశయిల్లు
దేశ కాల లోక దిక్సమయక విరు
ద్ధాహ్వయములచేత నైదు నాఁగ. ౧౨౯.

దేశవిరుద్ధము.

క. మరుదేశంబునఁ బెక్కులు పరిపూరితసలిలనదులు పరఁగి పిపాసా
తురులఁ దనియించు నాఁగా ధర దేశ విరుద్ధ మయ్యెఁ దజ్జ్ఞుల కెల్లన్. ౧౩౦.

కాలవిరుద్ధము.

తే. గ్రీష్మకాలంబు మత్తిలి కేకు లాడె
నింద్రగోపంబు లిలమీఁద నెల్లఁ బొడమెఁ
జాఁగెఁ బ్రథమాంబువులకునై చాతకంబు
లనఁగఁ గాలవిరుద్ధసమాఖ్య మయ్యె. ౧౩౧.

లోకవిరుద్ధము.

క. ఘనగజకుంభంబులలో మొనయుఁ బ్రవాళంబు వెలయు ముత్తెపుగము ల
య్యెనుఁబోతులకొమ్ములలో నన లోకవిరుద్ధ మయిన యర్థముఁ దలపన్. ౧౩౨

దిగ్విరుద్ధము.

క. ఉదగంబుధివీచుల నున్మదుఁడై క్రీడించె దాక్షిణాత్యుఁ డనంగా
మదిలో వినియెడువారల యెద నించును దిగ్విరుద్ధ మనునర్థంబై. ౧౩౩.

సమయవిరుద్ధము.

క. అమరఁగఁ బులితోలును మస్తమునం బలుజడలు దాల్చి సౌగతుఁ డొప్పెన్
హిమకరశేఖరుఁగుడి నన సమయవిరుద్ధార్థ మగుచుఁ జను సత్కృతులన్. ౧౩౪.

అసంగతి.

తే. శ్రుతము శాంతియు నితనికిఁ జుట్టలనక
దయయు దానంబు నితనికి దయిత లనక
జోడు దప్ప నసంగతి స్తుతి యొనర్పఁ
బద్యములయందు సహచరభిన్న మయ్యె. ౧౩౫.

క. ఈదోషంబులు మొగి న ర్థోదితములు పూర్వభాషితోదారశ్లే
షాదిగుణంబులతోడఁ బ్రమోదంబునఁ గూడి యొసఁగు ముఖ్యార్థములన్. ౧౩౬.

క. శ్రుతిపరుషత మానుటకై మతిఁ గఠినత్వంబు సౌకుమార్యము చెప్పన్
జతురతఁ గాంతి ఘటించుట వితతగ్రామ్యార్థహరణ విశ్రుతిఁ జేయున్ ౧౩౭.

క. కృతుల నపుష్టార్థప్రవిహతికొఱకై చొనుపవలయు నర్థవ్యక్తిన్,
వితతన్యూనాధికపద యుతిహతికై సమత చెప్ప నొప్పుం గవితన్. ౧౩౮.

తే. అనుచితార్థ నిరాకరణార్థికొఱకు
[illegible] ఘుదాత్తతఁ గావ్యంబులందుఁ జొనుప,

యుక్తపాదవిసంధివిచ్యుతి యొనర్చు
పనికి నూర్జస్వి కర్జంబు పద్యములను. ౧౩౯.

ఆ. తుదిఁ బతత్ప్రకర్ష దోషాపహతికి నై
యుక్తి రీతిఁ గావ్య మొగి నొనర్ప
నప్రతీతిక పరిహారంబు కొఱకు నై
సుప్రసాదగుణముఁ జొనుపవలయు. ౧౪౦.

క. చ్యుతసంస్కృతి మానుటకై యతిమధురసుశబ్దవృత్త మగు నొనరింపన్,
బ్రతత ప్రక్రమభంగా హతికై సంక్రమతఁ గూర్ప నగు నంద్రుబుధుల్. ౧౪౧.

క. ప్రేయోలంకారము దా శ్రేయం బగుఁ బరుషదోషశిథిలతకొఱకై
చేయఁ దగుసూక్తితంత్రము హేయాశ్లీలంబుఁ దొలఁగ నెగుచుటకొఱకై. ౧౪౨.

క. ఇత్తెఱఁగున మఱియు గుణా యత్తాలంకార సరణు లరసి కవీంద్రుల్
చిత్తంబున దోషోదయ వృత్తం బెడలించి కవిత విరచింపఁ దగున్. ౧౩౩.

చ. విరహితవైరికై భువన విశ్రుత సద్గుణ రత్నహారికై
నిరుపమకీర్తికై యువతి నిర్మథనక్షమ చారుమూర్తికై
విరచితవృద్ధికై సమర వీరవిరాజిత జైత్రసిద్ధికై
పరిచితశక్తికై గిరిశపాదపయోజనిషక్తభక్తికై. ౧౪౪.

క. పరగండభైరవునకై యరిమానసచండడిండిమారావునకై
కరవాలభైరవోర్జిత బిరుదునకై నతవిమతనిభృతవరదునకై. ౧౪౫.

తరలము.

సుజనపోషణశాలికై రణశూరతావనమాలికై
రజనినాథకులాగ్రగణ్యవిరాజికై జయవాజికై
గజభుజంగమభారవారణకారికై యవికారికై
విజయవిక్రమధర్తకై మనవిశ్వభూవరభర్తకై.

గద్యము.

ఇది శ్రీమదుమారణ చరణారవిందవందన గోవిందామాత్యనందన వివిధబుధ
విధేయ విన్నకోట పెద్దయ నామధేయ విరచితంబైన కావ్యాలంకార
చూడామణియను నలంకారశాస్త్రంబునందు విమిశ్రితాలంకార
యమకాద్యనుప్రాసచిత్ర బంధచిత్ర సందర్భ దోష గుణ
నిరూపణ ప్రభృతి పంచమం బన్నది
ష ష్ఠో ల్లా స ము.

సప్తమోల్లాసము.

ఛందస్సు.

క. శ్రీవిశ్వేశ్వరునకునై భావితవిశ్వేశ్వరాంఘ్రిపద్మునకై సం
భావితపదవాక్యకళా కోవిదుకై నయవిశేషగుణవిదునకునై. ౧.

క. ధీయుత పింగళనాగ హలాయుధ జయదేవ ముఖ్యు లగునార్యులచే
నాయత్తమై యామ్నాయ పదాయిత మగుఛంద మొప్పిదముగ నొనర్తున్. ౨.

క. ఛందోవిభ్రమవిధితోఁ బొందిక దా వేదశాస్త్రములు వాగ్వనితా
మందిరము లైన యయ్యర విందభవునివదనములకు విభవం బొసఁగెన్ ౩.

శా. పొందై గౌరవలాఘవప్రకృత మై పూర్ణాక్షరస్నిగ్ధ మై
యందం బై శ్రుతిసమ్మతప్రకట మై ప్రాపించునానావిధ
చ్ఛందస్సూత్రము లేక లోకములఁ జంచద్వాక్యరత్నావళీ
సందోహంబులు కంఠభూషణము లై సంధిల్లునే యేరికిన్? ౪.

క. ఛందము వాఙ్మయవిద్యా కందము యతిగమకసమకగణవృత్తకృతా
నంద మమందార్థకళా విందము వాణీకరారవిందము ప్రతిభన్. ౫.

క. పటుమతి నట మున్ను మహా నటుఁ డీశుఁడు వాచకాభినయమునకై యు
త్కటయతిలయమయతాళ స్ఫుటవికటచ్ఛంద మందముగ నొనరించెన్. ౬.

క. సృజయించి యిచ్చె నజునకు నజుఁడును భరతునకు నిచ్చె నమ్మునివరుఁడున్
ఋజుమతి యగుపింగళుఁ డను భుజగమునకు నిచ్చె భుజగభోజనుఁ డచటన్. ౭.

క. ప్రియ యది యేటిది నావుడుఁ బుయిలోడినపలుకుతుదలపొల్లులచేతన్
మ య ర స త భ జ న గణము లు దయ మొందెన్ ఛంద మొందెఁ దద్గణయుక్తిన్.

క. గురువును లఘువును శంకర గిరిజాతాకృతులు తత్ప్రకృతములు గణముల్
గరుడునిపై పింగళఫణి విరచించిన తెఱంగు వరుస వివరింతుఁ దగన్. .

వ. అవి యెయ్యవి యనిన—ధీశ్రీస్త్రీమ్, వరాహాయ్, కాగుహార్, వసుధాస్,
సాత్తేక్ష్వత్, కదాసజ్, కింవదభ్, సహాసన్: ఇట్లని గరుడభయంబునను దిర్య

గుదితస్వభావంబునను సాభిప్రాయజ్ఞేయనేయార్థంబుగా గణస్వరూపనిరూపణం
బునకునై పింగళనాగంబుచేత నుచ్చరితంబు లగుతద్వ్యాఖ్యాంతరంబులం బొల్పులై
తోఁచు మకార-యకార - రేఫ - సకార-తకార-జకార-భకార-నకారంబులు
గణాభిధానంబులకు నాద్యక్షరంబు లగుటచేత మగణ-యగణ-రగణ-సగణ-త
గణ-జగణ-భగణ-నగణంబులు క్రమంబునం బ్రస్తారోద్ధారంబునం బ్రభవించెఁ.
దత్స్వరూపంబులనుం దదధిదైవతంబులను బరిపాటిం బ్రకటింతు నెట్లనిన. ౧౦.

క. ధీశ్రీస్త్రీ మన మగణము విశ్రుత, మధిదైవతంబు విశ్వంభర; ని
త్యశ్రీల నొసఁగు మగణ ప్రశ్రయముఖకవిత చెప్పఁ బనిఁ దనుఁ దలఁపన్. ౧౧

క. జగతివరాహా యనఁగా యగణం బుదయించె నుదక మధిదైవతమై,
యగణప్రయోగములయెడఁ దగిలించున్ సిరులుఁ దన్నుఁ దలఁపు న నిలుపన్. ౧౨.

తే: భ్రమిసి కాగుహా రనునట్టి పలుకు రగణ
మయ్యె; నధిదైవతము వహ్ని యయ్యెఁ గానఁ,
గవితముఖమున రగణంబు గట్టునపుడు
వహ్నిఁ దలఁపంగఁ బగఱకు వచ్చుఁ జావు. ౧౩.

క. గతికై ఫణివసుధా సని మతిఁ దలఁచిన సగణ మయ్యె; మారుత మధిదై
వత మండ్రు; సగణముఖ మగు కృతి పగఱకు మగుడులేని కీడొనరించున్. ౧౪.

క. సాతేక్వ దనుడుఁ దగణము జాతం బై శూన్య మగుడు, జద లధిదైవం
బై తనరెఁ; దగణముఖకృతి శ్రీతుం డగున్నృపుని నైన హీనుం జేయున్. ౧౫.

ఆ. తనరఁ బింగళుఁడు కదాస జనన్ జగ
ణము జనించెఁ, దదధినాథుఁ డినుఁడు;
తొలుతఁ గృతిని జెప్పఁ దొణఁగుచో నర్కునిఁ
దలఁప నరికి రోగతతులు వొడము. ౧౬

క. ఖగపతి కింవద భన నది భగణం; బుడురాజు తదధిపతి; భగణాద్యం
బుగను గృతి చెప్పునప్పుడు మృగాంకుఁ దలపంగ నగు సమీహిత కాంతుల్. ౧౭.

క. సహాస నని పలుక నగణం బహితం బగుఁ, దదధిదైవ మగుఁ బ్రాణుఁడు; త
ద్విహితస్మృతి నాయువు గడు నిహితం బగు నగణముఖ వినిర్మాణములన్. ౧౮.

క. గురులఘువులు గలములు; లఘు
గురులు గురులఘువులు నెన్ని కొన వ హము లగున్;
గురులఘువులు త్రితయము లై
మురిసిన నవి మగణ నగణములు నాఁ బరఁగున్. ౧౯.

ఆ. మగణరచన కాదిమధ్యాంతలఘువులు
కలిగె నేని య ర త గణము లయ్యె;
నగణ రచన మొదల నడుమను గడ గురు
వుండెనేని భ జ స లొప్పుమిగులు. ౨౦.

క. లోవంక వ్రాయ గురు వగు; నేవంకయు లేనివ్రాఁత యొసఁగును లఘువై;
జైవాతృకరేఖాయుత భావజశరనిభము లంద్రు ప్రాజ్ఞులు మఱియున్. ౨౧.

క. గురువు లగు నొంటిసున్నల నిరుసున్నల జమిలివ్రాల నెడముల నూఁదన్
బొరసినవియు దీర్ఘములు, నితరములు లఘువులు గణములు తత్త్రితయంబుల్. ౨౨.

క. ఇందుఁడు గాంతి వపుఃప్రభఁ గందర్పుఁడు సప్తసప్తి ఘనరుచి ననఁ, జె
న్నందినయవి గురువులు చె న్నొందిననిడుపులును నట్లు; యున్నవి లఘువుల్. ౨౩.

క. కృతిక్లృప్తులును తృపిదృప్తులును పితృభృతులును నిలుచు పదము పిఱుఁదన లఘువుల్.
కృతిలో నగణములును దీర్ఘత నొందినయేని రెట్టిగాఁ దగు నెఱుఁగన్. ౨౪.

మ. కమనీయం బగు గద్యపద్యమయమై కావ్యంబు; గద్యంబు నా
నమరుం బాదనియంత్రణానియమవిన్యస్తప్రశస్తార్థమై.
రమణీయాంఘ్రిచతుష్టయ స్ఫుట వళిప్రాసాభిరామంబు ప
ద్యము; తత్పద్యము వృత్త జాతు లన రెండై పర్వుఁ గావ్యంబునన్. ౨౫.

క. వృత్తం బనఁ జతురంఘ్రి సువృత్తం బై వళుల వ్రాల వెలయును; మాత్రా
యత్తగణంబులచేతఁ బ్రవృత్తాకృతిఁ బరఁగు జాతివితతులు కృతులన్. ౨౬.

తే. విరతి విశ్రామ విశ్రాంతి విరమ విరమ
ణాభిధాన విరామము లనెడిపేళ్లు
యతికిఁ బర్యాయపదము లై యమరుఁ గృతిని;
యుక్తిపదములఁ గృతియందు ననుపవలయు. ౨౭.

క. కరి గిరి పుర నిధి శశి ది క్పరిసంఖ్యానంబు గణితపరిభాషలచే
నరసి యతి నిలుపుచోటులు పరికింపఁగవలయుఁ గావ్యబంధన వేళన్. ౨౮.

వళిప్రాసములు.

క. పాదప్రథమాక్షర ము త్పాదిత మగు వళి యనంగఁ; బ్రాసం బనఁగాఁ
బాదద్వితీయవర్ణము; పాదచతుష్కమున కివియ ప్రాణము లెపుడున్. ౨౯.

వళిభేదములు.

క. స్వగజలు వర్గజ లిత రే తగవర్గజ లనఁగ నేకతరజ లనంగాఁ
బగిదాయ వళ్లు నాలుగు; వరుసఁ దెనుంగునకు వాని వలయుం దెలియన్. ౩౦.

క. కోరి యకారము మొదలౌ కారము తుద యైనయచ్చుగమి పంద్రెండుఁ
వారక యొండొంటికినిం పారఁగ వళ్లయ్యె నాల్గు నైదును మూఁడుఁ. ౩౧.

అఖ్యారమము.

క. ఆ ఐ ఔ లత్వమునకు నీ ఏలును ఋద్వయంబు నిత్వమునకుఁ దా
మూ ఓ లుత్వమునకు వళు లాయచ్చుల దొరసి యుండు హల్లుల కెల్లఁ. ౩౨.

అకారవళినిరూపణము.

తే. అవని ధర్మజుఁబోలు నిత్యార్యచర్య,
నాదిరాజుల దొరయు నిత్యైంద్రభూతి,
నరులఁ బ్రహరించు బాహుదండోగ్రమునను,
విమలకులాగ్రణి చాళుక్యవిశ్వవిభుఁడు. ౩౩.

ఇకారవళినిరూపణము.

ఆ. ఇనజుఁ డీగి, భారతీశుండు చతురత,
నేకవీరుఁ డాజి ఋజుతయందు,
ఋూజరిపుఁడు సిరి, నహీనుండు భూవహ
నమున విశ్వమనుజనాథవిభుఁడు.

ఉకారవళినిరూపణము.

క. ధరణీవరాహలాంఛితుఁ డురరీకృత సకలవిద్యుఁ డూరీకృత సం
గరజయుఁడు విశ్వభూవరుఁ డురుకీర్తుల నెగడు నా బిడౌజో నిభుఁ డై. ౩౫.

వర్గవళినిరూపణము.

క. తుది నున్న జ ఞ ణ న మ ములు వదలిన యా క చ ట త పల వర్గాక్షరముల్
వొదిఁ దనవంగడములలో నదికిన నవ్వళులు వర్గజాఖ్యము లరయఁ. ౩౬.

సీ. కమనీయరాజశిఖామణి కరిరాజ గర్వమహీధ్రనిర్ఘాతమునకు
చతురయశస్సిత చ్ఛత్త్రి కాయోధన జయదాశ్వభంజలీ ఝంపునకును
టంకితరాయకఠారిసాళువునకు డంభలాంఛన కోల ఢాలునకును
తత్త్వ పురాణకథా రసవేదికి దాన దయా ధర్మ ధామ మతికి

తే. పశుపతిప్రాప్త సామ్రాజ్యఫలున కబ్జ
బంధుబంధుర తేజోవిభాసునకును
విశ్వవిభునకు సరి లేరు విశ్వజగతి
ననిన నివి వర్గవళ్లకు నచ్చు కృతుల. ౩౭.

కాదివర్గమునకు గుణితస్వరవళినిరూపణము.

క. కా కై కౌ లట కత్వము, కీ కేలు కృ కౄలు నక్లే, కిత్వము వళులై,
కూ కోలు కుత్వమునకును, జేకొను దత్కాదిశాంతసిద్ధార్ణతతిఁ. ౩౮.

ఇతరేతరవర్గజవళినిరూపణము.

క. ఇతరేతరవర్గజవళి తతికిఁ జవర్గమ్మును శ ష స దగు నొకగమి యై;
కృతులకు న హ య లు నేక స్థితి నొకవంగళము ; న ణ లుఁ జెలఁగు నొకటి యై.

చ. చతురచళుక్యవిశ్వవిభుశాసన మెక్కినరాజమౌళు ల
చ్చ్యుత మకుటోజ్జ్వలస్రగనుషక్తము లై విలసిల్లు నెందు; నీ
జతనము నీతిమంతులకు సాఁగిన నేమి కొఱంత? పంతతో
జ్ఝితమదబుద్ధులుం గుశలసిద్ధులు పొందుట లెల్లఁ బోలవే. ౪౧.

ఆ. చతురుపాయబాహుశక్తిత్రమావళిఁ
బాఱ విడిచి చిత్రభానుసాక్షిఁ
బాలె సర్వసిద్ధిపద మేది ధరణీవ
రాహమునకు నోడి రాచకదుపు. ౪౨.

చ. అమమత కాస్పదంబు, వినయంబునకుం గుదు, రుబ్బులేని నె
య్యమునకు నాలవాలము; మహాగుణపంక్తికి జన్మభూమి, దా
నమునకు నాదరం, బరిరణక్రియ కుగ్రనికేతనంబు, నా
నమరుఁ జళుక్యవిశ్వమనుజాధిపుచిత్త మమత్తవృత్తి యై. ౪౩.

ఏకతరవళినిరూపణము.

క. మ ర వ ల ఱ లేకతరవళు లరయఁగఁ దమతమక కవులయనుమతి వళు లై
పరఁగుఁ, బదాంత ముకారము పొరిఁ బొందినపు ఫు బు భు ము లు పొసఁగినచోటన్.

ఆ. మధురవచనుఁ డార్యమాననీయాగ్రణి
రసికవరుఁడు రాజరాజనిభుఁడు
వరుస యెఱిఁగి సుకవివరులకు నిచ్చిన
లచ్చి విశ్వవిభునిలాగు మెచ్చు. ౪౪.

ఆ. అజ్జు లాని యీాగి ఱావడి సభలోన
జేసి పోరి లోన తెచ్చుఁ బొఱసి
జెన్న మడుగుపుడమి జేంద్రడ నేల నుతింప
మనకు విశ్వనాథుఁ డొనరియుండె. ౪౫.

ముకారవళినిరూపణము.

తే. పుడమి విశ్వవిభునిభుజమునకుఁ దొడవు
ఫుల్లపద్మాలయ వితీర్ణమునకు బోటి
బుధులు విద్యావివేచనమునకు సాక్షి
భువనములు కీర్తికి నివాసములు దలంప. ౪౬.

ప్రాదినళినిరూపణము.

క. ప్ర ప రాప స మను సు ప్ర త్యపి ని ర్దు రధి న్యు పా భ్యు దాజ్వ్యతి
ర్యుపసర్గ వింశతికి వళు లు పరస్పరవర్ణయుక్తి నుభయముం జెల్లున్.

ప్ర - పరా - అప - సమ్ - అను - సు - ప్రతి - అపి - నిర్ - దుర్ - అధి - ని - ఉప- అభి - ఉత్ - ఆఙ్ - వి - అతి - అవ - పరి:—ఇవి యిరువదియు నుపసర్గలు; ఇందు అప్యాఙ్ అను నిరూపణ మప్రసిద్ధము.

శా. ప్రారంభించు నశేషధర్మముల సంపాదించు సత్కీర్తులన్,
ప్రారబ్ధంబులు నిర్వహించు ఫలపర్యంతంబుగా నెప్పుడున్,
ప్రారబ్ధ ప్రతిలబ్ధ సంపదలచే రాగిల్లు నుల్లాసి యై,
యీ రాజంచు నుతింతు రార్యు లిల విశ్వేశావనీవల్లభున్. ౪౮.

తే. రిపుల విశసించు చోటఁ బరేతనాథుఁ
డుర్వి రక్షించుచోటఁ బరోక్ష భుజుఁడు
బహుధనా వాప్తిచో ననపాయబుద్ధి
యంతరరులకు నీ రాజపాయకరుఁడు. ౪౯.

ఉ. స్మయరహితంబు వైభవసమాగమ, మాహవధుర్యశౌర్య మ
వ్యయము, జయంబు విస్మయసమగ్రము, పాదవినమ్ర శాత్రవా
న్వయ పరిరక్షణం బభినవంబు, నయోచిత శాస్త్రవాచకా
న్వయనిపుణంబు చిత్త, మనయంబును విశ్వనరేంద్రభర్తకున్. ౫౦.

తే. స్వర్ణగిరిచాపుఁ డర్చింప వలయు వేల్పు,
స్వాంత మగుమంత్ర మాప్తపంచాక్షరంబు,
తథ్యమగుధర్మ మెపుడు ప్రత్యక్షకృత్య,
మాత్మ విశ్వేశ్వరునకుఁ బ్రత్యహముఁ దగిలి. ౫౧.

సీ. గసభావశీలి నిరంతరశ్రుతిశాలి యర్థావబోధ నిరర్గళుండు
రాజన్యజన్య దురంతవిక్రముఁడు దురవగాహవిద్యా విహారభూమి
దానార్హ సంపదధ్యావాస మాయుధాయత వేద శశ్వదధ్యయన వేది
న్యాయ తర్కాది నానాశాస్త్రకుతుకి విన్యస్తపూతార్థ మహాశయుండు ౫౨.

తే. ప్రచుర ఫలిత చతురుపాయాభిరాముఁడు
పేంద్రభూపతనయుఁ డింద్రనిభుఁడు
భీమబలుఁడు జగదభీహిత శోభనా
ఫైర్థి విశ్వనాథుఁ డవనిపిభుఁడు. ౫౩.

క. చంచలత లేక దానో దంచితుఁ డగువిశ్వనాథ ధరణీశ్వరుచే
మించినసుకవీశ్వరుల ద్ప గంచలముల మలయు సిరు లుదగ్రప్రీతిన్. ౫౪.

చ. వ్యపగతదోషుఁ డవ్యసనవర్గుఁ డుదంచిత మంత్రపంచక,
వ్యపగతశత్రుమండలుఁ డయాన్వితుఁ డూర్జిత వైరిభూవర
ద్విపవరమత్తకేసరి యతీంద్రియ ఖేలనుఁ డార్య వర్యుఁ డ
త్యుపచితశౌర్యశాలి సుగుణోన్నతి విశ్వనరేంద్రుఁ డెప్పుడున్. ౫౫.

తే. విశ్వ విశ్వంభరాసమా వేక్షణమున
నడరు నీహిత బహుఫలావాప్తు లెల్లఁ;
బ్రణతు లొనరింతు రఖిల పర్యంతనృపులు
నర్థి విశ్వేశ్వరునకుఁ బర్యాయగతుల. ౫౬.

సబిందువర్గవళి నిరూపణము.

తే. ట త ప వర్గాక్షరములకు డాపలించి
యొనర నూఁదిన బిందువు లుండెనేని
వరుస ణ న మ లు వళు లగు వాని కెల్ల
నవనిఁ గొందఱు సుకవులయనుమతమున. ౫౭.

చ. కినుకఁ జళుక్యవిశ్వనృపకేసరి చూసినచోఁ గృపాణదం
డనమునఁ గల్గుఁ బో సురగణత్వము తత్పదవారిజాత వం
దనమునఁ గల్గుఁ బో మనుజనాథత తద్భటసర్వనావలం
బనమునఁ గల్గుఁ బో గహనమధ్య నివాసము వైరికోటికిన్. ౫౮.

ద్వ్యక్షర త్ర్యక్షర ప్లుతాక్షర వళి నిరూపణము.

ఆ. మొదలివ్రాఁత రెండు మూఁడు నక్కరములఁ
గూడెనేని యదియ కూర్చు వళుల,
నంత్యవర్ణము నిడుపయి తగ్గ భేద ద
యార్థ మయిన నచ్చు హల్లు వళులు. ౫౯,

క. ప్రియకరుఁడు సర్వలోకా శ్రయ బిరు దోదగ్రుఁ డుగ్రజనవర సేనా
జయలక్ష్మీ సుఖకర సం శ్రయుఁ డీచాళుక్యవిశ్వరాజేంద్రుఁ డిలన్. ౬౦.

తే. ధర్మములు నిత్య సత్య కృద్వ్యాప్తు లెపుడు,
వర్జ్యములు చిత్తమున కెసద్వ్యసనచయము,
లహ్యములు వర్ణవిభ్రమ ద్వ్యక్తివిధులు
పతికిననుటయు విశ్వభూపతికి నమరు. ౬౧.

క. త్రాసమతి విమతు లడుగులు డాసిన నీసోమవంశ్యుఁడా రక్షింపం
డీ షుడిగి యుచితగతి వి న్యాసంబునఁ గొలువవలువదా విశ్వేశున్. ౬౨.

మ. కమలోత్పత్తి నిమిత్తముం గువలయాకాంక్ష్యోతపజ్జీవనీ
యము నైనంతన నభ్రవిభ్రమము నేలా సర్వలోకాశ్రయ
క్షమతం బేర్చు చళుక్య విశ్వవిభు శశ్వద్దాన ధారాజ లౌ
ఘముతో సాటికిఁ బాటిసేసెదవు త్రిక్కా చక్కఁ దర్కింపుమా. ౬౩.

ఆదేశవళి నిరూపణము.

క. ద్వీపమునకు నాకమునకు నాపై శాస్త్రోక్తి నచ్చు లాదేశ సమా
సాపత్తి గలుగుటయు వళు లాపాదింపుదురు కొంద ఱచ్చును హల్లున్. ౬౪.

ఉ. ద్వీపులఁ ద్రుంచువిశ్వజగతీపతి యుత్తమశక్తి జాంబవ
ద్వీపమునందు గోవులకు నిమ్ముగఁ జేయుటయున్ బ్రసన్నుఁడై
గోపతిధేను వవ్విభునకుం దనవైభవ మిచ్చెఁ గాక యే
భూపతు లీవదాన్యగుణబుద్ధిఁ బ్రసిద్ధి వహించి రుర్వరన్. ౬౫.

క. నీకరవాలముపాలై నాకంబున కరిగి రాజనారాయణ యా
భూకాంతు లెట్టిచన వో నాక విటోత్తములఁ దూల నడుతురు లీలన్. ౬౬.

క. విను మన్యోన్యపదంబున కొనరింతురు కవులు గొంద ఱో నో లాయుం
దనుబోనియచ్చు కలుగుటఁ జొనుపుదు రాయచ్చు వళియు సుకవులు కృతులన్. ౬౭.

ఉ. ధన్యుఁడు విశ్వభూవిభుఁడు ధారుణి యేలఁగ భూజనంబు ల
న్యోన్యహితత్వ సంపదల నొందిరి, దంపతు లింపు నింప న
న్యోన్యసుఖానుకూలతల నోమిరి విప్రులు వేల్పుఁబిండు న
న్యోన్య సుపుష్టి తుష్టి కుశ లాదులఁ జెందిరి నాఁడునాఁటికిన్. ౬౮.

దేశీయవళి నిరూపణము.

చ. కఱకరి కల్లడంబు కడుఁ గట్టెఁడి డెమ్మెర లోలమాస గ్ర
చ్చఱ యొసలారు లుల్లుఱుకు లాడెడి వీటెఁడి రజ్జులాఁడు గ్రి
క్కిఱియుట నాఁ దెనుంగునకు నీయుభయంబు వళిప్రకారమై
మెఱయఁ గవిప్రయోగమున మేల మెఱింగి రచింప నేర్చినన్. ౬౯.

క. చెన్నక్కఁ జెన్నిక మా చన్నన మాచన యనంగ నచ్చట వళి యై
చెన్నుగ నకార మార్యుల మన్నన హల్లేని గలుగు మఱియొక్కచోన్. ౭౦.

క. కడలాలుం జవరాలును జడుఁ డొక్కం డొకఁ డనంగఁ జనుముడువుల న
చ్చిడుటయె తగు వడి హల్లును వడి సేయుదు రంద్రు కవులు వలసినచోటన్. ౭౧.

క. ఏకైకము సోదర నా కాకులు ననుశబ్దములకు నొగి నేతోవ్వాత్వా
నీకము వళు లగుఁ గొందఱు గైకొందురు వృద్ధివళులు కవులాడఁబడికన్. ౭౨.

షడ్విధప్రాసములు.

క. భాసురము లగుచు సుకర ప్రా సానుప్రాస దుష్కరప్రా సాంత్య
ప్రాస ద్వంద్వ త్రితయ ప్రాసము లన షడ్విధములు పరఁగుం గృతులన్. ౭౩.

సుకర ప్రాసము.

క. సుకుమారము శ్రుతిసుఖదము నకలంకము నైనవర్ణ మాద్యక్షర స్ప
ష్టికి రెండవప్రాయి సువిూ సుకరప్రాసం బనంగ సులభము కృతులన్. ౭౪.
క. అరవిందహితుఁడు దీధితి నరవిందోదరుఁడు విద్విడపహరణముచో
నరవిందభవుఁడు చతురత ధర ధరణివరాహ విశ్వధరణిపుఁ డెపుడున్. ౭౫.

అనుప్రాసము.

క. ఇడునెడఁ బ్రాసాక్షరములు బడి తప్పక పాదపదవిభాగములఁ గడున్
బెడఁగైన ననుప్రాసం బడరుం గబ్బముల నెల్ల నమరినతోడ వై. ౭౬.
క. రుంద్రములు సాంద్రములు నిస్తంద్రములును గుణము లెపుడు ధర సత్యహరి
శ్చంద్రునకుఁ జంద్రవంశ్యన కింద్రోర్జితమహిమునకు నుపేంద్రసుతునకున్. ౭౭.

దుష్కరప్రాసము

క. పరువడిఁ బాదాదుల నుచ్చరణాసహ్యాక్షరముల సమకూర్చిన దు
ష్కర మనియెడుప్రాసం బగు సరసాలంకార మగుచుఁ జను సత్కృతులన్. ౭౮.
క. నుర్గై విశ్వేశ్వరుదోర్గర్గళహతిఁ జన్న రిపుల నగు వినుతింపన్
స్వర్గవధూకుచకుంభ వి నిర్గళదంబువులచేత నిర్మ్యలు లగుటన్. ౭౯.

అంత్య ప్రాసము.

క. మొదలిచరణంబుకడ శుభ పద మయ్యెడిప్రాయి యన్ని పాదంబులకున్
దుదనుండి మండనం బగు నది యంత్యప్రాస మనఁగ నమరుం గృతులన్. ౮౦.
క. భూజనహితనయశీలున్ బూజింతురు నృపులు విశ్వభూమిపాలున్
రాజితకీర్తివిశాలున్ రాజేంద్ర చ్ఛత్రచామరశ్రీలోలున్. ౮౧.

ద్వంద్వ త్రిప్రాసము.

క. క్రమమునఁ బాదాదులయం దమలము లై రెండు మూఁడు నక్కరములు చె
న్నమరిన ద్వంద్వత్రిప్రాసము లనఁగాఁ బరఁగు వానిఁ జనుఁ దెలియఁగన్. ౮౨.
క. దానంబు వివిధకళలని దానంబు విరోధిరాజ దత్తధనచయా
దానంబు గవులసొమ్ముప దానం బిలెఁగు విశ్వధరణీపతికిన్. ౮౩

క. శీలనమును దన్నవపరి లాలనము నశేషశాస్త్ర లాలితవిద్యా
ఖేలనము ధర్మధరణీ పాలనమును విశ్వధరణిపాలున కొనరున్. ౮౪.

ల ళ డ ఋ క్రాంత ప్రాసములు.

క. వలసినచో ల ళ ములు డ ల ములు మఱి ఋక్రాంతవర్ణములు ప్రాసము లై
యలవడు సత్కవికృతులన్ నిలుపందగు వానిఁ దెలిసి నియతప్రీతిన్. ౯౫.
క. తాళము దాలము నాఁజనుఁ జోళుఁడు చోడుండు నాఁగ సొం పగు న గ్ర
వ్యాళ వ్యాడ వ్యాలము లోలిన సమరూఢిఁ బ్రాసయుక్తిం జెల్లున్. ౮౬.
తే. భీకరాకారుఁ డయ్యు సంగీకృతుండు
మేదురక్రోధుఁ డయ్యు ననాదృతుండు
పావనాత్మకుఁ డయ్యు బలావృతుండు
నాఁగఁ బ్రాసంబులకు సమానంబు లెపుడు. ౮౭.

వృ త్త ము లు

క. ఇది ప్రాసలక్షణం బిఁక విదితంబుగఁ బింగళాహివిరచిత మగుచున్
బొదలెడు ఛందోగణ సం పద యగు వృత్తప్రపంచపద మెఱుఁగఁ దగున్. ౮౮.
క. ఆదట నక్షర గణ సో త్పాదిత గణసంప్రవృత్తితంత్రముచేఁ గా
కోదరుఁడు గరుడునిం బ్ర చ్ఛాదించుట ఛంద మనఁగ జగతిం బరఁగున్. ౮౯.
క. ఇది లౌకిక వైదిక వా క్పద మై షడ్వింశతిప్రపంచాత్మక మై
పొదలుం దెలియఁగవలయును ముదమున నభిధానరూపముల చందంబుల్. ౯౦.
వ. ఉక్త, అత్యుక్త, మధ్య, ప్రతిష్ఠ, సుప్రతిష్ఠ, గాయత్రి, ఉష్ణిక్కు, అనుష్టుప్పు, బృహతి, పంక్తి, త్రిష్టుప్పు, జగతి, అతిజగతి, శక్వరి, అతిశక్వరి, అష్టి, అత్యష్టి, ధృతి, అతిధృతి, కృతి, ప్రకృతి, ఆకృతి, వికృతి, సంకృతి, అతికృతి, ఉత్కృతి, అనం బ్రవర్తిల్లు; నందు నుక్తాదిచ్ఛందంబు లొక్కయక్షరంబునుండి యొండొంటికొ క్కొక్క యక్షరంబుగా షడ్వింశాక్షరపర్యంతంబుఁ బెరుఁగు.

అందు నుక్తాచ్ఛందంబునఁ బ్రతిపాదంబున నేకాక్షరంబై శ్రీ యను వృత్తం బయ్యె:

శ్రీ-శ్రీఁ-జే-యున్.

అత్యుక్తాచ్ఛందఃపాదంబు ద్వ్యక్షరం బందు స్త్రీ యను వృత్తం బయ్యె:

స్త్రీరూ-పారం-గారూ-పాయున్.

మధ్యాచ్ఛందంబు త్ర్యక్షరం బై నారీవృత్తంబునకు జనకం బయ్యె:
నారీవృ - త్తారంభం - బారు న్మా - కారంబై.

ప్రతిష్ఠాచ్ఛందఃపాదంబు చతురక్షరం బై

కన్యావృత్తము.

పొత్తై మాగా-వృత్తిం గన్యా - వృత్తం బయ్యెన్ - జిత్తం బారన్.

సుకాంతివృత్తము (జగ.)

జగంబులం - దగున్ సుకాం - తి గల్పిత - ప్రగల్భతన్.

సుప్రతిష్ఠాచ్ఛందఃపాదంబు పంచాక్షరం బై

సుందరీవృత్తము (భగగ.)

సుందరి యొప్పం - జెంది భగా నిం - పొంద నియుక్తిన్ - గందుకలీలన్.

ప్రగుణవృత్తము (సగగ.)

సగణాసక్తిం - గగసంయుక్తిన్ - బ్రగుణాఖ్యం బై - తగు నింపారన్.

అంబుజవృత్తము (భవ.)

ఇంబగు భకా - రంబును వకా - రంబును జూమీ - యంబుజ మగున్.

విచ్ఛందోధికారము.

క. ఇం దుండియుఁ గరణీయ చ్ఛందోవృత్తముల నర్థ సంజ్ఞితములుగా
నొందింతు గ్రంథవిస్తృతి క్రందునకుం గాక యర్థగౌరవ మొప్పన్.

గాయత్త్రీ చ్ఛందఃపాదంబు షడక్షరం బై

విచిత్రవృత్తము (యయ.)

విచిత్రంబునందున్ - రుచించున్ యయాంబుల్.

తనుమధ్యావృత్తము (తయ.)

ఒప్పన్ తయ యుక్తిం - జెప్పం దనుమధ్యన్.

సురలత (నయ)

సురలతఁ జెప్పన్ - సొరిది నయాంబుల్.

ఉష్ణిక్ఛందఃపాదంబు సప్తాక్షరం బై

విభూతివృత్తము (రజగ.)

స్వస్థ సద్విభూతి దా - గస్థ జస్థగంబునన్.

మదనవిలసితము (ననగ.)

మదనవిలసిత - ప్రదము లు ననగల్.

కుమారలలిత (జనగ.)

కుమార లలితకున్ - సమగ్రజనగముల్.

అనుష్టుప్ఛందఃపాదం బష్టాక్షరం బై

విద్యున్మాల యనువృత్తము (మమగగ.)

శ్రీలీలన్ రాజిల్లున్ విద్యు - న్మాలాఖ్యం బై మాగాసక్తిన్.

చిత్రపదము (భభగగ.)

చిత్రపదం బన భాగా - చిత్రయతిప్రతిపత్తిన్.

ప్రమాణి (జరవ.)

జకారమున్ రకారమున్ - వకారముం బ్రమాణికిన్.

సమాని (రజవ)

ఈసమానికిన్ ర జ వ - వ్యాస మొప్పగుం గృతులన్.

సింహరేఖ (రజగగ.)

ఈరజాగ్రగా నియుక్తిన్ - గోరి సింహరేఖ యొప్పున్.

బృహతీచ్ఛందఃపాదంబు నవాక్షరం బై

భుజగశిశురుతమనువృత్తము (ననయ.)

భుజగశిశురుత మయ్యెన్ - బుజు ననయములచేతన్.

కామితక్రియ హాలముఖీ - నామ మొప్పు రననలచేన్.

భద్రకము (రనర.)

భద్రకంబు రనరంబులన్ - భద్ర విశ్వనృపమన్మథా.

ఉత్సుకము (భభర.)

ఉత్సుక మా భభరంబులన్ - మత్సరి మాన విమర్దనా.

క. ఇట నిం దీవల విశ్రమ ఘటనలు కల్పింప వలయుఁ గబ్బంబుల నె
చ్చట నిలుపం గాఁదగు న చ్చటఁ దగఁ బరికించి నిలుప శాస్త్రప్రౌఢిన్. ౯౪.

పంక్తిచ్ఛందఃపాదంబు దశాక్షరం బై

రుగ్మవతి యనువృత్తము (భమసగ 6.)

రుగ్మవతిం జేరున్ భమసంబుల్ - తిగ్మరుచిద్యుద్దీప్త గయుక్తిన్.

మయూరసారి (రజరగ 7.)

పర్వ నీరజంబు పై రగంబుల్ - సర్వదా మయూరసారిఁ జెప్పన్.

మత్త(మభసగ,7.)

శైలశ్రాంతిన్ మ భ స గ లోలిం - గ్రాలన్ మత్తాఖ్యను గనుపట్టున్.

శుద్ధవిరాట(మసజగ,6.)

సక్తం బై మ స జ స్థ గ ప్రథా - రక్తిన్ శుద్ధవిరాట నాఁ జనున్.

పణవము (మనయగ,6.)

అందం బై మ న య గముల్ సొం పిం - పం ద ప్పొందక పణవం బయ్యెన్.

త్రిష్టుప్ఛందఃపాదం బేకాదశాక్షరం బై

శాలినీవృత్తము(మతతగగ,6.)

రాకాధీశాకార రాజన్మ తా గా - నీకప్రాప్తిన్ శాలినీవృత్త మయ్యెన్.

ఇంద్రవజ్రము(తతజగగ,8)

ఈతాజగానిర్మితి నింద్రవజ్రా - నీతాఖ్య వర్తించు వినిర్మలోక్తిన్.

ఉపేంద్రవజ్రము(జతజగగ,8.)

ఉపేంద్రవజ్రాహ్వయ మొప్పనిం పై - యుపేంద్రపుత్త్రా జతజోక్తగాలన్.

ఉపజాతి.

ఈయింద్రవజ్రాఖ్య ముపేంద్రవజ్ర - శ్రేయంబు గాఁ గా నుపజాతి యయ్యెన్

తోదకము(భభభగగ,7.)

కామితభత్రయగాయుత మై వి - శ్రామపుఁదోదకసంజ్ఞతఁ జెందున్.

రథోద్ధతము(రనరలగ,7.)

రక్తిఁ జేర్చి ర న రంబు పై లగం - బుక్త మైనను రథోద్ధతం బగున్.

చంద్రిక(ననరవ,7.)

సలలితముగఁ జంద్రికాహ్వయం - బలరు నవర వాంక మై కృతిన్.

స్వాగతము(రనభగగ,7.)

స్వాగతంబు రనభంబు గగాప్తిన్ - సాగు విశ్వనృపచంద్రకులాఢ్యా.

శ్యేని(రవరవ,7.)

శ్యేనినై రవంబు చెప్పి పైగవం - బూనఁ జేయు టెల్ల నొప్పు నెప్పుడున్.

వాతోర్మి(మభతలగ,7)

తద్వాతోర్మిన్ మభ తంబుల్ లగముల్ - సద్విశ్రామస్థితి సంధిల్లుఁ దగన్.

జగతీఛందఃపాదంబు ద్వాదశాక్షరం బై

భుజంగప్రయాతవృత్తము (యయయయ,8.)

భుజంగప్రయాతంబు పాం దారు నందం
బజస్రంబుగా నయ్యయాయంబు లొందన్.

తోటకము (సససస,9.)

సరసం బయి సాససంభృత మై - విరచించినఁ దోటకవృత్త మగున్.

వంశస్థము(జతజర,8.)

జతంబులం జెందినజంబు రేఫయున్ - నుతింప వంశస్థ మనుక్రమక్రియన్.

ఇంద్రవంశము(తతజర,8.)

ఈతాజరాకల్పన నింద్రవంశకా - ఖ్యాతాఖ్య మయ్యెన్ బరగండభైరవా.

తోదకము (నజజయ,8.)

సలలిత మైననజాయగణంబుల్ - విలసితతోదకవృత్తముఁ జెప్పన్.

ద్రుతవిలంబితము(నభభర,7.)

ద్రుతవిలంబితరూపితవృత్తిచేన్ - బ్రతతమయ్యె నభారగణంబులన్.

స్రగ్విణి(రరరర,7.)

స్ఫారితం బై యకూపారరశ్రేణితో - సార మై స్రగ్విణీచారువృత్తం బగున్.

జలధరమాల(మభసమ,9.)

మాద్యత్ప్రీతిం జలధరమాలాభిఖ్యం - బ్రద్యోతించున్ మభసమభద్రవ్యాప్తిన్.

ప్రమితాక్షరము(సజసస,9.)

అమలక్రియాప్తిఁ బ్రమితాక్షర మై - యమరున్ సయస్థససయంత్రిత మై.

విశ్వదేవి(మమయయ,8)

మాయావర్ణం బొప్పం గ్రమన్యాసవృత్తి
జ్ఞేయున్ భూభృద్విశ్రాంతిచే విశ్వదేవిన్.

అకలంకయతిచ్ఛందో ధికార మిది దీని నెఱిఁగి తెలియఁగవలయున్.
ప్రకటింతు విపులవృత్త ప్రకరముఁ బ్రస్తారసరణిరచనీయంబున్.

ఛందశ్శాస్త్రప్రవివక్షు సత్కృతిపరిష్కారక్రియాదక్ష స్వ
చ్ఛందక్రీడదురుప్రతాప కరుణాసంపన్న సల్లాప ని
ష్పందానందితసాధులోక భువనప్రఖ్యాత సుశ్లోక స
ద్వృందారుక్షితిపాల పాలనకళాధౌరేయ హైరోజ్జ్వలా.

క. రాజేంద్రచరిత్రద్వయ రాజద్విజయేందిరాభిరామైశ్వర్యా
రాజాన్వవాయవర్యా రాజీవకదంబసూర్య రసికాచార్యా.

మాలిని.

రభస రణ విశంకా రాజనారాయణాంకా
సభయరిపుశరణ్యా శశ్వదాసన్న పుణ్యా
సభికహితపదార్థా సర్వలోకాశ్రయార్థా
విభవవిబుధనాథా వీరలక్ష్మీ సనాథా.

గద్యము.

ఇతి శ్రీమదుమారమణ చరణారవిందవందన గోవిందామాత్యనందన
వివిధబుధవిధేయ విన్నకోట పెద్దయనామధేయ విరచితంబైన
కావ్యాలంకారచూడామణి యను నలంకారశాస్త్రంబు
నందు ఛందోగణ వళి ప్రాస చ్ఛందోధి
కార లక్షణ సముద్దేశం బన్నది
సప్తమోల్లాసము.

250/1
30.3.53